ЗЗАбх
К,33

РУСЛАН ҚАПБА

ВИАНОР ЗАНҬАРИА

ИПҪСҬӘЗААРЕИ ИРҽИАМҬЕИ

АҜӘА – 2002

ДЗАбх
К 33

Аҧснытәи Аҳәынҭқарратә университет

Руслан Қапба

ВИАНОР ЗАНҬАРИА
иҧсҭазаареи иреиамҭеи

АКӘА – 2002

Руслан Қапба. Вианор Занҭариа. Иԥсҭазаареи ирҽиамҭеи. –Аҟәа, 2002. – 126 д.

© Қапба Р. Х., 2002

АԤСҬАЗААРА ҞЬБАРЕИ АХАҬА ҒӘҒӘЕИ

Руслан Қапба абри ишәҟә ҽыц анапылаԝыра актәи авариант санаԥхьаз иара зызку афырхаҵа хада Вианор Смел-иԥа Занҭариа иԥсҭазаара далымҭцыцызт. Акыр иқәрахь дышнеихьазгьы, ихигахьаз аԥьабаақәа еидара хьанҭаха ижәԝа ишықәыгәҭәозгьы, ачымазарақәеи ахьаақәеи дыхҭакны дышрымазгьы аԥсҭазаара агәазыҳәара ирзуамызт. Ианагь длахҽыхын, ианагь уаҵәтәи амш бзиа агәрагара иман. Уиҽцәажәозар абри ауаԝ, уадаԝрак дақәымшәазац уҳәартә дыҟан. Дҟу-цәуо, зегь реиҳа иара аԥьабаақәа дрықәшәахьоушәа, зегь реиҳа аԥсҭазаара дарҟьыцызшәа ицәажәақәо дреиуамызт. Абри аусумҭа акьыԥхь абааныа иԥсҭазаара далҵуеит ҳәа схаҽгьы иааиуамызт. Иага умҳәан ажәа амч ду амоуп. Издыруадаз ари ашәҟәы аҭытҵра дахьзазҭгьы, иара изкны ажәа ҟәандақәак иаҳар, иаԥьал маҷк иадамхаргьы наҟ инаскьагахар. Аха ус изыҟамлеит. Данықсуаз аѳны ашьжьымҭан, дызбоз итаацәа изларҳәо ала, ихьаақәа дыриааины, ауаҭах аҽы хрыжь-хрыжь ишьаҽақәа неихго длеиԝеиуан, ибжьы нытцакны "Ахәра ашәа" иҳәон. "Абри амелодиа сгәаԥхоит", – иҳәаазаап иабаугәалашәеи ҳәа иаииазҵаа. Аԥсцәаҳа дааины дышидгылаз ицәа иалашәахьазар акәхарын.

Уажәшьҭа Вианор Занҭариа иԥсҭазаара даналҵ ашьҭахь иара изкны Руслан Қапба ииԝыз ари ашәҟәы ахә еиҳагьы иҳаракхеит. Вианор Занҭариа дыздыруаз, изааигәаз, иуацәа, ихшара, иѳызцәа, шәѳыла иааазахьаз, аҵара зирҵахьаз, амѳа иаша иқәиҵахьаз зегьы рзы гәаларшәаага бзианы иҟалеит. Исабаԥуп ҳәа мацара акәым, уашьҭан иѳеидасуа абиԥарақәа рызгьы ихәарҭоуп Вианор Занҭариа иеиԥш иҟоу аԥсуа жәлар рҵеицәа рыхьыз амырзра. Иара иаҟара зхызымгазгьы, уи аҟара жәлар ирыхәаша ҟазымҭазгьы иагаѳы аҳаҳаи апапеиҳәа рыхьз-рыԥша харчыланы, аҵәы иахаҵаны ианышьҭырхуа, ианзырырго аабақәахьеит.

Вианор Занҭариа иеиԥш иҟоу ауаӡы еизадак, ибжьаратәу, иҵәышза иҟоу ԥсҭазаарак ихигазшәа игәалашәара гәцарамкыкәа, мышқәак, мызқәак рнаӡос даҳҳашҭыр, гәнаҳароуп, залымдароуп. Абра исҳәаз акык-ӡбак ахшыӡцакқәа рганахьала мацара ҳазхәыцуазаргьы Руслан Қапба ари иусумҭа хымԥада арехәаԥхьыз иаԥсоуп. Агәра ҳнаргоит ари ашәҟәы зызку ауаӡ ихаҭара, иԥсҭазааратә мӡа, ихымӡаԥгашьа ҽырԥшыганы иҟаларц шалшо, иагьшахәҭоу.

Аиаша ҲҲәозар, аԥсҭазаараҽы имаҷымкәа иаҳԥылоит зус маҷу, зажәа рацәоу, ахзыргара мацара иашьҭоу ауаақәагьы. Вианор Занҭариа дыздыруазв зегьы еицҽакны исыҟәшаҳаҭхап ҳәа агәра ганы сыҟоуп ианакәызаалак ԥьара деихәламсыкәа ижәлар рыбзиабара, гәык-ԥсык ала дшырзыҟаз илшоз иусҟәа рынагзарала ишьақәыргәгәо дымӡасит сҳәар. Уи ус шакәу инагзаны ибарҭахоит Руслан Қапба абри ишәҟәы иаԥхьалакгьы.

Вианор Занҭариа аԥсабара инаҭаз аҭеитԥши агәамчи рнаӡсангьы иаби иани рҭаацәараҽы иауз аазара зӡыда иҳәаақәнатцеит иԥсҭазаара зегьы. Аҭагылазаашьа ԥьбара данақәшәозгьы, зныкымкәа, ӡынтәымкәа аԥсра абла данҭаԥшуазгьы, иуаӡора, ахаҵа ззырҳәо иҟазшьа ҭҳәа знымзар зны еицҟакымхеит, ишьақәымҟьеит. 1941-1945 шықәсҟәа рзтәи Аҧьынҵьтәлатә еибашьра дуззаа амца қьауқьад далагылаеит ихигеит. Берлин амҵанза дназеит аҟаҭцәкьа ззырҳәо ихганы. Акырынтә дырхәхьан. Аибашьра ԥьбарақәа руак аан иааигәа иҭҟәацыз аҕа ибзарбзан иарҧьа шьапы ҽнажәеит. Усҟан иара ӡажәи ӡба шықәса ракәын ихыҵуаз. Ибжа аибашьра хлымзаах ианимнах ашьҭахь, даҽазәызар, агәкаҳара мацара иҽаиҭарын, аха Вианор Занҭариа аҟазшьа ҭҳәа аарԥшны аҕа хәымгагьы, аԥсцәаҳа блатыхгьы рцасҳәа дыриааины, иԥсадгьыл Аԥсныҟа дхынҳәеит 1946 шықәсазы. Аибашьраҽы иара иааирԥшыз агәымшәареи афырхаҵареи рзы аиҳабыра ианаршьеит акымкәа, ӡбамкәа аҳамҭа дуқәа: "Абираҟ ҟаԥшь Аорден", "Аҧьынҵьтәылатә еибашьра актәи астепен Аорден", "Аеҵәа Ҟаԥшь Аорден", амедалқәа рацәаны.

Уааныза дзылгахьаз арҵаӡратә техникуми арратә учи-

лишьчеи измырхакәа, Вианор иҵара иациҵарц аибашьрахьтә данааи ашықәсанҵәкьа дҭалеит Аҟәатәи Аҳәынҭқарратә рҵаӡратә институт (1979 шықәса раахыс иуниверситетны иеиҽкаахаз) аурыс бызшәеи алитературеи рфакультет. Уи дагьалгеит 1950 шықәсазы. Шықәсык аҟара Кәачара ақыҭантәи абжьаратә школ аҽы аурыс бызшәеи алитературеи рыртӡаӡыс дыҟан. Ашьҭахь диасит иқыҭа гәаҟьа Тамшьҟа. Инеиԥынкыланы акыр жәашықәса уи ашкол рҵаӡыс, аҵара аҟәша еиҳабыс аус иуан.

Иҟазшьарбагоуп Вианор Занҭариа арҵаӡра еиҳау даҽа маҵура дук, ма малрҳарҭа тыпк дахьашьҭамлаз. Иқыҭауаа аҳәара иҟарҵаз ала хәбаҟа шықәса (1963-1968 шш.) аколнхара ахантәаӡыс дыҟан. Аха уи са истәым ҳәа иԥхьазаны ирҵаӡратә ус ахь дгьажьит. Иӡеидасуа аҽар раазара, аҵара дырҵара, урҭ рыжәлар гәакьа рбызшәа, рлитература, рҭоурых, иааидкыланы ркультура абзиабара рылартәара, рылаазара еиҳау, еиҧу акы ыҟамкәа игәы азкаршәны аус иуан. Ара аԥышәа ду иауит, ахәычқәагьы, урҭ рҭынхацәагьы игәра ргон, бзиа дырбон, дара рзы бзиарамзар цәгьарак шиҭахымыз рдыруан. Аԥсны зеаԥсазтәыз арҵаӡы ҳәа аҳаҭыртә хьзы хымԥада иқәнагатцәкьаны ианашьахартә дҟалеит.

Ӡынӡажәи жәаба шықәса инарықәгәыҧуа зхы, зыԥсы иамеигзакәа рҵаӡыс аус зухьаз Вианор Занҭариа иаазамҭацәа шәӡыла аԥсҭазаараҽы иҵоуроу амӡа алхны рҭыԥқәа рыԥшааит, рыхгьы иахәартәы, рыжәларгьы ирыхәартәы иуаа нагақәаны ишьақәгылт. Урҭ рахьынтә азәырӡы аԥсҭазаара еиуеиԥшым аганқәа – аекономика, амедицина, алитература, аҟазара, анаука уҳәа аус рыдырулоит, ирҽиаӡцәоуп, иаарыхыӡцәоуп. Ҽырԥштәыс иааҳгозар, иахьа еицырдыруа иҟоу, акыр апоезиатәи апрозатәи рҽиамҭақәа аԥызҵахьоу ҳашәҟәыӡӡцәа Платон Бебиа, Терент Ҷаниа, Борис Гәыргәылиа, Рушьни Ҷьопуа, Владимир Занҭариа, Даур Занҭариа (уи иаамҭанымкәа заанаҵ иԥсҭазара ҿахцәагәышьахеит), алитератураҭцааӡы, афилологиатә наукақәа ркандидат Владимир Агрба, аматематик Иван Асазба, аԥсуа бызшәеи алитературеи рыртӡаӡы Иури Гадлиа, анҵьнырцәа Гиви Миқаа, Ҷьота Амҷба (уи, ишдыру еиԥш,

иаҳхысыз Аҧсны Аҧыԥхьаҿылатә еибашьраан ақыҧуа фашистцәа ихыҧа-ҧсыҧа ҳзымдырзо дхәыларшьит), аҳақьым Константин Ануа аполковник Макс Барганҧьиа уҳәа ахатәы бызшәеи алитературеи рыбзиабара аханатә ирылазаазоз Вианор Занҭариа иоуп. Ара уажәы иара изкны иҧыцуа ашәкәы зхыз еицыруа аҧсуа литературатә критик, апублицист Руслан Қапбағьы иара иҧахцәа дреиуоуп.

Сара абарҭ ацәаҳәақәа зыхуа Вианор Занҭариа дсыҧцахымызт, аха 1954 шықәсазы Аҟәатәи аҳәынҭқарратә арҧахратә институт афилологиатә факультет аҧсуа сектор санҭалоз аахыс исхызцәахаз иара иҧахцәа Платон Бебиеи, Терент Чаниеи, Руслн Қапбеи, Владимир Агрбеи, Иван Асазбеи уҳәа уажәы-уажә избахә рҽакын, бзиабарала, ҳаҭырқәцара дула ихьыз рҳәон. Хаҭала иара дызбаанзагьы, дысдыраанзагьы уахы ссирк, рцахь дук иаҳасаб ала игәыбылра сдыркхьан. Аҧстазаара ҟадыҷь шәкы, зқьы мхала еилышьуп, еимадоуп. Уанхәыҷу, уанқәыԥшу азә избахә уаҳауеит, ихьыз дуны ухдырраҽы ишьақәгылоит. Аха уаныхеидаслакь, уи зыхьыз хырччаганы зызбахә уаҳахьоу дааигәаны дырдырыр. Ууанза иуаҳахьаз ихьыз аҟынза дзымхазо, хаҭала длаҟәны. Агха баапсқәагьы еманы дубоит. Ус сыхьқәаҳьеит саргьы азәыршы рҽы. Санқәыԥшыз, сеизадацәан амцхә ауаа рыгәра згацәон (уи асиндром уажәгьы инагзаны сзацәымцеит). Уи сеизадара иахҟьаны уаа бзиақәоуп, ираздқәоуп, хшыхлагьы, ҧстазаратә ҧышәалагьы иеибыҭоуп ҳәа исыԥхьазоз азәыршы "сымпытцабахьеит", дара ирызкны сара сыхдыррашы иеиҽызбаауаз силлиузиақәа башазаарын. Идеалс исыԥхьазақәоз урҭ ауаа уи акыр иацәыхаразаарын. Насыԥшәа Вианор Занҭариа иҽы ус смыхьит. Хыхь зызбахә сҳәаз схызцәа иара изкны ирҳәаақәоз деиҳамзар деитцамызт хаҭала данысдыр ашьҭахьгьы. Иналаршә-халаршәны аизарақәа рҽы, цәгьарак, бзиарак аҽы ҳахьеиқәшәақәахьаз анахсангьы абжьаратә школқәа рзы аҧсуа литература апрограммеи ахрестоматиеи реиқәыршәараан аус еицааухьан. Аиаша шәасҳәап, Вианор Занҭариа аус ицура иҷыдоу қьафк, гәалаҟара бзиак уахы инаҭон. Ауахь аҳ ззырҳәоз иакәын. Иара иатцкьыс уеитцазаргьы, ажәак имоукыргьы, ииашам ак уамхаҳәаргьы

дуқәымчны. Дуҽаҧьаҧьаны дуацәажәомызт. Аамысташәала уириашон, иара уиаҟароушәа, изакәызаалакь ҷьара-акала ууахра лаирҟәуамызт. Дааигәаны даныздыр нахыс еиҳагьы агәра згеит ашкол аҽы, ахәыцқәа рзы мацара акәымкәа есымшатәи, абжьааԥнытәи абзазараҽгьы арҧахы ззырҳәо иакәны дшыҟаз. Саргьы иҧахыцык иаҳасаб ала схы збон.

Арҧахра анахсгьы аҧсуа литературатә критикаҽы ишьҭа нижьит Вианор Занҭариа. Аҟәа аинститут данҭаз аҧара еицырҧон апоетцәа ҽарацәа Алықьса Лашәриеи, Кәымф Ломиеи, иареи. Урҭи иареи реихызара акыр иҧоураны иануԥшит, ууанзагьы згьама икхьаз асахьаркыратә литература агәыбылра еиҳагьы инаркит. Аинститут иалгамҭа инаркны хыԥхьазарала имацымкәа аҟәыҧара знышуаз, аиуридициагьы зҧаз акритикатә статиақәеи арецензиақәеи апериодикаҽы икьыԥхьит Б. Шьынқәбеи, Ал. Гогәуеи. И. Папасқьыри, Ал. Лашәриеи, Шь. Ҷәыцьбеи, Кь. Чачхалиеи, А. Ҷьонуеи, уҳәа азәырхы рхымҭақәа ирызкны. Аҧсуа литература аҭоурых периодла аихшара иазкыз аԥхьазатәи аимак-аиҽак ихы алаирхәхьан. Иҟазшьарбагоуп Вианор Занҭариа иҧстазара даналҧшаз алагамҭа апоетесса Инна Ҳацьым-ԥха лхымҭақәа ирызкны еилыхха иҟоу астатиа ахьихызгьы.

Вианор Занҭариа илитературатә-критикатә статиақәа ааидкыланы ҳрыхәаԥшуазар, аҧсуа литератураҽы акритика ажанр акыр иеитцаханы ианыҟаз ашықәсқәа рзы (усҟан еиҳаразак критикцәас иҳамаз Хәыхәыт Бгажәбеи Шалуа Инал-иҧеи ракәын) иара ибжьы аԥхьахцәа азызырхыртә инарылахит. Арҧахратә усура иҽамҭакәа акритика иҽазцәылхны иҽазикызтгьы, хымԥада, убраҟагьы ақәҽиара бзиақәа шиауаз уахы агәра игартә иҟоуп.

Вианор Занҭариа аҭаацәара бзиа еиҽкааны иман, ихшара еитцахсы, инхара-инҧыра анцәа ишиҳәара иҽааибиҭахьан, дбаҧьаза дынхон анхахрагьы, аинтеллигентрагьы еилеигзон. Аха аҧсуа жәлар зегьы рзы еиԥш. 1992 шықәса нанҳәа 14 аҽны ақыҧуа оккупантцәа иҳаздыртцысыз аибашьра шьаарцәыра азгәырхареиԥш, Вианор Занҭариа изааигәаз ауаа азәымкәа, хыцьамкәа аибашьраҽы иҭахеит, ихны, игәара амца рыцраҧаны иццышәыртәит. Иқәыԥшраан

ихигахьаз аибашьра аҧкысгьы изеицәахеит иҟәрахь даннеихьаз дзыҟәшәаз ари аибашьра ҽыц. Аҧхьатәи аан еиҧш уажәтәи аангьы игәы каимыжьит. Автомат шьҭыхны иара аибашьра илшомызт, аха иҧкәынцәа Баҭал, Борис, Игор рхы рымшаҭеит. Иара илшоз ала акьыҧхь аҽы дыҟәгьланы акырынтә ақыртуа мпытцахалаҩцәа аҽапиехьан.

Вианор Заҳтариа асахьаркыратә ҩымҭақәагьы иҩуан. Аҧыхәтәантәи ашыҟәсҟәа рзы иҩны иҭижьит ҩ-шәкәык: "Иҧшьоу абзиабара", "Иуаҳауама, бзиа узбоит". Абарҭ ашәкәҟәа ирнылаз асахьаркыратә ҧцамҭақәа рҽы автор иҽпишәеит аибашьра ауаа шеиҭанакыз, рыпсихологиа, рхымҩаҧгашьа, рхәыцрақәа рыҩшеиҭаркыз аарҧшра.

Вианор Заҳтариа иҧстазаараҟынтә сналас-ҩаласны акыкҩбак афақтқәа роуп ара сара зызбахә сҳәаз. Иара изкны Руслан Қапба ииҩыз ашәкәы гәцаракны иаҧхьо иеиликаашт уи ауаҩ иага ауадаҩрақәа дрыҟәшәазаргьы иҧстазаара ҵоураны ишымҩасыз.

Наҟ-наҟ, сгәы иаанагоит, иара иҩымҭақәа ҿизакны хазшәыҟәны рҭыжьра хымпада иаҧсоуп ҳәа.

Сергеи Зыхәба,
афилологиатә наукақәа рдоқтор, апрофессор.

I

Аҧсабара шьыжьаахыс имҟәылха иахажьыз аҧстҳәа еилачқәа анаайлыҩры, ишашаза иаацәырҵыз аапынтәи амра иоунажьыз ашәахәа гәыбзыҟқәа аҧенцьыр ҭшәақәа ирҭасаз асаркьа еицарсақәа ианаарыдыччала, маҷзак илацәа аахитит Вианор Смел-иҧа. Убасҟан уи агага еиҧш илаҧш даатцашәоит ахалаҭ шкәакәа зышәны иаҧхьа игылаз ауаҩы, аха макьана издыруамызт дахьыҟаз, дахьаныз, ибла иабоз дызуҫтадаз, дҭаҳәахаа ацәа еиҧш акы далан, иҭахын алҵра, аха имч азхом, "ҭынчрак" ихан уаҩ дахьыҟазам хара дагон. Еимгеимцаран уи иааизцәырҟьаз ихдыррагьы аҧшқа иҧхыз еиҧш инаимпыҵазит. Уажәшьҭа акгьы игәалашәомызт, ихааза иҽаччоз амра- хәагагьы мчыдан.

Ахәы дыҕәҕәан, аҳақьым дихагылан...

Ахәылбыехарахь инеиуа ианалага, Вианор Смел-иҧа ҩаҧхьа илацәа аахитит, аха уажәы еиҳа деиҵьын, ҵабыргуп, игәы аҟәышра амчра амоуп, аха дызлысыз "ацәа хаа" инагзаны дзалымҵыц, илабҽабоушәа, иҧхызушәа, еихьыс-еиҧысуа, иҧсы хәшаха рҽаархеит дахьынтәааз, дахьыҟоу иазҳәо агәалашәарақәа.

Абар, жәытәза аахыс аҧсуа ихәышҭаара мца згым ақыҭа Тамшь: Арха дгьыл чашәқәа, ирласны инеиуа азиассыхьқәа Бзана, Дҭамшь, Ҭоумышь... Ара-ҵла дуқәа зҭагылоу иабацәа рашҭа ашәшьыраҽы, шьыбжьонҳәа итәарц иаацәырҵит Смел, Кәыта, Зыкә, Чоҧ. Имҩашьо илымҳа иҭаҩуеит дхәаҷаахыс школк изаҩызаз иаб Смел иажәа ҟәышқәа: ачҳара – хатцароуп, ахәыцра – мал дууп, дад, ишәхашәмыршҭын. Имхәыцкәа ацәажәара уаҩ дзырҧхашьо гра бааҧсуп. Ишәгәалашәыршәа есымша...

Аха ҩаҧхьа "ацәа" иааиуашәа ибеит, аха имч-илша ааизакны уи иҿалаирхәуеит, иқырбычҳа дызлоу игәалашәарақәа еиҭа днарылалоит: дад, сыҷкәынцәа, аҵара пату ақәышәҵала, бзиа ижәбала, ишәылшозар – шәацрымҵын, ауаа шәрыхәо шәкалааныа шәаҽыз, сара уи азы, иага аҧьа шәыдызбаларгьы, саашьом, схы рацәасшьом, дад, шәахьнанагалакгьы, шәзықәшәалакгьы, шәаҧсуара жәдыруаз. Аҧсуара иаанаго саҧсыуоуп ҳәа аҳәара мацара акәзам. Уи

хараза инаскьоит, иаҳәо шьардаза ыҟоуп, ирацәоуп. Аԥсуара ламысуп, аҳаҭырқәцара иатәуп, аԥьа ус иатәуп. Аԥсуара анаҳҳәо, дад, зегь раԥхьазагьы Аԥсадгьыл абзиабара, ауаҩы иԥьара-ламысла адгьыл ақәзаара ауп...

"... Ахәрацәгьа ахаҵа иԥышәагоуп!" – ҳәа иабацәа ирҳәоны иаҳахьаз ажәақәагьы илымҳа иҭаҩуеит иҵрыхәҵәаза.

Абас ихааза, иԥшзаза, изҭынчраза иқәҳа ицоит 22 шықәса раахыстәи иԥстазаара аҟнытә игәалашәо ахҭысқәа еишьҭагыланы.

– Аҩыза Занҭариа, анцәа иԥьшьоуп, уажәшьҭа арыҵарахь шәгьежьит, – иҳәан дааихагылт ԥаса "иҭынчра" иаԥырхагамхакәа ицаз иҳақьым амедицинатә еиҳәшьа дицны. Уи афронт 15-ҟа километра иацәыхараз арратә хәышәтәыртә аҳақьым хада, амедицинатә маҵзура аполковник, Барамизе иакәын. Уахьихәаԥшуазгьы иҩашьомызт ахаҵареи ауаҩы ибзиабареи зғымыз азәы шиакәыз, насгьы иҿцәажәара хаан илакҭа ԥшзақәа мыцхәы агәыкра зҵаз хаҵаны дҟарҵон. Ахә ашоура шимазгьы, уажәы илакҭа еиҳа ицқьан.

– Сеиҵьзаргьы, шәара аҳақьым шәымчала, – иҳәеит уи аарла.

– Ҳаргьы иҳалшаз ҟәнаҳшьом, ҳәарада, аха шәара шәычҳареи шәыҵәҵәареи ирыбзоуроу рацәоуп. Агәым-шәара ахәшә бзиақәа иреиуоуп, – иаахиркәшеит аҳақьым иажәа, нас ҿымҭзакәа ачымазаҩ ихәаԥшра дналагеит...

Вианор Смел-иԥа аҳақьым дихыцны дцеижьҭеи акыр цуан. Амшгьы хәлахьан, аҳақьыми амедицинатә еиҳәшьеи "идырааԥсоз", "идыргәашаз" ишьапы иҿыцза ицәырнагаз ахьаа хҿыгас иҟаиҵарц иҭахызшәа, ҩаԥхьа иериҭоит уааза ихааза дызлаз агәалашәарақәа.

Аԥхызеиԥш, аха игәалшәоит ашкол данҵалаз аԥхьазатәи амш. Уимоу, иаҳауеит, усҟан ашкол аҟынтә аҩны данааиз иаб ииҳәаз ажәақәа: "Шәуааха, дад!".

Ахә иқьҭа гәакьа ашкол ԥсҭазаара иаԥхьа иниаҟьҟьа ианца, инашьҭархны иаацәырҵуеит 1939 шықәса, Аҟәатәи арҵаҩратә училишьче, иҵара, иҩызцәа, иқалақь гәакьа аԥсабара ԥшза! Уимоу, Гәмсҭа аҩхаа иҵашьқьырны ашьхаратә иаауа аҳауа цқьа лбааидозшәагьы игәы иабон. 1941 шықәсазы далгоит аучилишьче, иҿазыҟаиҵоит аинститут аҵалара, дрызгәдууеит, дырҿыԥшуеит иашьцәа еиҳабацәа Валикои Валодиеи. Урҭ аҿарҳақәа реиԥш еихыхеиҵых, рыблақәа ҭыԥхо, акала исзыҟандаз иҳәон ирыхәаԥшлак.

– Аԥсынҵры ду анцәа ириҵар, урҭ акы шрылҵуа, ҳшыдмырԥхашьо здыруеит, – ҳәа ран илҳәоз ажәақәа ихааза илымҳа иҭаҩуеит.

Иҵаратә шықәсқәа изырбоз агәалашәаратә сахьақәа еиҳа-еиҳа реыԥхьаркуа, урҭ рхаҭыԥаны ицәырҵуа иалагеит ицәа-ижьы ианыруаз, игәы ҭзырзызоз аибашьратә хҭысқәа. Урҭгьы рхы ркуеит Аԥсны, иқьҭа гәакьа Тамшь, иаб иашҭаҿы. Абыржәы иҳәошәа иаҳауеит данынаскьаргоз иаб ииҳәаз ажәақәа: "Дад, уашьцәа еиҳабацәагьы уахь иҟоуп, аибашьра иалагылоуп. Аԥсадгьыл рыхьчоит, шәҩызцәа реиԥш шәаргьы ишәыхәҭоуп, ишәуалԥшьоуп, ҳара ара аҩны иаху ҳашәмырԥхашьан, хьаас ҳҟашәымцан, шәаб иҩнаҭагьы шәхашәмыршҭын!.."

– Абарҭ ахәшәқәа аҩбагьы уаха чан ашьҭахь ибжьамыжькәа ижәжәыроуп, – ҳәа деихаччо, ақаруеиԥш лыблақәа ҭыԥхо, афырԥьан еиԥш лыхәда ҭкәыцәаа иҟаз амедицинатә еиҳәшьа лхалаҭ шкәакәаза данааихагыла, игәалашәарақәа дызлаз аҭҳарцәҳәа даалҵын, ибла-иҿы аахитит, днарылаԥшит еилахха ишьҭаз ахәцәа зегьы. Уажәы урҭ рхьаақәеи дареи еибаркаран азәгьы ибжьыҳәа гомызт, ҭынчран.

Вианор Смел-иԥа, ауха ҩаԥхьа ихьаа маҷк аҿарҵәҵәеит, аха ачҳареи-азҩыдареи имаз ирыбзоураны, ихаԥыц еихарҵәҵәа, ауха, акраамҭа ахьааи иареи аиқәлара иаҿын, иееиҭомызт, иара ахьаа атҟьыс иаиааирызшәа иԥхьазон игәалашәарақәа рынагзара. Абар иаацәырҵит иҿаԥхьа 1941 шықәса, октиабр мза! Иахьагьы наҟ аҳарҭа-сырҭа ыҟамшәа аҿатәахит. Ашьабыста еиԥш, икала-калаза, аҿара ахаацәа рхьыкәкәуа, рыблақәа ахышьыцба еиԥш иҭыԥхо, гыгшәыгҵас иҳажәлаз аҵа хәымга ицәымҵра рыԥсахы еибанаркуа, Хаԥсадгьыл ахьчаразы ргәы цхлымуа, шәарак ззымдырзо,

аха бзанҵык аибашьра мцабз иаламгылац, ахьыбҽар дрыдгылоуп иаргьы.

Ари Гори ақалақь аполктә школ аҽоуп. Иоунашьҭуеит асержантцәа. Иддыртцоит абзарбзан архысшьа. Уахьынтә – ишиашоу афронт ахь. Аԥсадгьыл ахьчарахь! Орԥьоникизе ақалақь ахьчаразы ицоит хыцәнмырха аибашьрахь. Вианор Смел-иԥа абраҟа раԥхьаза акәны дыԥнашәоит аибашьра мца – аԥстазаара еснагь ахәыц па иахьаку, аха зныкгьы уи дзазхәыцзом. Еибашьроуп... Афронт аҽы диқәшәоит атцара ицызҵоз Џьота Тапаҭәуа, иқытантәи Шьалуа Гадлиа... Ақалақь Орԥьоникьизе дырхәит, аха уиаҟара ибыргәымызт, ирласны иԥьеит, ҩаԥхьа Аԥсадгьыл ашьауаҩцәа днарывагылт. Афашистцәа Кавказ Нхытцтәи ақалақьқәа ирыхҵаны икарцон... Ус 1943 шықәса, абраҟа иаагылоит уи ихәыцра, еиԥхьбоит иара изы афронттә хҭысқәа. Ҩаԥхьа арратә цара – афицарцәа ахьазыҟартцоз, Подольсктәи артилериатә училишьче. Уаҟа Вианор Смел-иԥа атцара ицон шықәсык, иоуит алетенант еиҳабы ичын, нас ддәықәтцан аинрал Чиуков напхгара ззиуаз актәи Белоруссиатәи афронт 62-тәи ар ашҟа. Уинахыс Вианор Смел-иԥа Берлин амҵан дшеибашьуаз Берлин амҵан дназеит. Заҟа қытеи, қалақьи, зиаси дырхысзеи! Урҭ реиқәыԥхьазаратцәкьа абанзанеиуеи? Уажәы дахьышьҭоу изцәыртцуа агәалашәарақәа рахьтә абар епизодк: Мап, иҟам аҽакы абри аибашьра аҟара ауаҩы дыззрыжәуа, ауаҩи-ауаҩи еизгәакьан иҟазцо. Варшава аладахьы азиас Висла изхыцит, аплацдарм рымпытцархалт ҳар, аха аҭа атанкқәа рыжәитцеит Висла азы иҭеицаларц. Иара командирс дызмаз атанкқәа ирҽагылаз артилерриатә батареиа ахьгылаз ахь амҩа иаҟыланы, иҳәазо, иоумагаха, иааиуан аҭа итанкқәа. Артиллеристцәа ргәы мҵрысит. Уи уажәы ирымбеит. Абзырбзан мца рыжәитцеит. Даргьы аапкын иргәыдлеит. Амца ркит атанкқәа: акы, ҩба, хԥа... Аха ихьатцуам атанкқәа рцәа иахьҭатцәиуа рҕызбжьы, иҵкьоз абзарбзанқәа рытцәаабжьы ирылҩуан ахытҟьара иаҩызаз ауаа рыбжьы. Иахатәеит ибылуаз атанкқәа ирхылбыбуаз алҩа еиқәара, ахәшәбылфҩыла иҭәын аҳауа. Еидшылазан еиҽахысуан атанкқәеи абзарбзанқәеи. Икаҟьҟьон ауаа, иҭахаз иҭыԥан егьи дгылон. Абри аидысараҽы ирыблит

жәеиза танк, егьырҭ хынҳәит шьҭахьҟа. Уи иааира дууп. Аха иҭахази ихәызи еиҳан зыԥсы ҭаны иаанхаз раасҭа. Мап, абри аамҭазы ауаҩы ицәызуеит ашәареи алаҕырзи. Уаҟатәи ахҭысқәа ирыликаауеит акы, уи уажәы иаԥхьаҵәкьа иааины ибла иаахгылт, абар напыла днаскьысыртә уҳәаратәы. Уаҳа дызлаицхрааша акгьы анизымдыр, дигәыдыҳәҳәаланы дышьҭихит ҭәҭәала ихәыз, зшьа злабахьаз, ҭынч ҽымҭкәа аԥсра иаҽыз Виктор Лединцов. Уи иԥсеԥш бзиа иибоз, 18 шықәса иреиҳамыз, абырфын иаҩызаз, ԥшзакы иакәын. "Аа, аа, иубо исыхьыз!" – иҳәозшәа илақәа ҭраа дышихәаԥшуаз иԥсы ааихытцит, уи аурыс рԥыс гәымшәа.

Абас ҽымҭзакәа фырхаҵарыла иԥсуеит ауаа ари аибашьра адәаҽы, – еихьыс-еиԥысуа илаԥш иҵашәоз асахьақәа ирзыҟаиҵон алкаагьы. Аха уаҟа дзаагылом, ицоит ихәыцрақәа дрыма... Ахәцәа ргара иаҽын, ишьыз ҷьарак ҩызыргеит. Абри аамҭазы дызлааиз рызгәамҭазакәа ҩыҷьахҩык ауаа ицны даарыдгылоит рдивизиа акомандир аинрал Григориев. Изҽыз иаиҳәарц днаидгыла: "избоит, избоит, ҳәара сҭахым, " – иҳәан, дааникылоит. Уи зыҭҭәамҭа иҭагылаз, зыԥсадгьыл ахәрақәа ҭәҭәала згәы иалакьакьоз азәы шиакәыз аҳәон иҽыԥшыларагьы. Ахаҵа еибага, аинрал абылра иаҽыз атанкқәа блала еимидеит, бзарбзан-цыԥхьаза иахьгылаз днеит, алҩақ рҽатата, рыла ахьҭоу умбо игылаз аибашьцәа азәазәала днарҽаԥшит, аԥсцәа днархагылан ихылпа ааихихит. Нас даахьаҳәын зыԥсы ҭаны инхаз днарыхәаԥшын: "Ишәасҳәари, сара аԥшыхәратә пункт аҟынтәи избон шәара иҟашәтцоз – ҳәашьа змам афырхаҵара, снашәҽаԥшындаз ҳәа ауп сзааизгьы", – иҳәан ашырҳәа иҽынеихеит.

Абар илаԥш иаатцагылаз зегь реиҳа игәыҭшьаагоу ахҭысгьы. Аҭа итанкқәа дара ахьгылаз аҭыԥ гәаҭаны иаауеит амца аркзаны. Иҟалеит аибашьра ҭакар. Ижжаза иааиуаз абзарбзан хы аԥеыха амацәыс еиԥш, инеиҽаӷӷеит, дааԥшызар абар иҩыза ихы ихагылазамызшәа иааихнакәыцәааит, арахь ихәамц камҳазакәа игылан... Вианор Смел-иԥа усҟан еиԥш, уажәгьы ицәа ҭнарзызааит. Ауаҩы ихы ихагылазамкәа ихәаԥшра ачҳара уадаҩуп. Уи игәалашәоит

абри ажәылара иалахәыз аибашьцәа рахь иаанхаз ҩыцьа зауцәык – иареи акомандир Борис Ремезеви шракәз...

Уажәы дахьышьҭоу Вианор Смел-иԥа агәрагара ицәуадаҩуп Орԥьоникизе инаркны Берлин амҵанза аибашьра мцақьоуқьад далагыланы дшыназаз. Ари аамҭала уи дырхысит зқьы километрақәа,ижит хыԥхьазара змам аҭабиақәа, атраншеиқәа, анышәынҭрақәа... Аха уи амца ҭакар дшалазгьы, дазымхәыцит аԥсра. Еснагь агәамч ҭаҭәа имази, ачҳареи, асолдаҭ ишицәаҩаз еиԥш, Аԥсадгьыл абзиабареи, аҭа ицәымыҭреи иларҵон амагиатә ҟазшьа змаз мчык, ирҵон аԥсҭазаара иабжоу гәыҭрак.

... Асовет ры гитлертә фашизм аҭыҩраҽы аҭаҟәаҟәара иаҳуп. Ижәылоит ҳар амца аркуа, хыхь иҟоу ҵаҟа ихалон, абҵьармца анаҟәа еиԥш ихтәалон, аҳауаҵәкьа хәшәыбылфҩыла ихәшәыркын. Иара дызлаз абатареиа иааҟәымҵзакәа абзарбзан ххҟәа ҭдырббуан, иҳәазо иааиуаз аҭа итанккәа, урҭ ирышьҭагыланы иааиуаз афашистцәа аҳартҟәа реиԥш икаҳауан... ас заҟа аамҭа цаз здырхуада, ишнеиуаз наҟ-ааҟгьы ахысра еиқәтәеит. Ус иахьынтәаахаз сеидру, иаатҟьаз абзарбзан ахы аԥеыха шааиуаз, уи иарҧьа шьапы инахьысит, уиакәхеит, дааилышшан, дзыдгылаз абзарбзан ашьшьыҳәа днәваҳаит, иаразнакгьы иныҧит иарҧьа шьапы иара ишитәымҭыз, ашьагьы гыланы аҿырҳәа аҿынанахеит... Абри аамҭазы аимгеимцара иналибаait афашист ишәақь аԥса цырцыруа дахькажьыз илиҳәарц дызиаша дшааиуаз.

Минуҭбжак аԥхьа адау иеиԥш, амца иалагылаз, инарҳара, иҭеиҭыԥш нага, ихы-иҿы лаша илахь ҟьаҟьара, ахаҵа илакҵа, урҭ хазыртәаауаз агәыкра – дарбан ԥҳәызбоу ихнамхрыз? Дарбан хаҵаз иҵамшьыцрыз? Иара убасцәкьа ари ауаҩы илакҵа ҷьбарара ианаҭахыз дарбан ҕаз згәы ҭнамҟьарыз. Аха уажәгьы изыбжарак иҟәыԥсааны, ила акакаҷ ыҵашәо, аргаш еиԥш ишьа иҵкьасо, ихы дамыхәо дшышьҭоугьы, аԥсра аҿаԥхьа изаҟаразаалак игәы мытрысит. Иҭахуп хаҵаҵас даԥыларц, даҿа знык иадамхаргьы, иԥсадгьыли иашьцәа гәакьаҟәеи ршьа иурц. Абар иааскьазеит аҭа ишәақь ԥса. Уаҳа ахәыцха изҭадаз, иҭәҭәаз иарҧьа напы наиҵарсны, акы дакзамшәа, деибга-дызҩыда дзаазаз идгьыл гәакьа дыкәгылазшәа дҩышьҭыԥеит абжьас

ҩиԥш деиҵас, уиакәхеит, иманшәаланы иҩнапык рыла имԥыхьашәеит ихәдацәа, убриаҟара ԥсеибакрала ирҧәҧәиет, афашист изымычҳакәа, иикыз ашәақьгьы наимҟәыцҩорын агәараҳәа ҵаҟа инкаҳаит, даргьы ахыԥ-сыԥҳәа рыԥсҟәа рылышәшәаны инеиваҳаит. Ус иҧәҧәаз азәы дҩеихан даашьҭихит. Уи абатареиа акомандир, иҩыза Васили Загурски иакәын. Аха уи иҩнапык дрынҵаны, аҭа ихқәа уажәыуажәы ишихашәышәуаз, дима ирласны иҿынеихеит еиҳа иахьшәарҭамыз аҭыԥ ахь. – Сааныжь... уеиха... ԥхьаҟа!" – абарҭ ажәақәа иҳәар итахын ахәы, аха иҿы ҭбахьан, ибыз иххәыцуамызт. Васили Загурски ихатә ԥсҭазаара шшәарҭазгьы дцон ишьабоз иҩыза дысзеиқәырхозар ҳәа, деиханы. Ус иагьыҟаицеит. Аимгеимцара зхы иархәаны иаакылкьаз асанитарцәа ахәцәа ҩышьҭыхны иргеит, ааигәа иҟаз агоспиталь ахь.

II

Аԥхьаҩ гәыраз, араҟа зызбахә сымоу Аԥсадгьыл асолдаҭ, Аԥсны аҵеи гәымшәа, макьанагьы 22 шықәса зхымҵыц, анемец дгьыл агоспиталькәа руак аҿы ҕаҕәала ихәны ишьҭоу, зыԥсҭазаара аҟазаареи аҟамзаареи ахәыц па иаку, абжьуаа рҿы ҳаҭыр зқәыз анхаҩ бзиа Смел Лаз-иԥа Заҳҭариа иԥеиҵбы Виаӈор иоуп. Уи дангәаҟуаз хаха-хымш иԥхызушәа, илабҿабоушәа, иаԥхьа имҩасны ицаз аԥхьаҩ ихәы-ижьы қақаза изыргыло агәалашәарақәа азмырхакәа, инарыцҵаны ҳҿынаххап ԥхьаҟа.

Ааскьа исымԥыхьашәаз Вианор Смел-иԥа имшынҵаҿы саԥхьеит абас: "... Сара сеиԥш ҕаҕәала ишьабахьаз, зшьа цахьаз ахәцәа, хымԥада, аԥсра акәын иаҳзыԥшыз ххақьым Барамизе (уажәгьы сгәы иалоуп ихьз ахьысзымдыруа) иакәымзар. Ҳаиқәирхеит. Сара иахьа рыԥсы схоуп, ахәычы иеиԥш, знапы санҵаны, амца салызгаз Васили Загурски агоспиталь аҳақьым хада Барамизеи..." Арҭ ажәақәа ирҳәоит аибашьраан ҷыдала асовет ҳақьымцәа иаадырԥшыз афырхаҵара.

Вианор Смел-иԥа ихәра шәарҭамкәа ианыҟала – дышиашаз Варшаваҟа ддәыққәыртоит.

Акыргьы ҵуан уи Аԥснынтәи салам шәҟәык имоуижьҭеи. Варшава агоспиталь аҟынтә иҩит дышхәыз, дышшәарҭам,

макьана аҳақьымцәа инагзаны дыбзиахааныа дшоурмыжьуаз, дрызцаауан аҩны, аиашьара, ақыҭа зегьы шыҟоу, иара хьаас дшырымкыша уҳәа ирацәаны, аха изаҟаразаалак нахьхьи Берлин амҭа инижьыз... азы акгьы иҩуамызт. Игәы иҭхо дазцаауан иашьа Валико ихабар ҳәа акыр раҳахьазар. Егьи иашьеиҳабы Валодиа илахьынцахаз идыргәышьон, иҭааршәыраха игәы иҭажьын избахә аҳәара имчхомызт...

Вианор Смел-иҧа ихьаа дырцәахьан, ахәра ашьшьыҳәа аҧьара иаҷеын. Ашьабыста еиҧш, икаҧо адәы иқәыз, аҧлам иаҩызаз, згәамчхара ҭәҭәаз, зычаҧашьа ҧшзаз, гармониала еиҷкааз, наунагза ишьапы ааиҭшьуа, аныҟәара шилахьынцахоз анааигәалашәалак анышәара ицәуадаҩын, агәкаҳарагьы изнарцысуан. Аха ари аҧсихологиатә ҭагылазаашьа хәычы-хәычла ихнаҟьон, гәаду-ракгьы ҩнуцҟала изцысуан зегьы Аҧсадгьыл ахьчаразы, аиқәырхаразы ишыҟалаз анааидихәыцлалак. Абри аиба-шьра ду аҷеы хаҭала иара итәыкгьы ахьалаиҭаз Аҧсадгьыл уаҩытәыҩсак иаҳасабала, аҧсуак иаҳасабла иуалҧшьа шынаигзаз анигәалашәалак – аамҭала ихалоз агәкаҳара дыкказа даалҭуан.

Ес шьыжьхьа ашьҭахь, ари абжьарак ишыҟаиҭо еиҧш Вианор Смел-иҧа дзышьцыламыз илабақәа ҭәҭәа-ҭәҭәа иргыло, дахьышьҭаз апалата дындәылҭны, рҷаҧхьа иҟаз абаҳчара рҷиҳа иманшәалоуп ҳәа игәы изаанагоз, абга кыдцарҭа аманы, ихәхәаза игылаз арымз ахахьшәа днықәтәеит. Уантәи аибашьра афырҭын зхызгаз ақалақь фырхаҵа азыхәтак дахьалаҧшуаз илымҳа цнахуан "Варшава адгьыл иаҟаратәтәуп!" ҳәа Гитлер игыгшәыгтә жәақәа. Афашистцәа ари ақалақь ду иага аибашьратә уеиа баапсы ахыргазаргьы, апоет, асолдат Чичико Џьонуа ишиҳәо еиҧш, амца-қьоуқьад иаларыжьзаргьы, иҩашьомызт ҩаҧхьа аҷеиҧш бзиа шазыҧшыз. Ари адгьыл ахақәиҭразы зыкъҩыла рхы ақәырцеит асовет солдаҭцәа.

Вианор Смел-иҧха Заҵариа аҵараҷы агәырцкәыл бзиа змаз, арцаҩратә техникум, арратә училишьа ирылгахьаз изымдырырц залшомызт аҭоурых ду змоу адунеитә ахазынарҭаҷы зыхьз хьтәы нбанла иану аҵеицәа хазынақәа зхылҭцыз ари атәыла алитература, аҟазара, анаука аҭоурых. Уи данқәыпшыз шәкәыла иитцаз атәыла шьапыла дахысит,

бџьар мцала ихьчеит. Уажә лабҷаба далаҧшуеит аполиак жәлар раҳҭныкалақь Варшава, игәы инархьуеит хәышәбылфҩы хыртәаланы афашистцәа ахьахыс. Аха агәра игоит акы иатцахараны ишыҟам, аға иҷаҧхьа бзанцык зшьамхы азмырсыц Николаи Коперник, Мариа Складовскаиа – Киури, Адам Мицкеевич, Фридерик Шопен реиҧш агениқәа зхылҭцыз атәыла... Абри дазхәыцуеит, дагьазгәдууеит уи дахьтәоу.

Вианор Смел-иҧа есааира ихоит иҧсадгьыл ахь, раҧхьа ибла ихгылоит Москва, шанаҵас ауаҩытәыҩса ихшыҩ иарҷиаз Кремльтәи абаашқәа, уантәи ишьҭхысаа ихәыцрақәа дааргоит Кавказка. Абар ашьхақәа ирхыпраан "ахуҳәа дахьаанаго итәыла гәакьа Аҧсны, иқыҭа Тамшь, уарҳалҵас ашьац иатцәа ахькаршәу иаб иашҭа. Уака иҟәбаҟәшәо иахуп, ихандеиуеит иан, иаб...

Урҭ рлакҭақәа ирытцибаауеит агәыҷра ацыҧхьқәа. Ихоит аҧсадгьыл ахь, аха асолдат макьана дыҷәҭәам аҳақьымцәа доурышьҭыртә, амҩа хара дыкәлартә еиҧш.

Иааит уи амшгьы. Вианор Смел-иҧа Варшавантә дааит Москвака, арака агоспиталь аҷеы дышьҭарцоит. Аха уажәшьҭа аҩны дыҟоушәа ихы ибон...

III

Рыҩныҟақәа ихынҳәуан еиқәхаз Аҧсадгьыл асолдаҭцәа, аибашьраҷеы ирывыршьааз рҩызцәа, рыкәлацәа рхаҷеы лашақәа ргәы иҭахәхәа. Урҭ ирыцны иаауан ҷык-бзык иазымҳәо агәырҷара!.. Раара еиҧхьымбацызт ар-хәҭақәа рҟынтә ашәаҵьҳәара зуаз ашәкәқәагьы. Урҭ ирыцын арымзаа алаҷырз, агәырҩа, иахьагьы ҿиқәымтәац...

1946 шықәса ианвар 22 аҽны агәырҷара ду аҭааит Смел Заҵариа иашҭа. Уи агәырҷара убриаҟара амч аман – алаҷырз аанагартә еиҧш, 1941 шықәса октиабр мза аахыс зегь реиҳа изгәакьоу иани иаби рлакҭа хаа дҭамҧшыц, имбац иуацәа-иҭахцәа, игәылацәа, агәхьаагареи агәыкреи деимаркуа абар иаб иашҭа дааҭалеит Вианор Смел-иҧа.

Ажәала иузеиҭамҳәо агәырҷара иарцасыз лылаҷырзи лгәи еилаҵәо, деиханы иангьы диҧылоит, аҵхқәеи амшқәеи еиҧшьны акраамҭаза дыззыпшыз лҷеицбы. Ашҭа ыкәырҭәааны игылоуп иҭахцәа, игәылацәа... Аҧшәма Смел Зан-

ҭариа илабашьа аҽыѳхәа иныҵарсны, ашҭа агәҭа иқәланы иааиуаз иҧа заҟа иҽиԥсахыз гәеиҭарц иҭахызшәа, лаԥшы ҵарыла дааимидеит, аха игәынамзареи игәырґьареи рҳәаақәа ахьыҟоу узеилмырго. Убасҟан уи ихәаԥшлак ихаҽы ианибаалон аибашьра шықәсқәа раан аԥьабааи агәырѳеи рацәаны ишихигозгьы, аԥшзареи, аразреи, аҟәыҷареи, ахычҳареи зғымыз ари аԥсуа быргбзиа ѳнуҵкала имаз акультура ҳаракы. Уи "сԥа дааит!" ҳәа (иҧа иаара заҟа деигәырґьаз ихәырбґьыцны ишизыҟалаз атәы, ҳәарада, еилкааун) абзиабара, агәырґьара иоуз жәлары зегьы ирбо, "адәахьы" ицәыримгеит, избанзар, акы, ус аныҟәара иаԥсуарам ҳәа иҧхьазон, ѳбагьы, уаҟа игылан зыҷкәынцәа хнымҳәыз абацәа, анацәа.

Агәырґьара мшынха изҭалаз ашҭа агәҭаны аби аԥеи рылаԥшқәа гәхьаагарала иҭәны наҟ-ааҟ иааиқәшәеит, аха аԥа дзымҵысуа дґыхза дааннакылеит мчык. Убри инагзаны иаадырырц азыхәан ҳаԥхьап аԥа имшынҵа аҟынтә епизодк. Уи еиґьны даҽеазәы илшом аҳәара.

– Ииашоуп, ҽыц Москва исыҵадыргылаз сарґьа шьапы, макьана иареи сареи ҳаишьцыламызт, "ҳаицәыԥхашьон", аха ҳаиныҳмшәар ԥсыхәа зламамыз ала, хәычы-хәычла снапаҽы иаазгон, раԥхьа исхымхәыцуаз сшьапы. Схәычы аахыс аҭәыргыла сахыпо, сыѳуа сахьҭаз саб иашҭа санынҭала, сшьапқәа сыцымныҟәо иалагеит, сцәа-сжьы адырдырҳәа иѳасхыҧеит, саб илакҭа санҭаԥшы, акыр рылтцып, иуаахап ҳәа дзықәгәыґуаз, аԥьа ду здибалахьаз иҧеиҳабацәа,ныхак еиԥш сызхәаԥшуаз сашьцәа рылымкаа ҳашҭа сшьапы аннықәсыргыла, уиакәхеит, ихьааны сгәы ицалеит урҭ рыҟамзаара, уимоу, рҽаԥхьа харак сыдызшәа схы сыԥхьазон. Ас шсыхьуаз аханатә издыруан. Аха, нас, сҽаасырґәґәашәа сҽынасхеит, зегь акоуп аарла акәын сышнеиуаз аѳныҟа, испылозгьы, сызпылозгьы рацәак сыбла иамбауа. Уамашәа иубартә сҭагылазаашьа сылахь ианпыкҡала нбан дула ианылазшәа саб дахьгылаз абырсаатк "даԥхьеит". Абар уи зырҵабыргуа: – Дад, уара ууалԥшьа, излазбо ала, инагзаны уааит, ҳаумырԥхашьеит, улахьынҵа, уѳныҟа умѳа археит. Уашьцәа аѳныҟа ахынҳәра рынасыпымхеит, урҭ рылымкаа уаара ухы ахубаар, уиа-

шам. Дад, насгьы, ҳара ҳтәқәа рхала роума, зыхшара афронт аҽы иаанхаз. Ари жәлары зегьы ирзеиԥшны иҟалаз акоуп, ҳзаҵанакызеи ҳәа ҳҳәар ауама... – ҳамҭак даатгыланы, нас ибжьы еиҳа ирмаҷны ихы аасықәкны иҳәеит: – Хыѳхацәа шәахьцаз, азәы шәмааргьы ԥхашьаран, насгьы, лажәра шәырцәгьон шәан, уажәшьҭа илыбаргәызеи, уеибга-узѳыда улзааит, – иҳәан сханытә сшьапы аҟынза лаԥшы хаала сааимидеит. Саргьы, аиашазы, абарҭ исаҳаз саб иажәақәа рышьҭахь даҽеа ԥсихологиатә ҭагылазаашьак сыманы, уанза сызҵаланы сааиуаз аидара агәараҳәа инасхырѳны икаҳазшәа збоит. Схы сѳахан аԥсабара санлықәаԥш, ҳашҭа иауршәаны сыла иҭазны иааԥшуаз ҳашьхақәа реибаркыра аас-кьазаны саԥхьа иаагылазшәа збеит, насгьы "даҽеа ҵеикгьы аибашьра мца далҵны аѳныҟа дхынҳәит" ҳәа рҳәаазшәагьы саҳаит.

IV

Ицеит уи аахыс акыр шықәса нҭакәкәа. Ари аамҭа аѳнуҵкала ҳтәыла аҭоурых адаҟьақәа хьтәы нбанла иазынхоу аиҭакра дуқәа ҟалеит... Ашьҭамҭа умбо еималахьеит абомба иҭнажәаз, абзарбзан хқәа еиҟәыржәаз адгьыл, ажрақәа, аҭабиақәа, иҽыцза игылеит аҭа ирхәашаз акалақьқәа, ақытақәа, афабрикақәа, азауадқәа, азиас дуқәа ирхылеит икакәкәо ацҳақәа, ишшәыр-шшәырза ишьҭалеит амѳақәа... Урҭ зегьы згәамчхара ҭәґәо, ахыққәкы лаша змоу асовет жәлар рцьатә ԥсҭазаара иабзоуроуп. Урҭ роуп адунеи зегь раԥхьаза акосмос ахь амѳа ҭґәыхаа ишьҭазҵаз!

Абас шакәугьы, аибашьра иахаану, иалахәз ауаа ԥсыҭбарала ироуз агәахәрақәа бзанҵы ҕьашьа рымам, рыдунеихаан хашҭра зққәым шәахсҭаны иаанхоит рыԥсҭазааращы, ииасхьоу аамҭа, иага ргәы аҟычзаргьы, ирхыргахьоу агәаҟрақәа маҷк инахараны иаагылазаргьы.

52 шықәса уажәаԥхьа иѳызцәа – Аԥсадгьыл асолдатцәа – зегь реиԥш, 22 шықәса иреиҳамыз, Асовет ар афицар, хьзла-ԥшала ихынҳәыз Вианор Смел-иҧа Занҭариагьы иԥсҭазаара ауаажәларразы хәарҭара аланы, иаб ихәышҭаарамца хәыжәаза иакызарц аиҿкаара амѳа данылеит. Ус аҭахын абџьар мцала ихәыз, иблыз аԥсҭазаара. Ҵабыргуп,

имариамызт уи амҩа, иацын ауадаҩорақәа, иаман ахҭәырҭақәа, аха дшыҷкәынзаз афронт ԥсҭазаара иԥнашәахьаз Кавказ-Нхыҵ инаркны Берлин амҵанза шьапыла иахысыз, акыр қалақь, акыр тәыла збаз, аԥсреи абзареи ирыбжьагыланы хыцәнмырха Аԥсадгьыл ахьчаразы иқәԥоз, зызбжак уи иазҭаз, ԥсабарала агәыртҟәыл змоу ауаҩы изын дԥызкуаз акгьы ыҟамызт.

Вианор Смел-иԥа, хыхь ишҳәо еиԥш, Аҟәатәи артҩаҩратә техникум даналга арра дыргоит, раԥхьа дсержантын, бзарбзан рхысыҩны деибашьуан, Кавказтәи 58 армиа дрыланы, ашьҭахь Кавказ ахы ианақәиҭыртә дҭалоит Подольсктәи артилериатә училишьче, уи даналга, дахырыԥхьазалоит Белоруссиатәи актәи афронт аинрал Чуиков напхгара ззиуаз 62-тәи армиа. Уи нахыс иазыҟаҵаз фицарын. Аибашьраҿы иааирԥшыз афырхаҵаразы уи иаҭәашьан аиҳабыратә ҳамҭа дуқәа: "Абираҟ Ҟаԥшь Аорден", "Аԥьыԥьтәылатә еибашьра актәи астепен Аорден", "Аеҵәа Ҟаԥшь" аорден, амедалқәа рацәаны...

Аханатә Вианор Смел-иԥа жәлар рҵара аус бзиа ибон, хыкәкыс ишьҭыхны иман, аибашьра мца даналҵ ҩаԥхьа дыкәлеит арҵаҩратә мҩа гәык-ԥсыкала иҭахны. Уи 1946 шыкәсазы дҭалоит аҟәатәи аҳәынҭқарратә рҵаҩратә институт (1979 шыкәса раахыс иуниверситетхаз) аурыс бызшәеи алитературеи рфакультет, дагьалгоит 1950 шыкәсазы, иара убри ашыкәсан аурыс бызшәеи алитературеи рҵаҩыс аусура далагоит Кәачаратәи абжьаратә школ аҿы. Вианор Смел-иԥа шыкәсык уаҟа аус иуан, ашьҭахь диасуеит ишкол гәакьахь – Д. И. Гәлиа ихьз зху Тамшьтәи абжьаратә школ ахь литераторс.

Уи аахыс (1963–1968 шыкәсҟәа рзы иуаажәлар аҳәара злаҟарҵаз ала, Тамшь ақыҭа аколнхара хантәаҩыс дахьамаз азбахә ҳамҳәозар, иазгәаҭатәуп, иара убасҟангьы ажурнал зынза ишышьҭеимҵаз, аиҳабыра классҟәа рҿы аԥсуа литература шыдирҵоз) акыр шыкәса нҵакәкәа ицеит ари арҵаҩы ашколи, ахәыҷкәеи, урҭ рыԥсҭазаареи дрыдҳәалоижьҭеи. Арҭ ашыкәсҟәа рыҩныцкала уи жәлар рҵара аусхк аҿы илиршазахьоу рацәоуп. Иахьа ҳреспубликаҿы еицырдыруа рҵаҩуп, литераторуп, Аԥснытәи зеаԥсаз-

тәыз рҵаҩуп. Исҭахуп убригь, маҷзак иадамхаргьы, сазаатгыларц абраҟа.

Зегь раԥхьазагьы исҳәарц сҭахуп аҵара узырҵоз, умилаҭ литература абзиабара ҭәҭәала иузыркыз (насгьы иара еиҳа аихәлахарақәа анамаз, ианыгәыцаракымыз аамҭазы) урҵаҩы изкны ажәа аҳәара шуадаҩу, ԥышәарак ишузаҩызоу, аха иага убас акәзаргьы, уи ишҟа иумоу абзиабара лаша гәахәас иҟаҵаны азин унаҭоит агәаҭра.

Аибашьра ҟалаанза ажурнал "Ашколи аԥсҭазаареи" аредақтор хада И. Асазбеи (уи ажурнал иаҵанакуаз материалқәак иҭахын) сареи ҳаҟан Д. И. Гәлиа ихьз зху Тамшьтәи абжьаратә школ аҟны. Уаҟа иаабеит ҳашкол гәакьа арҵаҩцәа Гьаргь Ашҳангьери-иԥа Бжьаниа (адиреқтор), Ҷьота Зыкә-иԥа Занҭариа, Надежда Михаил-иԥҳа Кобахиа, Вианор Смел-иԥа Занҭариа... 1954 шыкәсазы сара сзылгаз (1934 шыкәсазы идыргылаз) ашкол хыбра абаҟоу? Уи ахаҭыԥан иҧьазҧьазуа, аҵаразы иаҭаху аусхкқәа зегьы рыла иманшәаланы игылоуп х-ԥаны еихагылоу ахыбра ҿыц! Араҟа аҵара рҵоит рыԥсҭазаара гәырҧьахәха абиԥараҿа. Ҳаргьы ари аҭагылазаашьа иаҳнаҭон агәалаҟазаара бзиа.

Сара сыгәтакы сызнеиз аус – ажурнал "Алашара" азы иара изкны аочерк аҩра – сырҵаҩы иаииасҳәа зынзаскгьы дазыразымхеит, ихахьгьы иааимгеит, ҳаԥсадгьыл ду ашәарҭа ианҭагылаз иҟаиҵаз омажә шыҟоугьы, имаҷшьаны, уи иаразнак алахьеиқәра знык̆шуаз аҿыԥшылара иоуит, ҳамҭакгьы ҿымҭ сара исымбоз, избаргьы сылымшоз 40 шыкәса зхыҵуа ахҭысҟәа зну адаҟьақәа ҿыц еихиршәшәозшәа ҳаҧхьа икыдыз ахсаала дагәыдыԥшыло дтәан. Сара аханатә издыруеит уи ахзыргара иашьҭам дышреиуоу. Нас ибжьы рмаҷны, ишиҵәыхьанҭаз убо, дналагеит ацәажәара.

Сара зҿлымҳарала сизызырҩуан, уи зызбахә имаз ицеибашьуаз, напхгара ззиуаз Аԥсадгьыл асолдаҭцәа рфырхаҵарақәа ртәы акәын. Иара иҵанакуаз ахҭысҟәа иахьынзазалшоз дрывсуан. Абри амацарагьы заҟа аҳәоузеи. Сархәыцуан сизызырҩуа сахьтәаз. Ахзырымгара мал думи, афырхаҵара иацырҟьоу аками!

50-тәи ашыкәсҟәа раан аҵара ҳзырҵоз ҳарҵаҩы мыцхәы бзиа даабартә дҟазҵаз, даҳзааигәаз тәыз аҟаз-

шьақәа рахьтә иҵахуп ҽырԥштәқәак абраҟа иаазгарц.

1952 шықәсазы акәын. Сҭан Д. И. Гәлиа ихьз зху Тамшьтәи абжьаратә школ. Аԥсуа бызшәеи алитературеи ҳирҵон Вианор Смел-ипа Занҵариа. Уи ҽнак иурок анҳамаз, иааигеит иаҳирбарц ҽыц иҵыҵыз "Альманах" (Аԥҳәыншәкәҵыжьыртә, "Альманах" IV, 1952 ш.) Ҳарҵаҩы уаҟа зҩымҵақәа аныз рызбахә мҳәазакәа, зегьы даарҟәаҵын, раԥхьаза дҳазрыԥхьеит х-жәеинраалак: "Авожд исахьа", "Аҳәыҳәқәа", "Сыҟәла".

– Ишәгәаԥхама? – ҳәа дҳазҵааит изырҩуа иаԥхьа итәаз иҵаҩцәа ихааза дааҳалаԥшын. "Иаҳгәаԥхеит", – аҵак ныҟаҳҵеит ҳаицҽакны. Усҟан ҳарҵ аҵаҩцәа аԥсышәала ицәажәоз аҩымҵақәа зегьы ҳрызгәашьуан, еиҟараны бзиа иаабон, зынзакгьы еиҧьу-еицәоу ҳәа зҵаарак ҳаԥхьа усгьы ицәырҵуамызт.

Сгәанала, ари аҩыза абзиабара ҳалазҵоз х-фақторк ыҟан усҟантәи ҳаԥстазаараҽы: акы, зегьы раԥхьаза иргыланы ҳарҵаҩы Вианор Смел-ипа Занҵариа ҳхатәы бызшәеи ҳмилаҵ литературеи, инеиԥынкыланы иаҳирҵартә еиԥш, алшарақәа шимамызгьы, абзиабара ҳалаҵан ҳахьиаазоз, иахьаҳирҵоз ракәын. Ҩбагьы, аԥсышәала иҵыҵуаз ашәкәқәа ахьмаҷыз, насгьы дара урҵ уарла-шәарла иҵыҵуазгьы, ҳара ақыҵа школхәыҷқәа ҳҟынза иаазомызт, аха изакәызаалак, ианҳаулак, ианҳамԥыхьашәалак ҳрызгәышьуа ҳрыԥхьон, насыԥс иԥхьазаны.

Аҵыхәтәан, ахпатәи уи ҳхатәы бызшәала аҵара ахьеиԥҟьаз, азин ахьҳамамыз, ҳахьалыхәдаз,ҳашколқәа рҽы аԥсуа бызшәала иҩыз, иаԥҵаз ҳаҵыр ахьамамыз, иахьыхәаҽыз аҟнытә ҳхатәы бызшәала иаԥҵаз аҩымҵақәа зегьы гәылаԥсыла иаҳзааигәаны, иаҳҵахыҵәҟьаны иҟан, уи ашҟа иҳамаз ҳҳәыҷгәы бзиабара ду иара иацхраауашәа, иҽнахуашәа иаҳнарбоит.

Ҳәарас иатахузеи, ажәлар раҕа хәымга Бериа ицәгьаршрақәеи ахаҵара акульти ирхылҵыз азалымдыррақәа рполитикатә цаҵгәы инагзаны усҟан ҳҳәыҷтәы хшыҩ ишазеилымкаауаз дыруп, аха уамашәа иубаша, ԥсабарала иаҳныруан, иҳақыз мчык ҳахон ан лкыкахш еиԥш ҳзаазаз, ҳабацәа зққышықәсала азыблара иалганы иааргаз,

еиқәдырхаз абызшәахьы. Машәыршақә акәзамызт Вианор Смел-ипа аԥсуа бызшәеи алитературеи рырҵаҩы ҳакласс ахь иҩналара аҵаҩцәа зегьы ҳзы игәырҧьаран, игәалаҟара бзиан изыҟалоз. Иҵабыргыцәкьаны, усҟантәи, патриот дук иаҳасабала, ирҵаҩратә усура, сара сыхәҵаахьала, сыҟанаҵ сыԥстазаараҽы ашьҭамҭа анымҵуа ианнаҵеит.

Ҳарҵаҩы усҟан иҳаиҳәеит ҷыдала иалкааны дзыԥхьаз ажәеинраалақәа Нели Ҭар-ԥҳа ишылтәыз, дҵаҩуп ҳәа агәааанагара шимаз, насгьы аԥсуа литератураҽы раԥхьаза акәны абаҩхатәра змоу апоетесса дцәырҵыр ҟалап ҳәа агәыҧра шиоуз, лҩымҵақәа дышдыргәырҧьаз аԥсуа литературазы хҭыс бзиак ҟалеит ҳәа.

Вианор Смел-ипа ус иҟазшьан аԥсуа литература анаҳирҵоз, уи иаваргыланы, ҳдырра, ҳдунеиқәыԥшылара арҭбаарц, алитература бзиа иаабарц азын аурыс революционер демократцәа, ҷыдала иара бзиа иибоз Белински, Герцен, Чернышевски, Добролиубов, Писарев рыԥстазаареи рырҽиамҭеи ртәы зҳәоз, аинтерес зҵаз адаҟьа ссирқәа ҳзеиҭеиҳәон, ҳаланахалон. Уиалагьы ишьақәирҧҽәон иқәыԥшыз ҳахдырррақәа асахьаркыратә литература ауаажәларратә ԥстазаараҽы иамоу аҵак ду анаҩсангьы, ауаҩы ихаҭара иҵоураны ашьақәгылараҽы иамаз ароль.

Жәа-шықәсақәа рыҩнытҟала Вианор Смел-ипа заҟаҩ абиԥара ҿа иаазахьоу реиқәыԥхьазарагьы мариам. Урҭ иахьа ҳреспубликаҽы еиуеиԥшым арҵаҩра-аазаратә, акультуратә, анхамҩатә усхкқәа мҩаԥыргоит. Вианор Смел-ипа аԥышәа ду змоу, иԥшаауа, еснагь аҽыц иашьҭоу, асовет педагогикатә, методикатә наукаҽы иахьа иҟоу аихьзарақәа рыла еиқәхаԥс еибыҭоу, насгьы ахархәара зылшо рҵаҩуп, аазаҩуп. Уи ирҵаҩра-аазаратә хаҽсахьа иҵегьы игәылҭәааны иаабарц азын иҵахуп имшынҵа аҟнытә ҭыпқәак аазгарц:

"Сцьатә ԥстазаара зегьы зқәыстцо сырҵаҩратә усура саназхәыцуа, иҟастцоит убриеиԥш алҳаа – ашкол аҽы хадара злаҩы иҟоу, зегьы ирыцку арҵаҩы иоуп. Арҵаҩы иахьынзазалшо ала, ахәыҷқәа дырзааигәазароуп, ажәакала, аҵара дирҵозароуп, иаазозароуп излеиҟарам узырдыруа изаҟаразаалак "дистанциак" рыбжьамкәа. Ҳара зны-зынла арҵаҩы абзиабареи аҳаҭыри ахәыҷқәа рҽы "мчыла" ирҳауа рацәак

қьар шалам ҳаздыруам. Ус "ҳәаҭыхла" ирҳау абзиабара ҳадгылацәоит аҵаѳи арҵаѳи еизуаарала, ргәы цәибамҟьакәа гәрагаралеи ҳаҭырлеи ирыбжьалоу амч иамоу агәхьаа мзакәа. Сара араҟа зынзаскгьы схаҷы иаазгом "имариоу", ҷьабаада ирҳау аҳаҭыр зыекынҵа иашьҭоу арҵаѳцәа.

Арҵаѳы иусура еснагь ахә шьалатәуп иоуз алыҵшәақәа рыла. Уи еиҳау шәага-зага ыҟазам ари азҵаарацәы".

Анаѳсангьы ҳаԥхьоит абас: "Бзанҵык иаҳхамыштуазароуп абри аусԥшьацәы аҭаацәареи, ауаажәларреи аком-ҷартә, апионертә коллективқәеи рҭакԥхыцәрагьы. Ари ас шакәу еиҳагьы игәылҭәааны иаабоит ашколтә реформа ҷыц аҟынгьы. Ашколи, арҵаѳи, аҭаацәареи, ауаажәларреи русҽицура аҵла адац-аԥашә еиԥш ѳиларсзароуп. Убасҟан ауп иахьатәи ҳаамҭазы ҳаԥсадгьыл ду иаҭаху аҷар раазара аусхкы лыҵшәа бзиала имѳаԥысларц аналшо".

Араҟа иаагоу амшынҵа ацыԥҵәахагьы иаҳәоит рҵаѳык иаҳасабала Вианор Смел-иԥа ипедагогикатә хшыѳзцара заҟа иҵаулоу, ииашоу. Аха уи аҵаратә-аазаратә процесс аҭакԥхыцәра иамоу анаѳсангьы, ишымариам, ишыхьантоу идыруеит ашкол аҵара аҟәша дызлеиҳабуалагьы. Абри аус ахьанҵара – аҵара-аазаратә процесс – иара ҷыдала иқәыҷәҷәоит. Убри азоуп имшынҵаҷы изиѳуа абас: "Сара сусураҷы исыҟәшәалоит ахәахәеи ацинизми сырҷагыланы ақәԥара. Ҳәарада, иуадаѳуп, уи ззеилымкааua, (араҟа аҵаѳцәа мацара ракәзам сызҷу, уи иаҵанакуеит арҵаѳцәагьы аҭаацәагьы азәык-ѳыцьак) аазара аус инықәырѳны иахәаԥшуа ауаа рхаҷы анагара".

Аҵаратә-аазаратә ус аҷы макьанагьы, ишырҳәо еиԥш, акәтаҵь былгьо иҟам, ԥаса еиԥш уажәгьы,иага аҭагылазаашьа бзиазаргьы, ауадаѳрақәа мачым, иуԥылоит згәыжәла бааԥсу ахәыҷқәа, агәыԥжәарақәа, алымшарақәагьы. Аха урҭ зегьы ауаѳы имч зыкәхо хымԥада дызиааиуа, ириашо акы акәны дахәаԥшуеит аԥышәеи адырреи змоу арҵаѳы Вианор Смел-иԥа Занҭариа.

"Иахьа ҳашкол аҷы ахәылбыеха аҵаѳцәа имѳаԥырган "Амцеилаҵа". Уи апрограмма беиан: ирацәан ахәмаррақәагьы, аконкәырсқәеи авикторинақәеи. Урҭ зегьы аччара рыҵан, агәырґьарақәа рыман, зегьы ччон, агәырґьара

иамехакны иаман. Ашәа рҳәон, икәашон, ажәеинраалақәа ирыԥхьон. Сызхара сызрыхәаԥшуамызт. Заҟа иссируи, заҟа ихазынои аҷара? Заҟа ихьчатәуи, заҟа иаазатәуи уи!

Мап, мап, арҭ рныжьра уадаѳуп! Абар, уажәшьҭа сажәуеит, аха иҟасҵари, сыԥсаанза, сыла ааԥшуанатцы ашкол сзаԥырымҵуазар акәхап.

Амала, сызжуа срыҳәоит, скәыба ашкол аганахь ихоу кылырҵәарц ахәыҷқәа – ашкол аҟынтәи рыбжьы саҳаларцаз... – иѳуеит имшынҵаҷы уи.

Арҭ ажәақәа комментариа рҭахзам, ирҳәоит Вианор Смел-иԥа иԥсҭазаара зегьы ашколи ахәыҷқәеи ишрызку. Уиазы ихы-иԥсы дшамеигзо.

Аԥсадгьыл асолдаҭ, арҵаѳы, уи зеҕьаҭам литературатә критикуп.

Вианор Смел-иԥа аԥсуа литература критикала иҭызҵааua дреиуоуп. Уи аԥсуа литература абзиабара икхьан, ицәа-ижьы иалалахьан иқытаҷы ашкол данҭаз, аѳны даныҟаз, насгьы даныхәаҷыз инаркны иабацәа рҟынтә иаҳауан аԥсуа жәлар рҳәамҭа ссирқәа, ҷыдала Нарҭаа дуқәеи Абраскьыли ирызкыз ажәабжьқәа.

Вианор Смел-иԥа аԥсуа литература агәыбылра еиҳагьы ииркит Аҟәатәи арҵаѳратә училишьче аҷы аҵара дзырҵоз Нои Гочуа. Уаҟа итрыжьуаз анапылаѳыратә журнал ианырҵон ҷыц аѳра иалагаз В. Аҳашба, Ҷь. Кәартаа, К. Гәымба ражәеинраалақәа. "Аԥхьатәиқәа ѳыцьа арра итахеит, абаѳхатәра змаз ҷарацәан, аибашьраҷы итамхар, хымԥада, алитературахь икылсуаз уаан", – иѳуеит Вианор Смел-иԥа имшынҵаҷы. Аинститут аҷы уи аҵара рыцитцон Ал. Лашәриа, К. Ломиа. Урҭ дырѳыза бзиан, дырзааигәан. Аригьы аԥсуа литература дазааигәазтәуаз афақторқәа ируакын.

Вианор Смел-иԥа аԥсуа литература алшарақәа анмачыз 40-тәи ашықәсқәа рынҵәамҭа инаркны акьыԥхь аҷы дцәырҵит икритикатә статиақәа рыла. Уи аахыс (ирҵаѳратә-аазаратә усура аамҭа рацәа ахьаго иахҟьаны ирҽиаратә темп ццакымзаргьы) зегь акоуп, ихы алаирхәуеит ҳлитературатә критика аҷиара апроцесс. Уи 60-ҟа статиа инареиҳаны инапы итцытхьеит. Иҳараку гьама бзиала дрыхцәажәахьеит Б. Шьынқәба, Ал. Гогәуа, И. Папасқьыр,

Ал. Лашәриа. Ш. Џәыџьба, Кь. Чачхалиа, А. Џьонуа, Ҷ. Џьонуа, И. Ҭарба уҳәа азәырҩы рҩымҭақәа. Иара убас аԥсуа литература апериодқәа, аџьа атема, абиԥара ҽа раазара уҳәа еиуеиԥшым актуалтә зҵаарақәа ирызкны астатиа ҟаиматқәа импыҵыҵхьеит. Уи имоуп акьыԥхь зымбац астатиақәагьы. Урҭ аинтерес рыҵоуп. Хыхь зызбахә сҳәаз амшынҵаҽы ҳаԥхьоит:

"Аԥсуа литература алакә иалиааз афырхаҵа иеиԥш иласны азҳазыҵьара иаҳуп, аԥстазаара аганқәа зегьы аҵакы аҭҵаара иаҳуп. Ицәырҵуа ахьз ҽыцқәагьы алитературатә баҳча аҟатҵара зылшо роуп. Ари уаҩы игәы иахәо, ҳмилаҭ адоуҳатә ԥстазаара амчхара шамоу узырбо акоуп. Аԥсуа литература алалара ус имариазам, избанзар уа иҩәҩәаза иалагылоуп Д. И. Гәлиа, С. И. Ҷанба, И. А. Коҧониа, М. А. Лакрба, И. Г. Папаскьыр, А. Н. Гогәуа... Урҭ злоу алитература уалаларц, урҭ зыҩоназ, изыҩноу алитературатә хьыҵәцара уҩоналарц азын ушьапы бзиазаны иурыцқьароуп, ус аламала узыҩонаххуам.

Ҳәарас иаҭахузеи, зинтеллеқт ҳараку иахьатәи аԥсуа ԥхьаҩ диҭахуп зинтеллеқт ҳараку ашәкәыҩҩ. Ус анакәха, аԥсуа шәкәыҩҩ интеллеқт ҳаракзазароуп, иахьатәи амш днахыҳәҳәаны хараза днаԥшыртә еиԥш. Аԥсуа поезиагьы ахәхәа-хәхәа ҳәа агәы ҽыԥызшәа имқәыԥсычҳауазароуп, ишәаԥыр-ҳаԥуашәа имхәыҵхәыҵуазароуп. Аԥстазаара ганрацәала еилашуаҽы апафос аҵаны аҽацаҳәа абжьы гозароуп. Аԥсуа поезиа уаҩы иҟәнишьо иҟам, макьана изхымцыц, ибжьажьо изҵахо аҳаракырақәа ыҟазаргьы. Сара хаҭала, сеигәырҷьоит аԥсуа проза амчхара аманы иахьыҟалаз".

Абас хара дхәыцуеит аԥсуа рҵаҩы, акритик имилаҭ литературазы.

Вианор Смел-иԥа ихатәы ԥстазаара атәы ҳҳәозаргьы – анцәа ишиҳәара дыҟоуп, иԥшәма Нора дырҵаҩуп, даазаҩуп, дынхоит деихачаԥа-еиҵачаԥа иаб иџьынџь аҽы. Ихыҩԥацәа Игор, Баҭал, Борис, иматацәа унарылаԥшыр – уреигәырҷьап. Иԥацәа зегьы аинститутқәа ирылгахьеит, ауаажәларразы хәарҭара злоу аҭыԥқәа рҽы аус руеит...

Смел Занҭариа иҩнаҭа Тамшь ақыҭан акәым, абжьуаа регьы еицырдыруаз ҩнаҭан, уажәгьы знеи-ааи ԥкым,

зҽеиџьыка ыҟоу, згәы аарту, атрадиция змоу ажәытәаҽатә ҳаҭыр ззаҟәу аԥсуа ҩнаҭоуп. Тамшь ақыҭа, Ҳсовет тәыла аҟны еиԥш, уи анҭыҵтәи асасцәа-ашәкәыҩҩцәа, ажурналистцәа азәырҩы аҭаахьеит, избанзар ара инхон ԥсабарала иҟәыҷаз, зыхьз-зыԥша хара инаҩхьаз, ашыкәс рацәа зхыҵуаз ажәабжь ҳәаҩцәа бзиакәа, ԥаҳаимбарцәак реиԥш изыш-зышза иҟаз ауаа нагакәа, иаагап, Шҳангьери Бжьаниа, Смел, Кәыта, Чоп Занҭариаа, Ҭемыр Барганџьиа, Қьасқьынџь, Бата, Даҭа Ануаа уҳәа иҵегьы... Аишьцәа Смел, Кәыта, Зыкә, Чоп Занҭариаа рыҩнаҭаҽы данықаз ашьҭахьоуп афрәнцыз журналист Жилбер Блок исахьаркны ианиҳәаз аԥсуа ичеиџьыка ахә шәаашьа амазам ҳәа! Англыз шәкәыҩҩцәа Џьон Пристли Ральф Паркери ааанагахьан абраҟа, урҭ гәахәара дула иргәаладыршәон Тамшь хыхь зызбахә сҳәаз аԥсуа быргцәа бзиакәа рыхьзқәа.

Атрадиция змоу, аԥсуарала згәы еисуа, абри аҩнаҭаҽы ақьабз бзиакәагьы аҭоурыхгьы ахамыштуа ихәыжжаза иԥхоит ахәыштаарамца!

Вианор Смел-иԥа иԥстазараҽы заҟантә аԥсра абла хьшәашәа дҭаԥшхьоузеи, заҟнтә ахәыц-па аҟара рыб-

жьаны еиниахьоузеи, аха уи зныкгьы машәыршақә игәы мытрысыц, дымшәац, илан, илоуп иабацәа нахьхьынтәи иаарго ахатцара! Уажәгьы заҟантә игәалаиршәахьоузеи, ҷыдала бзиа иибо авенгер поет ду Шандор Петефи ҧсра зқәым ицәаҳәақәа, Аҧсны жәлар рпоет Баграт Шьынқәба иссиршәа иеитеигаз:

Ухатцазароуп, ахатца.
Уҟамлан кьанҧьатцас.
Узбалак уеигәыдыртцо,
Иумоун лахьынтцас!

Вианор Смел-иҧа иҧстазаарағы зегьы реиҳа ихамышҭуа ихағы иаанхеит, иҧсы иалагьеит ҩышықәсеи аамзи жәаф мши. Ус изизаанхаз ҳаҧхьап иара имшынтца аҟынтә: "Ауаҩы ихамышҭуа егьыҟам рҳәоит. Аха иҟоуп хашҭра зқәым, еицакрагь зымуа. Уи ажәларгьы адгьылгьы ирцәымҭу аибашьроуп.

Ашықәсқәа ирылшом иаҳхысыз Аҧьынҧьтәылатә еибашьра дузза ауаҩы игәалашәарақәа рҿы иааныхны, иҭыблааны иҟаларц. Ҩынҩажәа шықәса рақәым ашәышықәсақәа рышьтахьгьы абиҧарақәа ргәалашәарақәа рҿы иаанхоит ари аибашьра иарҿиаз афырхатцарақәа. Макьанагьы аҳауа иалаҩоны игошәа уаҳауеит аибашьра иахҟьаз ағьатцәы-ҧатцәбжьи асоветтә дгьыл иқәшәшәоз абылфҩои. Макьанагьы имҧац иахааныз ауаа ргәатцаҿы иннажьыз ахәрақәа. Макьанагьы имбац анацәа рылағырз..."

Ицабыргытцәкьаны, арҭ ажәақәа аибашьра иахаану, иалахәыз ргәы итҳәааруп, зегьы неиҩымсрада агәаеанызаара ҳнатоит, иаҳнардыруеит иҳамоу атҟынчра, иаагаз Аиааира бҧьар мцала ишыхьчоу, ишеиқәырхо. Ас аҳәара илшон инеиҧынкылан ҩы-шықәсеи аа-мзи жәаф мши абҧьар мца иалагылаз ауаҩы.

Вианор Смел-иҧа солдатк иаҳасабала заҟа ииашаны исахьа ҭнахуазеи, даанарҧшуазеи апоет Терент Ҷаниа уи изикыз "Зыхәра ҧаз ашәада..." захьзу ажәеинраала. Саргьы абраҟа иаазгоит убри апоет иҩымҭа сыртцаҩ ду ихатара ахарҭәаара иацхрарауеит ҳәа иҧхьазаны.

Ахра кнаҳаҿ хаҳә еицарсак натцшәан,
Ацәыкәбарқәа ҭалоит еихаҧсо.
Аҧсынтәылан шәарҭак ҟамлазазшәа,
Аетцәақәа уашҭаҿ итаҧсоуп.

Ацыҧхь еиҧшны ашьха иадыҧсалоуп,
Ҷыс иатцәоушәа иқәтцыз уа уҿара.
Ҷьара адгьыл ццышәхеит уара ушьала,
Ашәҭ ахылтцит адгьыл ҿаҧьара.

Ҷьара убжа нужьит амалаҳәа –
Усҟан адунеиаҿ еибашьран.
Уахь уцама ҧҳәызбак аҧсшәа лаҳәан –
Ҧсуа ҭасла – уигьы ҧхашьаран.

Ухәра ҧьама уаҟа ҧсуа шәада?
Нас иҧьазар иарбан изану
Ашьҭа... Ахәра ҧьома шьҭада,
Шьҭада шьҭа узҭалазом ҿааны.

Аха зныкгьы са усымбац уеырхәан,
Ус укаҳан, наҟ угәы цаны.
Уа уаҩызоуп шҭак итҟьаз аҿыхәа –
Уи аҳауа иалоуп имцаны.

Уи аҳауа иалазмырзуа ублоуп,
Иазынкылом итакнаҳау храк.
Маҷк уитцашьыцу Добролиубов,
Маҷзак идуцәылахьоу Сократ?

Узбалоит уажәы лабак уеадкыл,
Ишьҭухыма уи агәра ганы?..
Ирыцҳаушьозар акәхап ари адгьыл –
Уқәгылалоит аҳаҭыр баны.

Ақәра рацәа нызцыз абшьҭра ирхатарнаку, насгьы хатала иҧғәоу, изҩыдоу, аибашьреи, агәаҟреи, уи нахыстәи аҧстазааратә ҟыба-зыбақәеи, ҭакҧхықәрала артцаҩратә-

аазаратә усуреи, ашықәсқәеи иагә рееизыркәкәаны иқәыгәгәарц, рхы аадырпшырц зны-зынла ирҭаххозаргьы, макьана ари ауаҩ иҽаԥхьа мчы рымам, дыриаауеит, дрылҳәҳәоит ахреипш, дкәалкәало дагьашьҭоуп сылшара хәычы еизыркәкәаны даба цьара уаҩы ихәарҭоу акы сзыкаҵарызар ҳәа.

Вианор Смел-иԥа нахьхьи аахысгьы Аԥсадгьыли ажәлари ирыхәоз аус акәын дызҽыз, дыззаапсоз, уажәгьы убри даҽуп, убри дазаапсоит.

V

Аԥхьаҩ, итҽегьы ҳҽынаххап Вианор Занҭариа иԥстазареи ирҽиаратә мҩеи иаадыртыз абгьыцкәа еихыршәшәо. Урҭ иаҳдырбо ахҭысқәа аԥсуа жәлар XX ашәышықәса ахыркәшамҭазы ирхыргаз, ирыхтынхьааз аԥстазаара, ртоурыхтә лахьынҵа аҟазаареи аҟамзаареи рҳәааҽы игылаз иузрылымхуа ирыцуп.

Аԥстазаараҽы акыр цьабаа збахьоу, уи аҟыба-зыба иазыржәхьоу, насгьы блаҵарыла иахәаԥшны анализ азыззуа Вианор Смел-иԥа Занҭариа еснагь ижәлар рыцәгьа рыбзиа рыцеиҩызшо дрылагылоуп, дырзааигәоуп, рдоуҳатә мазара арҽиара далахәуп. Аҟыртуа фашистцәа Аԥсны аагоит ҳәа еибарҳәаганы ианаҟәлазгьы уанзагьы публицистк, шәкәыҩык, аԥсуа патриотк иаҳасабала акьыпхь аҽы ибжьы ҽацаза Кавказ Нхытгьы-Аахытгьы иахыҩит, аибашьра ҳара ҳиааирала ианеилгагьы Аԥсадгьыл аԥсҽыхыҩцәа рхаҽсахьа лашаҟәа аазырпшуаз апрозатә ҩымҭакәа раԥцара далагеит, аҵыхәтәантәи ашықәсқәа рҟынзагьы аҭацәа идырхәашаз, аха Аԥсны Ахада В. Г. Арзынба ибзоураны ишьақәгылаз ишкол гәакьаҽы аус иуан, аҽар иаазон адырреи абзиабареи рылаҵаны.

Аха Вианор Смел-иԥа Занҭариа ааскьатәи ибиографиа иаҩыз адаҟьақәа рахь сиасааза абраҟа ибжьазгаларц стахуп уи зегьы реиҳа изааигәазаз иреиуаз ауаа рхаҽсахьақәа. Урҭ рыда, изхаҭәаауам Вианор Смел-иԥа изку сышәкәгьы. Зегьы раԥхьазагьы лызбахә ҳәатәуп х-ҩык ахацәарԥари азҭаби (ҭеиҭыпшла азәык иатцкыс азәк деиҵьны) зыхшаз, изаазаз Гәышька Лашәриа-ԥҳа лызбахә. Уи диит, даазеит аԥсуа иламыси, аԥсуа ичеиҵьыкеи, игәымшәареи

алаз Кьаҵәса Лашәриа иҭаацәараҽы. Лыхцәы барфын кьларуа лзара инахыҳәҳәо, аҽара ахаацәа лхьыкәкәа дышқәыԥшзаз дыҩнанагалеит анхаҩ нага Смел Занҭариа иҭаацәараҽы. Уи дызҭахыз зегьы ирҳәон анасып лаша иоуит Смел Занҭариа ҳәа. Итабыргытҿкьаны, уи дымшны дыҩнанагалеит Смел иҩнаҭа. Анхара, антра иашьҭаз, акрура, ахандеира бзиа избоз Смел даргьажәҩаны днаивагылт иԥшәма ԥҳәыс Гәышька. Ҳәарада, ари иара изы акраҵанакуан. Абар Вианор Смел-иԥа Занҭариа иан лзы иихәо: "Сан Гәышька (Қьыстина лыхьзын лаб иҩны ддәылҵааиза) цәаҩала дуаҩы ҟәымшәышәын, аҩнаҭаҽы аџьабаа шлымазгьы акы даргәамҵуамызт, еснагь лхы-лҽы лхаччо дыҟан, лылазара ҭҭәан. Ауаҩы изы лгәы разын, лчеиџьыка ыҟан, агәыла, азла дырнаалон, ҳаҭыр лыкәыршон, қыҭа мысхәла илымаз, илыхзыз акы деигзомызт, лгәы аартын. Ҳҩнаҭа анеи-ааи, асас-ацәас дагзамызт, аха убарҭ зегьы лара дырԥылон гәыцхәык еиԥш деихаччо, илымаз, акы деигзомызт. Афатә анысҳәа, сара исгәалашәом фатәык, жәтәык ҳагны, ҳазрыцҳаны ҳаныҟаз, есымша ҳагҽаҩра ҭәын фатәыла.

Ҳан ҳара илыхшаз ҳаазараҽгьы аџьабаа шлымазгьы,дҳақәгәамҵуа ма шьоукы-шьоукы реиԥш, дшәиуа зныкгьы дсымбеит, "шәан дшәыкәыхшоуп" ада акгьы лҳәомызт, илгәамԥхоз акы ҟаҳҵазаргьы. Уи аҵара ҳҵар лҭахын, уи азы илылшоз ала даргьажәҩаны дҳавагылан. "ҳаатраҽы, анцәа иҟнытә, ашкол ыҟоуп, аҵара шәымҵазаргьы иԥхашьароуп" ҳәа лҳәо заҟантә исаҳахьааз. Аха ҳаргьы аҵараҽы ҳхәыдамкәа ҳаныҟала лгәырҷара ҳәаак амамызт, ауаа рахь икылызгаша, хәарҭара рыланы иҟазҵаша акы шԥарзымҵари ҳәа агәыҷра есымша илыман.

Сара исгәалашәом, исыздырам абри аԥҳәыс лыԥшәма лгәы акаланы диацәажәо, диқәгәамҵуа. Уи еснагь ҳаҭыр иқәылҵон, бзиа дылбон, иара иихәаз лара лзы изакәанын. Аиашазы, иара сабгьы лара лзы ус акәын дшыҟаз. Ус еиԥш иҟаз аҳаҭыреиқәҵара даеа милаҵк аҽы иуԥымло қьабзк иаҩызан аԥсуа ԥстазаараҽы. Ҳәарада уи шьагәыҵс иамаз адәахьы рацәак иузгәамҭоз, аха ҩнуҵҟала иҵаулаз абзиабара иашаҵәҟьа акәын.

Хыхь зызбахә сҳәаз ацәаҩақәа сан лыҧсҭазаара аҭыхәтәнтәи амшқәа рҟынзагьы еиқәҵаб еиқәырханы илыман. Цабыргуп, аибашьра илцәалазыз лыҷкәынцәа – сашьцәа – акыр илныҧшит, игәырҩа хьанҭаны лгәаҭа инҭаҳаит. Аха убри агәырҩагьы ҩнытцкала еиҳа илныруан, адәахьы аасҭа. Цоуп, лассы-лассы лажәа иалалҭон "шәан хәашабга" ҳәа, уи иаанагон ан аибашьра илцәалазыз лыҷкәынцәа имцаха лгәы ишҭагьыжьуаз, есымша дышрызхәыцуаз. Ишхьаалгоз рлахьынҭадара".

Арҭ аҧа иажәақәа имҩашьо иаҳдырбоит Гәышька лхаҭара заҟа иҭоураз, иҟәыҷаз, аханатә иаауа ҳаҧсуа ҳҟьабз бзиақәа ираазаз, насгьы уи аҧкарақәа инеиламырсҳазакәа бзиабарала иназыгзо азәы лакәны.

Ус еиҧш иҟоу Гәышька зымаҭ луаз ахаҭашьатә ҟазшьа бзиақәа ламысла ихырҷаз аҭаацәараҽы, ҷыдала ахаҭцеи аҧҳәыси реизыҟазаашьаҽы иахьагьы узаҽымпшрызи. Уи насыҧла аицынхара, аҭаацәара реиҽкаара иацхраауеит, иарҷәҷәоит, избанзар, уаҟа аҧыжәара амоуп, ихадараны иҟоуп апатуеиқәҵара, арыцҳаибашьара, аилибакаара. Убартқәа зегьы мчыкны ианеицылалак, ианеилалалак ауп ауаҩы зегьы, реиҳа дҳаразкуа абзиабарагьы аныҷәҷәахо, ианыхаахо, иантцоурахо, ахшара бзиагьы анаазахо.

Абраҟа иасырбоит Вианор Смел-иҧа иаб изы иихәаз, уи ихаҭара аазырҧшуа Ҟазшьарбагақәак: "Смел Заҳҭариа аҧсуара бзиа избоз, иашьҭаз нхаҩын. Уи азәы иееимыз акы ҟаиҵеит ма ишакәым ала ихы мҩаҧигеит ҳәа аниаҳалак иаразнак иаиҽаххуан абас еиҧш иҟаз ажәақәа: "абаак, уи даҧсуамзаап" ҳәа. Смел изы аҧсуара зегьы иреиҳан, уи мчын, иламысын, иаазаган. Аиакәым ҟаҵара аҧсуара иатәышьҭрам ҳәа дахәаҧшуан.

Ахандеира илан, адгьыл ақәаарыхра иҧсы азыцәгьан, аха иеыхәжәаны аус иуамызт. Уи ица ҷьыкәреила иҭәызар акәын, аҽеи ажәи ззеиқәымпссаз дынхаҩуп ҳәа диҧхьазомызт, ирахә-ишәахә ыҟазар акәын, ифатә-ижәтә иагымзар акәын. Иажәа иалан анхаҩы дынхозар ауп ҳәа. Аусураҽы иаашьоз, мамзаргьы иахьа иҟаиҵаша уаҵәы ҳәа иахызгоз, изыргәагәоз ауаҩы рацәак гәцәа ихаикуамызт, аашьаҟәк иоуп ҳәа дихәаҧшуан.

Сара иахьынзасгәалашәо, уи ҳаҩнаҭаҽы аҧьабаа шимазгьы, дгәамҵуа дсымбазеит, иҧҳәысгьы ибжьы ҩҵаны длацәажәо смаҳазеит, ма ани ҟабымҵеит, ари ҟабымҵеит ҳәа аҿыҧныхәақәа литo. Ҳан лакәым, иара ҳаргьы ихшара ҳҽгьы ҳхәыцқәамыз ҷьара еикәымк ҟаҳҵаргьы дҳақәымчуамызт, ажәала илакҭа ҳҭарҧшуа дҳабжьон, абзиа ҳадиҧхьалон, насгьы еснагь деизызаганы дыҟан, бзиа ҳаибон, ҳәарада, аха убригьы адәахьы ҽагәыбзыҷрыла иааирҧшуамызт, ихҩаны иман, иҧацәа ҳаазараҽы ус еиҳа еиҷъуп ҳәа дахәаҧшны. Амала, иҧҳа лҽы, "баб дбыкәыхшоуп"иҳәон лассы-лассы. Уи ҳара ҳанхәыцқәаз ҳаҵашьыцлон, ҳаб уи еиҳа бзиа дибоит ҳәа.

Смел дыҷәҷәан, ахачҳара иман, ихараны дхәыцуан, ус шакәыз сара агәра згеит ҽымҭ гәаныла дзыгәдууаз иҧацәа, сашьцәа ихлаҳәадақәахаз, Володиеи Валикои аибашьрахьтә ианызхнымҳә ашьҭахьтәи иҧсҭазаареи ихымҩаҧгашьеи рыла. "Саҟара сыцзаарын урҭ сымазар, исыбаргәызз, аха ишҧауури, жәлары зегьы ирзыҟалаз ауп саргьы исзыҟалаз, аҧсҭазаара ус иҟоуп, уеурҷәҷәароуп, анцәа ду иузааиго зегь бзиоуп, ухы анурааларoуп", – иҳәон лассы-лассы аҭаацәа ҳанааилатәоз зегьы иҳарҳауа, аха хыҷәкыла азәгьы иқәкымкәа. Саб иажәақәа азәгьы ирыҷәҽаҳҵуамызт, амала, зны-зынла "шәан хәашабга" – ҳәа сан урҭ иажәақәа инарыцылҵоз акәымзар. Уи агәрагара ду иман аҧсуа жәлар иага гәаҟрақәа ирыниаргьы рыҧсадгьыл Анцәа ду ираҭәеишьаз атәым аҳра иуа дышзыҟамло, ари адгьыл дара аҧшәымацәан ишаанхо. Аҧсны еиқәзырхаша, изыхьчаша аҵеицәа гәымшәақәа иара абиҧара-цыҧхьаза иалиаауеит иҳәон иажәа иалатцаны, еиҳарак афырхаҵара злаз ажәытә жәабжьқәа анеиҭеиҳәоз.

Ажәытә жәабжьқәа рызбахә анысҳәах, иазгәасҭарц сҭахуп урҭ рацәаны ишидыруаз, рзызрҩра уаднаҧхьалартә, игәнукылартә еиҧш ишеиҭеиҳәоз. Иара убасҵәаҟьа дазҟазан даҽазәы данцәажәоз, ажәабжь анеиҭеиҳәоз изызрыҩра. Ари сара игәасҭахьан дара еиқәлацәаз абыргцәа, иашьцәа Кәыта, Чоп, абрахь иналатцаны аниқәшәоз, ианеицәажәоз аамҭазы. Дад аизызрыҩра ахшыҩ ахылҵуеит, аидгылара амч, – иҳәон саб лассы-лассы иажәа иалатцаны".

Иахьа, ҳәарада, уаҩы ихьааигартә иҟоуп ҷарада иҟәы-

ҭаз, аҵыс ашьапы ԥҵәар издыруаз, Аԥсадгьыл алахьынҵа згәыҵхаз, аԥсҭазааратә ԥышәа ду змаз, ақәра рацәа нызҵыз Смел Занҭариа иҩызцәа абыргцәа ахьуарла-шәарлахазаз. Аха иҟоуҵари, аԥсабара иҵьбароу амчқәа уаҩ дзыриаайуам. Амала урҭ абыргцәа адунеи шырыԥсаххьоугьы, ирҭынхаз ражәа, рҟәышра, рхымҩаԥгашьа аҿар аҿыԥшыртә иҟоуп. Нас абзиа ами изызҳауа ауаҩы дызҿыԥшыша!

Анаҩс сажәа изыскуеит, иаҭыԥуп ҳәа иԥхьазаны, Вианор Смел-иԥа иашьеиҳаб, зегьы рыла дызҿыԥшуаз, абаагәареиԥш дзыққәгәыҷуаз дыззыгәдууаз Аԥсны анҵыц иҟаз, Ленинград аус зуаз Володиа Занҭариа. Иҵабыргыцәкьаны, ари ауаҩ асовет наука ахьз-аԥша ҭызгашаз, Аԥсны азгьы ихьзырҳәаганы иҟалашаз цеин, аха илахьынҵа қәашьдахеит, гитлертә фашизм асовет жәлар ирзаанагаз аибашьра иԥсынҵры аркьаҿуеит, аблокада иҵакыз Ленинград ахьчара ихы ақәиҵеит, уи даҿыцахәхеит.

– Валодиа хы-мшуп ауада ундәылмшәазакәа аус ууеижьҭеи. Излазбо аԥа, иахьагьы удәылҵырц угәы иҵазам, – аԥшзареи аҿареи рыхаа-цәа лхьыкәкәа, егьи ауада аҟнытә дааҩналеит Таниа.

Володиа, иҟалам иқьаадқәа инарықәыршәны, дзыққәтәаз ҟәардә маӷк даақәҵәины, ихы дҩахан Таниа дналҿаԥшит.

– Нас, ибуам адәахьы ҳамцар, стәанхалацәеит ауп ибҳәо иаанаго. Аха сара сынхаҩуп, сабацәагьы ус ауп ишыҟоу, ахандеира бзиа ирбоит. Цабыргуп,ҷыдала уажәы сара анхара-анцра саҿым, занаатс ишьҭысымхит, аха сара илсхыз амҩаҿы "ахатә-нхара" хәарҭаны аҟаҵара еиҳагьы ахандеира аҭахуп, – иҳәеит уи, аҟәышреи ахаҵареи илакҭақәа ирыцубааua. Таниа илбон, ишшәра ишәхьаз, хара ихәыцуаз, акыр еилызкаауаз аҵарауаҩ лаԥхьа дыштәаз. Иԥшра-исахьа, деинаалан уи, ижәҩахырқәа ҭбаа-ҭбааза, алым еиԥш дыгәгәаза, деилҟьаза ҷкәына шкәакәак ихыиҿы ԥшзаза дыҟан. Иблақәа ракәзар, ижәҩанԥшшәылаха игәыкза иҵыԥхаауан.

– Аԥсшьара аныбҳәа, иаасараза, еиҳа сызхыццакуа сусқәа лассы рҭыԥ иқәыстоит, нас, Аԥсныҟа ԥсшьара ҳцап. Сани саби ирымбац рҭацагьы дырбап – даахыхәмарит уи,

Таниа, бара быԥҳәамгалац, ибымбац Аԥсны. Аԥсуа жәлар рфольклор излаҳәо ала, анцәа ихазы иишаз адгьыл акәын Аԥсны...

Володиа ацәажәара даақәыцын, ус, хәыцрак дынҭанагалт абри аамҭазы. "Иҟалап, игәхьааигазар Аԥсны", – лгәы иааҭалкит Таниа дахьихәаԥшуаз.

– Сбыԥәшаҳатуп, ԥшак наҳҿаҳарсып, баала адәахьы, – иҳәан, ашырҳәа дҩагылт, ларгьы дгәырҧьатцәа дҩаишьҭалт.

Володиеи Таниеи аҿны акыр аамҭа иныҟәон. Володиа зызбахә имазаз инаукатә усуреи Аԥсни ракәзан. Уи имзакәа иԥшәма илеиҳәеит: игәы Аԥсныҟа ишихо, уахь еиҳа дшаҭаху,

аԥсуа кадрқәа шмаҷу. Таниагьы лхаҵа деилылкаарц лхы изышьҭны дизызырԝуан. Ари аҽны урҭ ҽыц еиларҵаз рыԥсҭазаара, раԥхьаѓатәи рплаңқәа, русурақәа уҳәа ртәы жәпакы ирылацәажәеит.

Адырԝаҽны шьыжьымҭанза, ажәабжь ҽыцқәа дырзызырԝырц, Таниа арадио анналга, минуҭбжак мцацкәа, иаҳәеит Гитлер ифашистцәа Асовет Еидгыла ишақәлаз. Асовет уаа зегь реиԥш, Володиагьы Таниагьы ргәы ҭнашьааит ираҳаз ажәабжь хьанҵа. Володиа иаразнак Ленинградѓа амԝа дықәлеит. Атәыла дузза ашьапы иқәгылт, аҵа хәымга иҽагыларц. Ихьчатәын Аԥсадгьыл!

Ари ѓалеит Ленинградтәи аобласт, Сиастрои ақалақь аҽы.

Абраѓа ҳзыхцәажәо Владимир Смел-иԥа Заҳтариа иҵаацәеи иареи роуп. Абаԝохатәра змаз ари аԥсуа ҵеи хазына ааскьатәи абиԥара иеиуоу аҽар азәгьы диздырзомызт, афилологиатә наукақәа рдоқтор Хә. С. Бҕажәба ажурнал "Алашара" (1964 шықәса, №4) иаиҵаз иԝымҭа "Аҽыц мԝахьы" захьзуи автор изкыз астатиеи ракәымзар. Уи астатиаҽы ҳаԥхьоит: "Владимир Заҳтариа ҳлитератураҽы ихьз згәалашәо уажәы даара имаҷԝуп, аха 30-тәи ашықәсқәа раан уи ихьз аԥсуа газеҵи ажурнали рдаѓьақәа рҽы лассы-лассы аԥхьаԝ илаԥш иҵашәалон..."

Владимир Заҳтариа диит 1915 шықәсазы, Тамшь ақыҵан, аԥсуа нхаԝнага Смел Заҳтариа иԝнаҭаҽы.

Смел Заҳтариа хыхь ишысҳәахьоу еиԥш, ахандеира бзиа избоз, зыламыси зыпатуи ҳаракыз, акыр здыруаз нхаԝын. Уи иҷкәынцәа Валико (уигьы Москватәи актәи амедицинатә институт аҵыхәтәантәи акәырс аҽы дыштәаз аибашьра ихьзеит, дагьзыхнымҳәит), Володиа, Вианор – зегьы аҵара иазикит.

Володиа раԥхьа Тамшь ашкол дышҵаз, диасит Н. Лакоба ихьз зху Аѓәатәи аԥсуа школ ахь. Жәашықәса зхыҵуаз Володиа араѓа напхгара азиуан "Ашәыѓәқәа рԝызцәа" ҳәа захьзыз алитературатә гәып. Уи иҵнажьуаз аҵзы газеҵ ианырҵон изыԥхьоз ашәѓәқәа ирыхҳәааны астатиақәа.

Аѓәатәи аԥсуа школ даналга, Володиа Заҳтариа 1933 шықәсазы дҵалоит Қарҵтәи абнатехникатә институт. Араѓаҵы

уи ибзиазаны далгеит. Идипломтә усумҵеи иԝоыз илекциақәеи, убас акык-ԝбак иқәгыларақәа зну аконспекҭқәеи ирыхәаԥшлак (урҭ Володиа иашьа Вианор Смел-иԥа Заҳтариа ихатә архив аҽы иѓан, аха изеиқәымхеит, ақырҵуа нацистцәа иаҳзааргаз аибашьра хлымзаах иалаблит) инапкымҭа шаѓа ицқьаз, итҵоураз збалак, агәра имгарц залшом уи абаԝохатәра ҷыда злаз азә шиакәыз. Володиа дзылгаз аинститут аѓынтәи (1938 шықәсазы) ддәықәырҵеит С. М. Киров ихьз зху Ленинградтәи абнатехникатә Академиаҽтәи аспиратурахь. Ари аԥсуа ҷкәын аибаԝохатәра даргәырҵьон ҷыдала напхгаԝыс имаз апрофессор Н. Минкевич.

Уажәы ааБыкьа иԥҳәыс Татиана Пиотр-иԥҳа Гриценко лыѓнытә исоуит Владимир Заҳтариа Ленинградтәи иԥстазаара атәы зҳәоз ашәѓәқәа. Урҭ уаԝы ихаҽы иаанхаша штрихқәоуп ари аҵарауаԝ ибиографиа азын.

Татиана Пиотр-иԥҳа Ленинградтәи абнатехникатә институт даналга, усура ддәықәырҵоит Сиастроитәи ацеллиулоза-қьаадтә комбинат ахь. Уанза, Ленинградынтә дәықбала уцозар, хԥа-ԥшьба саат ныѓәа бжьоуп. Володиа уахь днеиуан, ԝба-хԥа мшы даангылон, еиҳарак идиссертациа анхиркәшо аамҭазы. Нас, Ленинградѓа даныхынҳәлак, лассы-лассы ашәѓәы лзиԝуан иԥшәма, еиҳарак – дызҽыз идиссертациеи инауатә-еилкааратә усуреи ирыхҳәааны.

Абар Татиана Пиотр-иԥҳа Гриценко илԝуа:

"Володиа инарҵаулан атеориатә дырра змаз ҵарауаԝын, ииашаҵәѓьан. Даара уаргачамкыртә еиуеиԥшым анаука ххқәа рдырреи ринтереси иман. Уи зеҕьаҭамыз математикын, физикын. Агәырҵѓәыл бзиа иман атәым бызшәақәа ртараҽы. Аурыс бызшәа иҳәон, идыруан ицқьаны, инагзаны. Дыԝуан ираазаз, ибеиаз литературатә бызшәала. Ибзиан идыруан англыз, анемец бызшәақәа. Уи инаукатә усурақәа иеырхаршәаланы асахьаркыратә ԝымҭақәа иԝуан. Ҳәарада, ари иаанагом абарҭ еиқәысыԥхьазаз зегьы Володиа иаармарианы инапаҽы иааиуан ҳәа. Мап, уи иҷәгәаны ихы аус адиулон, саатк иадымхаргьы баша иаԝиршәомызт. Аха еиҭасҳәоит, уи ԥсабарала иман итцарыз ахшыԝ, агәеилгара ссир. Убри акәын дагьзырманшәалоз..."

Владимир Занҭариа идиссертациа атема иахьзын: Амҽлых механикала аус адулара". Ари акыр зцазкуаз зцааран. Уи идиссертациа аниԥуаз лассы-лассы дцалон Архангельск, Бобруиск ақалақьқәа рахь. Напхгаԥыс диман еицырдыруаз апрофесор Н. Минкевич. Аха, иаз-гәоуҭаша, Абри адиссертациа иаҷыданы, Володиа даҽын (академиаҽы идырцоз) даԥа наука-еилкааратә усумҭакгьы. Аа, уиазы иара Володиа ихаҭа 1940 шықәаса декабр 30 азы иԥҳәыс лышҟа ииԥуа: "Арҭ амшқәа рзгьы. Абжьааԥны еиԥш, хҭацәыхак ҟамцакәа гәаҳәарыла аус зуеит. Сыԥсҭазаара гәалаҟарала иҭәуп. Уи акырза исыцхрааyеит сусураҽ. Сдиссертациагьы, уи иаҷыданы сызҽу егьи снаукатә-еилкааратә усурагьы, иаарласзаны срылгоит. Аԥбагьы сеицрызхәыцуеит, еицызыԥуеит. Аха, уамашәа иубаша, уи сусура иаԥырхагазам, исцәеилазуам. Ҳкырацәала еилоу аусураҽы уаԥы даапсазом!.."

Владимир Занҭариа Академиаҽы арецензиазы лассы-лассы ирҭон адиссертациақәа избан акәзар уи ибзиан иазыҟацаз специалистын, еиликаауан, насгьы, обиективла дрыхцәажәон урҭ. 1941 шықәса маи мзазы иԥҳәыс лышҟа ииԥыз ашәкҽаҽы ҳаԥхьоит: "Арецензиазы исырҭаз аусумҭа, иуҳәар ауазар, икказа ацәа аахысхит... Аусумҭа автор иаахцәаны исырбеит (апрофессоргьы дсыкәшаҳаҭхеит) иаарту Америка "аартра" шаҭахым. Аусумҭа автор игәы инархьзаргьы, анаукаҽ аиаша заҵәык ауп авторитет змоу..."

Аҧьыԥцьтәылатә еибашьра ианалага, Владимир Занҭариа, иԥызцәа аҵарауаа гәыԥԥык реиԥш, иаргьы аҳәара ҟаиҵеит афронт ашҟа дрышьҭырц. Аха аус ахьиуаз Академиаҟны "ацех ҷыдаҽ" даанрыжьуеит.

"Август мзазы сара Сиастроинтәи Ленинград сааит. Володиа дцон "ацех ҷыдахь" усура. Излеилыскааз ала, урҭ русура адҳәалан аибашьыга ҳаирпланқәа аконструқциа рзыҟаҵара", – абас лыԥуеит Татиана Пиотр-иԥҳа Гриценко лысалам шәкәаҽы. Уи лхаҭагьы дыԥьныр дун, акыр шықәса инеиԥынкылан арратә ҵакы змаз Москватәи зауад дук аҽы аус луан. Володиа ишьҭахь уаҳа ҭаацәара даламлеит. Ааскьа ауп лыԥсҭазаара даналҵ.

Аҧьыԥцьтәылатә еибашьра иалагааназа, 1941 шықәсазы Володиа Занҭариа адиссертациа қәҽиарала ихьчеит, иаҧьиоуит атехникатә наукақәа ркандидат ҳәа ахьз.

Ленинградтәи аблокадаан ари аԥсуа ҵарауаԥ фырхаҵала иқәԥоз, ақалақь аҵа ицәызыхьчоз апатриотцәа дрывагылан. Абарҭ амш уадаԥзақәа раан уи акала еиҵахарак, хшаҭарак издыруамызт. Ҳаԥхьап иара Володиа иԥалам шәкәы аҟнытә цыԥҵәахак: "Июль 20 азы аусуцәа ҳаԥны ҳаait Ленинград. Амԥа ҳақәнаҵ ҳаибашьыга ҳаирпланқәа ҳрыхьчон, ишаҳҳаԥыруаз ҳааргеит. Сара аучастка ԥьнырс самоуп... Иҳаргылоит ақалақь ахьчара иазку ахырҳәҳәарҭақәа..."

Аҵыхәтәан, 1942 шықәса ааԥынраз, Аԥсныҟа лдәықәлоит Володиа. Уи Қырҭтәылатәи ССР анаукақәа Академиа ашҟа даашьҭын, аха амлакра, ахьҭа, агәаҟра, аблокада, уаҳеимшхарас иҟаз зегьы зхызгаз ауаԥы имчи илшареи цазаны дыҟан, игәабзиара иазымычҳаит. Амԥан адоыҧба дахьҭаз дычмазаԥхеит.

Володиа димԥалаԥын ибзианы иидыруаз апрофессор В. Гринберг (уигьы Қырҭтәылаҟа дарун). Володиа Москва дааназа дычмазаԥхеит. Апрофессор В. Гринберг иҭаххеит Москва ианааи адәыҧба дылбааигарц, ахәшәтәыртахь дигарц, аха иара имуит. Лассы Аԥсны сназандаз ҳәа дарун... Аха еиҳа-еиҳа деицәахон. Риазан авокзал аҽы дылбаргеит. 1942 шықәса март 20 рзы Семашко ихьз зху Риазантәи ақалақьтә хәышәтәыртаҽ иԥсҭазаара далҵит аԥсуа ҵарауаԥ Владимир Занҭариа. Уи анышә дамардеит "Скорбиашьчее" ҳәа иахьашьҭоу Риазантәи анышәынҭраҽы.

Владимир Смел-иԥа Занҭариа абаԥхатәра змаз ҵарауаԥын, литераторын, аха уи иееибыҭан, гәык-ԥсыкала бзиа иибоз ижәлар гәакьа рымаҵ иуртә инасыҧымхеит. Аха иагьа убас акәзаргьы, иҟаиҵаз, иҭынхаз ахәыҷы азин ҳарҭоит даҳҳаҳмыршҭырц, еснагь даҳгәалаҳаршәаларц. Убри азоуп саргьы иқәрахьымзахаз Володиа Занҭариа абри сышәкәаҽы ихаҽсахьа залазгалаз.

Вианор Занҭариа ихаҽсахьа абри сышәкәаҽы инагзаны изхамҭәаауашәа збоит уи иашьа Валико иԥсҭазаара

аҟнытә даҟьақәак абраҟа иасмырбар. Убригьы дыҟәрахьымзахеит акәымзар, абаҩохатәра змаз, насгьы иалихыз изанаат мҩала акыр хәарҭара злаз ус ҟазҵараны иҟаз азәы иакәын, аха дҟәашьдахеит.

Валико Занҭариа диит 1918 шықәсазы. Уи раԥхьа иашьцәа реиԥш иаргьы иқыҭа гәакьаҿтәи ашкол аҿы аҵара иҵон. Иҵон ибзианы, уамашәа иубартә ашкол аҿы изхысуаз амаҭәарқәа зегьы еиҟараны иҵон. Абар уи изы Вианор Смел-иԥа ииҳәо: "Изыбзоуроу сыздырам, хыре-хәароушәа иҟалар сҭахым, аха иҟоу ауп исҳәо, ҳарҭ аишьцәа Тамшь ашкол ҳанҭазгьы аҵараҿы уадаҩрак, еиҵахарак ҳамамызт, ҳарҵаҩцәа иаҳдырбоз, иҵатәуп зырҳәаз ҳзымариан, убри ҳадынҵәаланы, ҳеадшьыло ҳанаҿыз сгәалашәом. Убри аҵара шҳацааиуаз ибазар акәхап ҳабгьы, иԥацәа зегьы убри аҵара ҳазикит. Мамзар, анхара зҭахыз, адгьыл зыԥсы азыцәгьаз анхаҩы уахь аҵарахьы акы ҳаԥсамкәа ибазҭгьы, зегьы ашкол ҳаатганы, ҳеага дуқәа ҟьаҟьаза ҳнаиваиргылон. Уи цәгьоуп ҳәа акәым изысҳәо, уи идунеихәаԥшышьа убас иҟан ауаҩы дызлагаз аус инагзаны идыруазарц, ихыбжаҿыбжаз аус ибанык даанхомызт. Аԥсҭазааараҿы амышхәырбзазага ҟазҵо, ауаа акрыҿаазҵо анхаҩы шиакәыз идыруан саб, убри аҟнытә иҧьабаа зегьы реиҳа ҳаҭыр ақәиҵон, иԥхзашала иааирыхыз иамаз агьамеи иалаз ахәарҭареи азәы диеиҵамкәа еиликаауан. Араҟа уи еиҳаз философ дыҟазам, избанзар, убранза ишьаҭаркын, ишьақәырҷәгәан уи идунеихәаԥшышьа. Аха убри инаваргылан саб идыруан царада аԥсҭазаара ԥхьаҟа ишзымцоз, уи ауаатәыҩса рҭоурыхтә ԥсҭазааараҿы аҳауа еиԥш ишаҭахыз. Убри азакәын аҵара ҳалшозшәа аниба, ҳалҵшәақәа агәра анидырга, ихыиԥсы дамеигзакәа, ҳаҩны анхара-анҵыратә ҧьабаа ихаҭа даҵагыланы ҳара аҵара ҳзазикыз.

Сыззааиуа, сашьа Валико аҵараҿы агәырҵкәыл бзиа иман, ихшыҩ царын, дзыԥхьаз уамашәа иубартә ирласны игәникылон. Насгьы егьырҭ иашьцәа дызлаҳаиԥшымыз аҟазшьақәа иман. Уи даныхәаҷыз инаркны дуаҩы ҟәымшәышәын, гәацәыхьа жәак азәы иеиҳәомызт, ауаҩы иоума, аԥстәы аума, ажәакала, зыԥсы ҭаз ашәаԥыҧьаԥ инаркны

арыцҳашьара илан, дҳәатәхаҵаҩын. Ҳан Гәышька лыхшара зегьы ҳаиԥшны ҳалбон ҳәарада, аха ҳаҳәашьа Цацули, Володиеи сареи уи маҷк далкааны дылбозшәа агәаанагара ҳаман, уимоу зны-зынлагьы ҳлафуашәа ианлаеԥнаҳҳәоз ҟалон. Усҟан лара хырҩа амҭо ҩажәак рыла иҳаҭалкуан: "шәара агазаҟәа" ҳәа. Уи ала ишьақәлырҷәҷәон ан лыхшара еиҟараны бзиа ишылбо.

Валико ҳара аишьцәа дызлаҳалукааша иман даеа ҟазшьакгьы, иҭахымызт хәыҷцас амыцхә ацәажәара, аҩра, аҵара, ахәмарра, еснагь бзиа ибон ахәыцра, Бзана азиас ахықәахь аныкәара, аԥсаатәқәа рашәаҳәара рзызрыюра, арахә, ашәахә, инапы иаиршьцылон, ԥсы зхаз зегьы дырзааигәазар иҭахын.

Дшыхәаҷызгьы ишьамхы царын, агәамч ҷәҷәа иман, аха уи аарԥшра дашьҭамызт. Дшыҷәҷәаз злаудыруаз ҧьыкәреила иҭәу аатҷәоума, калатума, иара ус ауардын амҿы аниҵома, ианихуама иласахоушәа ашырҳәа иаашьҭихуан. Ҳаб уи азы даниаҧуазгьы ыҟан: "абаак, аидара уеауршьуама, ахьанҭа мыцхәы азәгьы изеиҧьзам, аашьаҟә еиԥш зегьы знык еидгәаланы иҟоуҵои" – ҳәа. Уи аҭакс :"Саб, сымч зқәымхо сатцалом"– иҳәон.

Валико Занҭариа Тамшьтәи ихарҭәаам абжьаратә школ даналга даауеит Аҟәаҟа, дҭалоит Н. А. Лакоба ихьз зху, иашьеиҳаб Володиа дзылгахьаз аԥсуа школ. Араҟа ибзиазаны аҵара иҵон, ақыҭа школи ақалақь аҿтәи иҿырԥшыгаз школи реиԥшымра изаҟаразаалак инымԥшит, аратәи иреиҧьыз аҵаҩцәа азәы ҳәа дрывагылеит, усҟан ари ашкол аҿы аус руан, Аԥсны зыхьз-зыԥша ыҟаз, Володиа аҵара изырҵаз арҵаҩцәа дуқәа.

Урҭгьы Валико бзиа дырбеит аҵараҿы дахьҿырԥшыгаз, абаҩохатәра ахьимаз. Валико Занҭариа Аҟәатәи аԥсуа школ далгеит ԥшьбазаҵәык иман 1938 шықәсазы. Убри аамҭазы Виноргьы дҭалахьан Аҟәатәи арҵаҩратә техникум. Валико абжьаратә цара далгааза, иашьа Вианор Смел-иԥа излеиҳәо ала, зныкгьы иҿаимыршәацызт дызҭаларц иитахыз аинститут азбахә. Аҵара ахыркәшара мышқәак шагыз ҽнак сиазҵаait, Валико, ашкол уаналгалакь узҭаларц иуҭахуи,

планқәас иумои ҳәа. Сара сгәы иаанагон, аматәматикатә маҭәарқәа рцәараҽы абаҩохатәра злаимаз ала, абраҟа ҳаинститут аҽы физмат сҭалоит ҳәа иҳәоит ҳәа. Аха аҭакс

ҩажәак роуп иҟаиҵаз: "Макьана исыздырам". Саргьы ас еиҧш аҭак ҽахцәа ансоу, сашьа еиҳаб уаҳа илаҽысымҭит, аҩныҟа ҳнеир ҳаицәажәап ҳәа сахәаҧшны.

Мышқәак рышьҭахь иааит аҧхынтәи ҧсшьара мшқәа. Ари аҵаҩцәеи астудентцәеи рзы агәырґьара ду ацуп. Валико абжьаратә цара хиркәшеит, сара атехникум аҩбатәи акурс ахь сахыҵит. Аҩны ҳанаби ҳан, ҳаб ҳаигәырґьеит, бызныжә

каиматкгьы саб иаҳзишьит. Адырҩаены снаиртәан исеиҳәеит аҵара дҭаларц ахьиҭахыз, ҳашьа Володиа Ленинград иҟаз мызқы аҧхьа изишьҭхьаз ашәкәы аҭакгьы дысзаҧхьеит, уаҟа абас аҳәон: "Валико, иуҩыз ашәкәы соуит, иуҳәо саҳауеит үгәтақы анагзараҽы ақәҽиарақәа узеиґъысшьоит. Иугәаҧханы иалухыз азанаат даара ибзиоу акоуп. Аха араҟа иҟоуп даеакы хшыҩзышьҭра ззуша, уи атәы сымҳәар, еишьеиҳабык иаҳасабала, сгәы иауам, иаузаргьы сиашахом. Сара уздыруеит аҵараҽы ушхәыдам, насгьы адырра уоурц игәцаракны аусура ушаҽу, аџьабаа ухы ишоурбо, ааҧсара шузымдырзо. Уи ухәыцы аахыс ишуцәаҩоу избахьеит, уи сара гәык-ҧсыкала саргәырґьоит, агәараґьы згоит ҳауаажәлар рзы хәарҭара уланы ушыҟало. Амала, акы заҵәык иуцәымзакәа исҳәоит уара унапы зқәоукыз, иалухыз Москватәи актәи амедицинатә институт аҽы иуадаҩзоуп харантә инеиз иҵалара, уахь инеиуа иара Москваа роуп, насгьы атрадициа аҵарауааи ахылаҧшыҩцәа дуқәеи рыхшара роуп иаауа. Дара убарҭгьы еилдыршәшәоит, идразоит. Избанзахр, уи аинститут аҭзамцаҽ иаанхаз астудент аҵараҽы зегьы рыла дыґәґәазазароуп, аханатә ахьз-аҧша змоу амедицинатә институт аҳаҭыр лаимыркәыртә еиҧш. Сыззааиуа, сашьа, сыблақәа реиҧш иоҵаху, сызгәдууа, Валико умч ақәымхар ҳәа сшәоит иалухыз аинститут аҭалара. Аха убас шакәугьы исҳәом уаҟәыц, даеакы алх ҳәа. Мап, ус анузбах, игәаҭ умч, улша, шықәсык уцәызыргьы акгьы аурым. Еснагь ауаҩы иҩнуҵҟатәи дунеи, еибаркыра иҵанаҳәо, шамахазак акәымзар, дажьазом, уи цәалашәароуп, ацәалашәара аҧсихологиа излаҳәо ала, амц аздырзом, ауаҩы ихы-иҧсы аҟнытә иаауеит. Еиҭасҳәоит, иақоукыз иалҵуа убааныза, уеҧышәа, ухьамҵын! Аҧышәараҟәа рзы Москваҟа уаар акәхоит, уанза ҳаибабоит. Сан, саб, Саҳәшьа Цацули, сашьа Вианор, зегьы асалам сызрыҵ. Игохьаазгоит ҳаҩны, ҳгәара, ҳашьцәа, суаажәлар. Уимоу, есымша сыбла ихгылоит ҳашҭа ҭбаа аҟнытә ихаразаны, (аха сара иааигәаны избоз) иааҧшуа Аҧснытәи ашьхақәа реибаркыра ду. Рафаель ду иакәзаргьы уи злеибыҭоу апонорама шыҟаҵәкьоу азәгьы изҭыхзом, убри аҟара аҧшзара икны иагоит!

Хаҭала сара сусқәа, сҳәыскәа бзиоуп. Зегьы сара ишыстахуу ацара иаҳәуп, амала, сцьабаа рацәоуп. Уаҳагьы ԥсыхәа ыҟам, анаука уҽанаукы, иара уатәызароуп, ари аус ахыбжа-ҽыбжара хжьароуп иаанаго.

Шәгәыдыскылоит зегьы. Ҳани ҳаби ҳара ҳаазараҽы ацара ҳарцараҽы ирбо аԥьабаа уаҩцас ҳаԥсаны ҳҟалартә еиԥш Анцәа ду агәыхәтәхьзара ҳаиҭааит, уаҳа акгьы саҳәом ари иссиру, зеилкаара ауаҩ ихшыҩ макьана изқәымхац адунеи аҽы".

Ҳәарада, исаҳаз ажәабжь сеигәырҧеит, Валико иамхыз аҳақьымра азанаат иаҵанакуаз здыруан, аха сгәанала, ҩызцаарак зҽлымҳара рзызымур амуит, акы, ҳаб еидара еиҳа ихьанҭахон, ҩбагьы, ҳашьа еиҳабы ишиҳәаз еиԥш, дызҭамлакәа дхынҳәыр ҳәа сшәон, избанзар, Валико ацаҩ бзиаза ҳәа акәын дшырдыруаз, ирцаҩцәа, иҩызцәа. Аха ани Москватәи актәи амеицинатә институт аурыс царауаҩ ду И. М. Сеченов ихьз зху, 1755 шықәсазы еиҽыркааз, дарбан абитуриентзаалак изы ашә ус аламала ишымаатуаз, Володиа ишәҟәы агәра аныснарга, даҽа мединститутк ахь дцар еиҳа еиҧьызшәа сгәы иаанагеит, аха уи аҭызшәа сҽы иҭымхкәа, Валико, уара ус иануҭахха, зегьы ҳаҵкыс уара улшара уара иубарҭоуп Анцәа уирманшәалааит, – сҳәан инапы рыҧәҳәаны ииашьскылан ипашәза иҟаз изамҩа снагәызит. – Уара, Вианор, бзиа збаша аинститут сҭалазшәаҵәкьа угәы ҟалан исыдуныҳәалеит, – иҳәан, игәы ишахәаз мҩашьо иудырыртә, деихаччо даасҽаԥшит ихы инаркны ишьапы аҟынза дразза.

Абри ашьҭахь жәохәымш анаатц Смел ипа Валико, 18 шықәса ирҭагылаз, дныҳәа, дныԥхьа, иифаша, иижәшазы акы дамыргәамҵуа деиқәыршәаны Ленинградқа ипеиҳаб Володиа иахь амҩа дныкәитцеит. Ангьы, абгьы раҳәшьа Цацулигьы, иара Вианоргьы, ҳәарада, ақалақь ду зымбацыз иашьцыламыз ихала идәыкәҵара азнык азы иаарцәымыгхеит, уимоу мачкгьы иаарытцаҕәҕәазаргьы, аха уа Володиа дшыҟаз, дшиԥылоз аныргәалашәалак ргәы ааҕәҕәахон, ршәарақәа наҟ инархытцуан, аха зегьы акоуп ан лгәҭынчымра шыҟац иаанхон.

Валико раԥхьаза акәын уи аҽны Аԥсны ааныжьны Урыстәыла аҳҵны-қалақь дуқәа руак ахь данцоз. Ус анакәха, агәыртцкәыл змаз аԥсуа цкәын уи абара дазгәышьуан, сназандазҳәа изымдыруаз, иимбацыз, атәыла ахь мчык ихон. Еиқәшәеит аишьцәа "Там некогда гулял и я, Но вреден север для меня!" А. С. Пушкин иззиҳәо Ленинград ақалақь аҽы. Володиа иашьа Москваҟа дааигеит аԥышәара аламҵалазы, уанза уаҟа иара иҽы дыҟан иҽазыҟаитцон, аанҽасырҧагьы изиԥшааит, нас иара иусурахь дгьежьит.

Тамшь ақытан ииз, иаазаз, Аҟәатәи ақалақьтә ҧстаавторагьы иалаԥшны издыруаз, Ленинграда Москвеи иархәоз, идырбоз, идыртцоз рацәан. Аха уи урт ақалақьқәа

иара игәы ишаҭахыз дрылсны, амузеиқәа дрыԥнысны рбаха имамызт (урҭ рбара акыр дшазгәышьуазгьы) абиблиотекақәеи иуадей дрыԥнатәаны иаԥхьа ишьҭаз аԥышәара аҿазыҟаҵара даҽын, ихы дымԥахазакәа.

Адокументқәа аԥышәаразы ианалаиҵоз уи адкыларҭаҽы итәаз аҳәса ааза-ԥшзақәа аԥсуа ҧкәын дбарфын бгьыцха, ахшцәа ихьыкәкәа, ихы-иҽы лаша гәыкза, иблақәа ақаруа еимхәыц еиԥш иҭыԥхо раԥхьа игылаз дшыргәаԥхозгьы, дахьынтәаази дзылгаз ашколи ианрыхәаԥш, ихәшьарақәа шыбзиазгьы, ргәы иамузт, уамашәа дбаны иаацәажәиет абас: "арԥыс, угәы ҭаҳҟьарц иаҳҳәом, ан-цәа иныс, аха араҟа аҭалара умч ақәхом, иузымдыруазар ҟалап Москватәи актәи амедицинатә институт астудентхара иаҵанакуа закәу ҳәа. Ҳәарада, Валико, арҭ реиԥш иҟоу ажәақәа зынзакгьы дрықәгәыҷуамызт, азнык азы ихы-иҽы лаша амца нықәкьан, нас уԥ быргк еиԥш иҿаарҟасан, рыбла дынҭаԥшны ицқьоу урысбызшәала дҵааит: Аԥышәарахь уназышьҭуа адокументқәа ралаҵара азин сымоума? – ҳәа. Даргьы, уааҧза ирҳәаз мачк иаарцәымыҷхан, еиҳа иаарԥшқашәа, – азин шԥашәымам, зегьы реиԥш шәаргьы ишәымоуп – рҳәеит еицҽакны.

– Ус акәзар, ибзиоуп, ишыжәдыруа, аԥышәара ԥышәароуп, сара сымч ақәымхар, ара саанхом, ҳаԥныҟа сцоит, сымч ақәхар, сыстудентхоит ҳтәыла ду иреиҷьу амедицинатә институт, уи ауп сара сгәаҳәара. Убри ауп шәышҟа саазгаҧы, – иҳәан иажәа аацҽахиҵәеит. Даргьы неихәаԥшыааихәаԥшит, аԥсуа ҧкәын игәаҷьра акы ишазҳәоу агәԥара рнаҭо аҟынза.

Валико Смел-иԥа Заҳҭариа 1938 шықәсазы дҭалеит Москватәи актәи амедицинатә институт аконкәырс ду иҟаз даиааины. Ари иара иеиԥшҭәкьа иаргәырҷьеит иаҳәшьа Цацули, иашьцәа Володиа, Вианор, иан, иаб зегьы реиҳа даргәырҷьеит, амҵәыжәԥақәа инаҭеит Володиа, избанзар, акы, уи иашьа гәакьа ахьиакәу анаԥсангьы, иаанарԥшит Валико ибаԥхатәра, ихшыԥ ҵары, аусураҽы агәақәкра имоу. Ԥбаҧы, изаҟаразаалак цхыраарак имамкәа, Ерцахә ашьха еиԥш СССР амедицинатә институтқәа ирылыҳәҳәо аҵареиурҭа дҭалеит аконкәырс ду даиааины. Сара излыилысказ ала, абри аинститут иахьа уажәраанзагьы аԥсуак дҭамлац, уахь днанамгац, Абри афақт амацарагьы иҳанаҳәоит Валико Смел-иԥа Заҳҭариа изакә хшыԥҵарыз имаз!

Валико Заҳҭариа абраҟа аҵара иҵон ибзиазаны, уи ахҧатәи акәырс инаркны иоуан И. М. Сеченев ихьз зхыз астипендиа. Аԥсшьара мшқәа раангьы уи аԥныҟа даауан аамҭа маҷла, иҿазыҟаиҵон уа даагыланы, иҭахын, дашьҭан иҿазышәан амедицинатә наука аҭҵаара, ауаԥы ихьаақәеи урҭ ирыҵаҵәаху рымазақәеи аҭҵаара иԥсҭазаарағы ихадараны иқәиргылеит. Ҳәарада, уи инасыԥымхеит абри аусхкы аҟны игәҭакы анагзара, мамзар, ишьҭамҭа амедицинатә наукағы иҩҩәаза иаҵиҵон. Вианор Смел-иԥа излаигәалаиршәо ала Гипократ инаиркны ҳаамҭазынзатәи амедицина аԥазара аҟынза иқәнаргылоз апроблемақәа дрызҽлымҳан иҭиҵаауан. Убасҟанҵәкьа дшыстудентызгьы хшыԥзцара рзиуан жәытә-натә аахыс ҳаԥсҭазаарағы аҭып змаз аԥсуала ахәышәтәрақәа, абаԥҵәара азҟазацәа. Убарҭ рхыԥхьазарағы дыҟан иара иаб иашьа гәакьа Қәыта Заҳҭариагьы. Урҭқәа узыгәҭасуа шракәмыз идыруан.

Валико Смел-иԥа Заҳҭариа Аҧьынҵьтәылатәи аибашьра дузза ианалага аԥшьбатәи акурс аҽы дтәан, иԥызцәа азәыргы реиԥш, иаргьы гәыла-ԥсыла иҭахны, уалԥшьак еиԥш иԥхьазаны, ҳақьымк, солдаҭк иаҳасабала абҧьар шьҭихит дзаазаз, аҵара изырҵоз иԥсадгьыл ду СССР ахьчаразы. Убасҟан аибашьра ианалагаҵәкьа иԥныҟа иашьа Вианор ишҟа иигызы асалам шәкәаҽы ҳаԥхьоит: "Сашьа, Вианор, истахын Аԥсныҟа снеирц, аԥны снашәылаԥшырц, шәызбарц, еиҳарак ҳан лакҵа разқәа снартыԥшырц, даасгәыдыхҳәаланы лыԥхара снырырц, уи сара амч ҽыц снаҭон, лгәгьы мачк исыргҽгәон. Ҳаб, ҳәарада, дхаҵоуп. Ус аламала, згәы цо дреиуам, аибашьрагьы закәу еиликаауеит, аха абацәа зегьы реиԥш, ихшара дырхымзызаауеи, дырцәымшәои! Заҟа истахузеи шьири, абыржәы саб снаидтәаланы снаиацәажәарц, аибашьра – ҳтәыла ду зҭашәаз амца – иахиҳәаауа саҳарц, иажәа ҟәышқәа сырзызырԥырц, ҳаҳәшьа Цацули агәыҭкьа дагозар акәхап сашьцәа ҳәа. Уара ухаҵоуп, ҳани

ҳаби, ҳаҳәшьеи ргәы рҷәҷәала. Қәрала уатцанакуам, ииашоуп, аха урымгар ауам, ари зегьы ирзеиԥшу гәаҟра дууп, иаиааитәуп бџьар мцала, афашизм ҽаԥызххааууи ада даҽеакы ыҟам. Заҟа аҳәатәы сымоузеи, аха аамҭа сымам, ҳаиқәхаԥс ҳтәоуп, иахьа-уатцәы афронт ахь ҳашцара, аха хықәкыла иахьакәу ҳарымҳәац. Адрес аныстцазом, ҳтыԥ еилкаам, нас ишәзызыѡуеит ашәҟәы инарҭбааны. Володиагьы абастцәкьа изызѡоит. Уаҳа исҳәарызеи, зегьы асалам сызрыҭ, ҳани ҳаҳәшьеи сызгәыдкыл, ҳаб, даԥсуа хатцоуп урҭ "анежностқәа" иҭахым, аха сыхьзала улаԥш сзихга. Иҳақәлаз дбааԥсуп, аха аурыс бџьар, аурыс жәлар ахаан Аԥсадгьыл азы хьымзҭы рымгац. Уи ахыхь егъырҭ ҳажәларқәа зегьы ыҟами! Урҭ зегьы ԥхныгак еиԥш еилатцәаны аҭа хәымга иҽагылоу роуп. Абзиаразы. Анцәа ду ҳаибарба, угәыдсклоит усгәыдырҷҷәаланы. Уашьа Вәлико Смел-иԥа Занҭариа. Москва, ииуль 19.07.1941 шықәса.

Абри ашьҭахьгьы афронт аҟнытә Валико аѡныҟа асалам шәҟәқәа ааишьҭит (усҟан Вианор арра дыргахьан), аҭакгьы изырѡоит. Уи далахәын Москва ахьчаразы уи азааигәара ицоз аибашьра. Убраҟа Ианвәр мза 1942 шықәсазы Москва ахьчаразы ицоз аибашьра ду аҽы хабарда дыбжьазуеит Валико Смел-иԥа Занҭариа, заԥхьаҟа зыжәлар рзы иҵоураны игылашаз аҵеи.

Абас аибашьра хлымзаах игәыхәтәы дахьнамыгзеит, иҽахцәеит уаѡ ихьааигаша ԥсҭазаарак.

VI

Вианор Занҭариа ихьз аԥсуа кьыԥхь аҽы раԥхьаза акәны сара избеит "Аԥсны Ҟаԥшь" ианыз Алықьса Лашәриеи иареи еицырѡыз астатиаҽы. Уи азкын усҟангьы аԥхьаѡцәа ахәшьара ҳарак зырҭахьаз, бзиа еицырбахьаз апоет Баграт Шьынқәба иажәеинраалақәа реизга ҽыц, 1948 шықәсазы иҭыцыз. Убри аамҭазы сара сқыҭа гәакьа Арасазыхьтәи ихартәаам абжьаратә школ стан, аԥсуа шәҟәқәеи агазеҭ "Аԥсны Ҟаԥшьи" рыԥхьара срызҽлымҳаны сҟалахьан. Избанзар, ашкол аҽы иаҳдырҵоз анаѡсангьы, саныхәыҷыз инаркны ашәҟәқәеи агазеҭи ҳаѡнатаҽы избон, иҟан Хәыхәыт Бҕажәбеи Ҷыҷыкәа Қапбеи ирыбзораны.

Алықьса Лашәриа поетк иаҳасабала, избахә саҳахьан, апоезиатә еизгақәа "Аԥснытәи апоетцәа" (1947 ш.), "Аҽар рыбжьы" (1949 ш.) ирныз ажәеинраалақәа срыԥхьахьан, издыруан. Иара убас, лассы-лассы акәымзаргьы, Алықьса Лашәриа иажәеинраалақәа агазеҭ "Аԥсны ҟаԥшь" адаҟьақәа рҽгьы избақәахьан. Аха Вианор Смел-иԥа Занҭариа убасҟан ада ихьз акьыԥхь аҽы исымбацызт, испымлацызт, сара сзы уи ихьз ҽыцын.

Баграт Шьынқәба 1948 шықәсазы иҭытцыз ишәҟәы "ажәеинраалақәа" захьзу азбахә анцәырызгах, иахәҭоуп ҳәа исыԥхьазоит убри аизга иазкыз акритикатә статиа иамоу аҭоурых хәыҷы аԥхьаѡ исырдырырц. 52-ҟа шықәса зхытцуа астатиа авторцәа руазәк, Аԥсны зҽаԥсазтәыз арцаѡы, акритик, апублицист, апрозаик Вианор Смел-иԥа Занҭариа, аскьа саниҽцәажәоз абар иихҳәаз: "Сара ашәҟәқәа рыԥхьара рыбзиабара сашьеиҳаб Владимир исиркит. Иара занаатла зынза даҽа ганк дшамадазгьы, ихатагьы ажәабжьқәа иѡуан, икьыԥхьуан, иимкьыԥхьыцызгьы заҟа ыҟааз.

Аҟәатәи арцаѡратә техҥакум сшалагазцәкьа, жәаа шықәса анаасхыц, сѡызцәа реиԥш саргьы сцеит Аԥьынцьтәылатәи аибашьрахь. Сашьцәа ѡыцьа Владимири Валикои зыхнымҳәгәышьеит, иҭахеит, саб уи акыр деицанарҷҷәеит, аха аԥсуа хатца ишицәаѡо еиԥш агәырѡа иҽеаиҭомызт, усурала ихигон, насгьы сара сеибганы сыхынҳәра, Анцәа ду илыԥханы иԥхьазон сытәѡан шьапы ирзрымҳәа дахәаԥшны.

Сыззааиуа, аибашьрантә санаа ашьҭахь, хәыҷык сыԥсы анеивызга, уи аҭлаѡа инагзаны акәымзаргьы саналҵ, сыхәрақәа анҧа еиҳау ацарахьы схы сырхеит, сталеит Аҟәатәи аҳәынҵқарратә рцаѡратә институт афилологиатә факультет аурыс сектор. Убасҟан сцатәқәа ирҷыданы снапы асыркит аԥсуа литература иаланагалаз аѡымҭақәа зегьы (ахәышықәса егьаагымхо исцәыбжьахазгьы абрахь иналатцаны) рыԥхьара.

Иҵабыргыцәкьаны, 1912 шықәса инаркны (аинститут аҽы ацара стонатцы) аԥсышәалеи урысшәалеи иааҭрыжьхьаз ашәҟәқәа, шамахазак акәымзар, зегьы срыԥхьеит, убасҟан

ауп еилыхха схаҽы ианааи ауадаԥрақәеи азалымдарақәеи хыԥхьазара рацәала изыкә-шәоз ахы рытцамырхаәа аҽиара иаҽыз, Дырмит Гәлиа дзыԥхьагылаз, бираҟра ззиуаз ҳмилатҿ сахьаркыратә литература закәыз, уи аԥсуа жәлар рдоуҳатә ԥстазаарақҽы иатцанакуаз заҟа иҳаракыз. Убартқәа зегьы инартцауланы санразхәыц еиҳагьы бзиа дызбеит, дысзааигәахеит аԥсуаа нцәахәык еиԥш изхәаԥшуаз, Аԥсны атцеи ду Дырмит Гәлиа. Уи ихациркыз ҳлитературагьы уанза ааста еиҳа сыԥстазаара иахәҭакны, милат мазараны исзыҟалеит. Убасҟан, сыстудент шықәсқәа раан, ахы скит сзыԥхьоз, ҽыц иҭытцуаз аԥсуа шәкәқәа ирызкыз астатиақәа рыԥра. Урт акьыԥхь рбон агазет "Аԥсны ҟаԥшь" алитературатә альманахи рдаҟьақәа рҽы. Раԥхьаза, хыхь ишазгәастаз еиԥш Баграт Шьынқәба ишәкәы "Ажәеинраалақәа" ҳәа захьзу иазку астатиа апоет Алықьса Лашәриеи сареи еицааԥит, ҳԥыцьагьы ҳастудентцәан. Уи агазет "Аԥсны ҟаԥшь" аредакциахь сара исыманы сцеит, аредақтор Рушьни Гадлиа иакәын, хатала дыздыруан, д-Тамшьтәын, акыр иаԥсаны иҳазԥызар, ишԥатимыжьри ҳәа агәыҧра сыманы. Ҳара, астатиа авторцәа ҳтәала, уи агазет ианутцартә иҟоуп ҳәа ҳаԥхьазон. Аредакциахь санцоз Алықьса Лашәриа дазлафуашәа инаԥышьтеиҳәеит абас: "Вианор, зшьапы замхахәыцыми, зхы замхабзиами ари адунеиаҽы уаԥ дыҟазам, уареи сареи иааԥыз ибзиоуп ххәеит, аха аредақтор игәамԥхар ауеит, угәуеаныз, астатиа ахьзи ахьымзҧи аҭыжьразы уара уадгылеит, сара суццар, акьыԥхьразы маԥ рҳәар, суаԥаартцәоуп, ихжәацәаны самхацәажәар ауеит, усҟан ҳус еиҳа еицәастәуеит, уи атцкыс уара уцара, еиҧьушәа збоит."

Ҳәарада, ҳԥыцьагьы астатиа анаԥуазгьы ибзианы иаадыруан уи акьыԥхьра аредақтор маԥ ацәикыр шалшоз, аха ҳгәыҧуан ҳастатиа ус иалахьынтцахарым ҳәа.

Агазет "Аԥсны ҟаԥшь" аредақтор Р. М. Гадлиа икабинет аҽы снеит сыстатиа сыманы, аха уи дсыкәымшәеит, ԥсшьара дыҟоуп, лассы дауеит рҳәеит, нас снеит уи ихаҭыԥуаԥ, уиаҟара ҳшеибамдыруазгьы, А. Амқәаб иҽы. Астатиа сымхны, дмыццакзакәа даԥхьеит, ибзиоуп, акьыԥхьра иаԥсоуп иҳәеит. Аха, нас инацитцеит, "Баграт Шьынқәба зегьы бзиа еицаабо, абаԥхатәра змоу поетуп, аха сара сыхәтаахь, аредақтор ихаҭыԥуаԥ шсакәугьы, иуцәыззом, агазет исзанцом, мшқәак роуп ҳредақтор Рушьни Михаилипа иаара иагу уааизыԥшы, нас данааилакь иареи уареи шәеицәажәап, ус еиҧъуп" – иҳәан, (изызымкьыԥхьуа атәы азбахә мҳәакәа, снапылаԥыра насиркит. Исҳәагәышьоз, исцәымыҧхеит, аха мчыс исымааз, схьагәгәа аредақтор ихаҭыԥуаԥ мап зцәикыз сыстатиа сыманы икабинет сындәылтцит. Аха дыргеғьх агәыҧра сыман, аредақторцәкьа даар, ҳастатиа ԥсыхәак азиуп ҳәа. Ҳаргьы иаадыруаан Баграт Шьынқәба ипоезиатә шәкәы ҭытцзаргьы, Аԥсуа институт аҽы наука усзуԥы еиҳабыс аус иуазаргьы (1947 шықәсазы Гь. А. Зизариа, К. С. Шьаҟрыл, Б. У. Шьынқәба КПСС Ацентр Акомитет ахь ирԥыз, Сталини Бериеи ррежим хьанҭа аан, аԥсуа жәлар зҭагылаз азалымдарра атәы зҳәоз ашәкәы азбахә), лахә-лахәы ишишьклаԥшуаз, гәрамгарҭас дышрымаз, милат еилыхԥуп ҳәа ақыртуа нацистцәа дшырԥхьазоз. Ҳастатиа макьаназ акьыԥхьразы иалахьынтцахаз Алықьса Лашәриа иаиасҳәа, ҳаапшын, аредақтор даар иҟаитцо аабап иҳәеит иахьрыдрымкылаз игәамԥхакәа.

Р. М. Гадлиа дшааизцәкьа снеит иара иҽы. Уи ҳара ҳқыҭантәин, уи адагьы сашьа Володиеи иареи еиԥызцәа бзиақан, ԥсык еицырхан. Убригьы А. Амқәаб еиԥш, даԥхьеит ҳастатиа, исгәаԥхеит, нас ихы дԥахан даасҽаԥшын иҳәеит: "Вианор, ухатцкы, угәы иалымсын, астатиа акьыԥхьра сара сымч ақәхом, иудыруеит уи политикатә цатцәыс иамоу, зегьы араҟа аҳәара сылшом. Сара сымч зықәхо акы акәызтгьы, уара ухаҭагьы ушыҵкәыназ аԥьабаа ду збахьоу, зыԥсадгьыл азы ашьа казҭәахьоу азәы уоуп, убри азы мацаразгьы иҟасцон, аха зегьы реиҳагьы уашьа Володиа, иудыруеит, иареи сареи ҳшеизыҟаз, убри иаҳаҭыр азы астатиа акьыԥхьра акәым, азы хьшәашәа акраамҭагьы сзаагыларын, аха араҟа, еиҭасҳәоит, акгьы сызухәом, суҳәоит, угәы иалымсын, иҳәан зкьыԥхьра илымшаз астатиа, игәалаҟара бжьнахны иаасиркит ахаҭа. Иҟасцахуааз, исаҳаз маԥ сзышьҭымхуа аредақтор икабинет сындәылтцит.

Исзыргәыҵ сыздырам, аха сыстатиа сыманы аобком ахь сцеит, усҟан аобком аҽы анеира астудент изы акәым,уи иатҟыс рангла акыр еиҳазгьы ицәыуадаҩын, аха сара Аҧсныҭәылатә еибашьра дузза иалахәыз азәы иаҳасабала снеит Аҧснытәи аобком амазаныҟагаҩ И. Тусказе иҽы. Убри аамҭазы икабинет аҽаҧхьа иҟаз адкыларҭаҽы, хәҩыфоык раҟара еилагылан, иара дмааицызт, ҧсеиҭакра дыҟазу,

макьана дмааицзу рыздыруамызт. Ус, дыццыкы-ццакуа даафналеит И. Н. Тусказе. Дааҳалаҧшын зегьы ибла ааҳҳигеит, нас сара салкааны Володиа иашьа уакәзами ҳәа дсазҭааит, "ааи" сҳәеит саргьы сахьгылаз. Исҭахыз, сызнеиз, сахьыҟаз зегьы иасҳәеит икабинет ҳаныфнәла. Сызҭаахьаз аредақторцәа реиҧш, иаргьы сыстатиа аасымихын, днахәаҧш-фахәаҧшит, уимоу, ҭыҧқәакгьы дрыҧхьеит (уи аҧсшәа бзиазаны идыруан), нас изаҟаразаалак ҧхарак аҭамкәа абар ииҳәаз иажәақәа: "Ашәҟәы ахә ахшәааны аҳәынҭқарра иҭнажьэар, автор агонорар инәҭазар, ахцәажәара зыҟамлозеи, шәахымцәажәан ҳәа аредақторцәа ираздәада, – ҳамҭак даатгылт акы дшәзхәыцуаз мфашьо, нас ателефон атрубка аашьҭихын Р. М. Гадлиа дизасит,

астудентцәа апоет Алықьса Лашәриеи Аҧьыныҵьтәылатә еибашьра иалахәыз Вианор Занҭариеи Баграт Шьынқәба ишәҟәы ҽыц иазку рыстатиа укьыҧхьуеит, – иҳәан иажәа ааҽахиҵәеит, снапылафырагьы аасиркит, аредақтор изга, дузыҧшуп ҳәагьы нацҵаны. Сара сгәырҧьатцәа иааимхны иҭабуп ҳәа насҳәан сындәылтцит.

Уи ашьҭахь мчыбжьыкгьы мҵит астатиа ркьыҧхьит. Ҳара авторцәа ақыртуа нацистцәа лахә-лахәы изышьклаҧшуаз ҳпоет ишәҟәы ҽыц иазкны астатиа ахьаафыз, иахьаҳкьыҧхьыз агәахәара ду ҳнаҭон, иааирак еиҧш иҳаҧхьазон, еиҳаракгьы Баграт Шьынқәба ирҽиамҭақәа рзы аполитикатә уеиа бааҧсы иахылҵыз аҽымҭра маҷк аҟара ишьақәнакьозшәа ҳбон".

Сыззааиуа, хыхь "зҭоурых" сҳәаз астатиа санаҧхьа ашьҭахь, рацәак мырҵыкәа абжьаратә ҷара хсыркәшарц Д. И. Гәлиа ихьз зху Тамшьтәи ашкол аҽы саait. Араҟа дызбеит раҧхьаза акәны зыкритикатә статиа (Алықьса Лашәриаеи, иареи еицырфыз) саҧхьаз Ванор Смел-иҧа Занҭариа. Уи уаҟа аҧсуа бызшәеи алитературеи (маҭәарк аҳасабала ҳазхысуаз) аурыс бызшәеи алитературеи рырҵафыс аус иуан. Сара даараза сеигәырҧьеит аҧсуа сахьаркыратә фымҭақәа рыхцәажәара, анализ рзура зылшоз акритик рҵафыс дахьҳамаз.

Ишдыру еиҧш, зызбахә сымоу ашықәсқәа раан аҧсуа жәлар рзы аамҭа уадафзан, ҷьаҳаным зҭыҧхаша Сталини Бериеи ррежим бааҧсы аҳра ауан. Убарҭ ауаа ирыхҟьаны амшын иҭыцыз апҵа еилачы еиҧш Аҧсны ахы-аҵыхәа еимадауа, еиҳа-еиҳа ҳаҵарзуа ақыртуара ахаҧара иаҽын. Аха убас шакәызгьы, ҳашолқәа рҽы азәык-фыцьак иаанханы иҟаз ҳаҧсуа рҵафцәа ирыбзоурны аҵара зҵоз аҽар ҳмилаҭ хдырреи ҳпатриотизмреи рыҧсы ҭан, "шәгәы кашәмыжьын, ишыдыдуа еиҧш ақәа ауам" ҳәа ҧхьаҟа иҳахоз ҧсымчхарак ҳаларҵон.

Убас иҟаз аҧсуа рҵафцәа дреиуан Вианор Смел-иҧа Занҭариа. Убри азоуп иахьагьы, усҟан Сталини Бериеи рхаан ҷыдала аҧсуа жәлар рзын аполитикатә уеиа бааҧсы аныҟаз, ленинтә милаҭ политика аилахәара ҭаҳәала аҭыҧ

анамаз, уи аҵара зирҵоз иҵаԥоцәа (Борис Гәыргәлиа, Платон Бебиа, Терент Ҷаниа, Владимир Агрба, Иван Асазба, Гиви Миқаа, Мақс Барганҵьиа, Римма Бараҭелиа...) абри ауаԥ ибзиабара ҳгәаҿы ашьҭамҭа нханы изыкоу, ҳзырԥхауа, ҳанааиқәшәоғьы гәахәара дула дзаҳгәалаҳаршәо. Жәынғьы-ҿангьы иԥсабаратәуп абзиахә ахь, аҵара-дыррахь уадзыԥхьало арҵаԥы иажәа ҟәышқәа, иабжьгарақәа аҵаԥы бзанҵык ихашҭзом, дыканаҵ иԥстазаараҿы хәарҭара аланы ицзаауеит.

Смилаҭ литература нахьхьи Арасазыхь сабацәа рыԥнаҭаҿы санихәаҷыз згәыбылра скыз, гәыла-ҧсыла иснырыртә еихазҳаз, иҵегьы доуҳала иҷәгәахартә ихазырҭааз дреиуоуп сырҵаԥы ду Вианор Смел-иԥа Занҭариа. Уи ишәҟәҿа[1] игәцаракны, дрыцклаԥшны аредақциа рзиуит еицырдыруа аԥсуа поет, апрозаик Пл. Бебиа.)

"Иԥшьоу абзиабара", "Иуаҳауама, бзиа узбоит!" реилыргарахь сназаанза, хьаҵрак аҳасабала, еиҭах истахуп сырзааҭгыларц Вианор Смел-иԥа Занҭариа ааскьаза, насгьы ихигаз, иахьагьы акыр узырхәыцша, фырхаҵарыла иҭәу ибиографиа аҟнытә даҟьақәак.

Вианор Смел-иԥа Занҭариа диит (1923 ш.), даазеит Абжьуаа рҿы ибзианы ирдыруаз, абзанхаԥы ҳәа изышьҭаз (Смел Лаз-иԥа Занҭариа иҭаацәараҿы, Очамчыра араион Тамшь ақытан. Ари аԥсуа қыҭа инагза-аагзаны амшын аԥшаҳәаҿы ишьҭоу, ахәы ҳаракқәагьы змоу, жәынғьы-ҿангьы иалиаауеит уи ахьз-аԥша тызго, Аԥсны ахақәиҭреи ахьыԥшымреи рзы зхы-зыԥсы иамеигзо аҵеицәа гәымшәақәа. Ус шакәу хара иҳаԥсхьоу аҭоурых цалашәахьы ҳазхьаԥшри, иазымхазои ҳшымгәыҷзоз, Асовет Еидгыла аилабгара рхы иархәаны, ақыртуа нацист мпытцахалацәа ҳазларыжьыз аибашьра хлымзаах амацара ҳгәалаҳаршәаргьы! Абри аибашьраҿгьы аҭоурых адаҟьақәа аламала ианымзало агәымшәареи, афырхаҵареи, Аԥсадгьыл азгәыкреи аадырԥшит Тамшьаа рыцкәынцәа.

Вианор Смел-иԥа Занҭариа иакәзар, аханатә афырхацәа зқәашьу абри икыҭа гәакьеи уи иқәынхо иуааҷә-

[1] Вианор Занҭариа. Иԥшьоу абзиабара, Аҟәа – 1997 ш.

лари рыбзиабара еснагь дышьҭыхны дырԥеиԥеиуа дамоуп, абзиараҿы аума, ацәгьараҿы аума дахьыҟазаалакгьы ицуп милаҭ гәадура бзанҵы ицрымшәо иԥстазаара иалаҭьаны доуҳатә мазарак еиԥш. Урҭқәа зегьы хытцхыртас ирымоу иаб иԥонаҭаҿы лаԥшҿаба иибаз, дызлиааз, здац-ԥашә ҵауланы нахьхьинтәи иалыхәхәа абиԥарала инеимда-ааимдо иааргауа аԥсуара ауп.

Вианор Смел-иԥа Занҭариа аԥсуа публицистикаҿгьы ишьҭа-мҭа ҭәҭәааза иануп, еиҳаракгьы Асовет Еидгыла аилабгара ианалага нахыс (ус еиԥш иҟаз апроцесс КПСС Ацентр Комитет мазаныкәгаԥ хадас С. М. Горбачов данықала инаркны ахы акит) ақыртуа нацистцәа Аԥсни аԥсуааи рҭоурыхазы цатҭәы змамыз "атеориа" ԥаршеиқәа (аԥсуаа Аԥсны иқәнагалеижьҭеи 200-ка шықәса реиҳа шымҵуа, шьха нхыҵ Кавказынтәи ишааз, ари адгьыл ишашьагәыҭым уҳәа иреиԥшқәо ахыҭҳәаақәа) "шьақәзырҭәҭәоз, астатиақәа, ашәҟәқәа рыԥра, ркьыԥхьра ианалага нахыс. Убасҟан Вианор Смел-иԥа литераторк, публицистк иаҳасабала урҭ ахәымга рымц теориақәа ҿаԥызәуаз апатриоттә пафос аҵаны астатиақәа икьыԥхьуеит урысшәалеи аԥсышәалеи. Убарҭ иреиуоуп агазет "Народное образование" ашҟа 1991 шықәсазы Вианор Смел-иԥа Занҭариа иԥоыз астатиа "Аредақциахь ашәҟәы" захьзу. Абри астатиаҿы автор иҿаԥиҿуеит ақыртуа царауааи ашәҟәыԥоцәеи азәырԥы аԥсуа жәлар рҭоурых иазкны амассатә информациа харҳәагақәа рыла амц пропоганда рыжәлар рыларҵәара рырԥашьара ишаҿу. Аха уи ишьақәиргәҭәоит аҭоурых цабыргхаҵа азәгьы ареицакра шилымшо, иага иҿазцәылхны дашьҭаларгьы. Убас агазет "Сабҵоҵа Аԥхазеҭи" иакьыԥхьуеит "Иазымхои амцҳәара" ҳәа хыс измоу астатиа иҿаԥызәуа ақыртуа "царауаа" ргәымхарақәа. Абри астатиагьы агазет "Аԥсны" иакьыԥхьуеит. Вианор Смел-иԥа Занҭариа ипублицистикатә статиақәа (араҟа зызбахә сымҳәазгьы убрахь иналаҵаны) 1980-тәи ашықәсқәа раан иԥоыз, иикьыԥхьыз рҿы иаахтны иҳәоит мцыла еибарку аҵарауаа Н. Ломоури, М. Лортқьипанизе иреиԥшқәо Аԥсны аҭоурых аҭцаара рымч шақәымхо. Зқьышықәсала аҭоурых цаула змоу аԥсуа жәлар ржәытә-

рҽатә иларкша-ҽаркшаны, излаҟам ала ацәа ахарԥаны аҟатцара, "анаукахь" акылгара, Аԥсны аҭоурых афальсификациа азызуа ақырҭуа "царауаа" ракәым Аԥсны аҭоурых зыҩуа. Насыԥны уи зҩыша аԥсуа ҭоурыхдырыҩцәа ыҟоуп, ирыҩхьоугьы мачҳам анаукаҽы идыруп. Аԥсуа жәлар рхақәиҭратә-хьыԥшымратә қәԥара иазку В. С. Занҭариа истатиақәа апатриоттә пафос бжьы рхаҩуеит, иҽаԥнаҩуеит ақырҭуа нацистцәа, рполитика хәымга.

Вианор Смел-иԥа Занҭариа ҩ-еибашьрак рымца қьоуқьад далагылан аԥсреи-абзареи рҳәаақәа еидыгҳәалазаны. Аха уи бзанҵы игәы иаанагомызт Асовет Еидгыла азәы ихирбгап ҳәа. Иҧкәынратә шыкәсҟәа раан ихы зқәиҵоз, иихьчоз иԥсадгьыл иқәынхоз ажәларқәагьы абас еибацәымԥны, иҧынчаны еибафо иҟалап ҳәа. Иагьа ацәгьамыцәгьа (ҳашқыртцәоу, Аԥсны шқыррҭәылоу уҳәа иреиԥшқәо ахшыҩзцара цмыҳәҳәарақәа шьақәзыргәгәо) шаҳзырыҩуазгьы, ақырҭцәа аб ҵьар шьҭыхны ҳақәырхырц иҳақәлоит ҳәа игәы иаанагомызт. Аха аԥсазаарақәы зегьы ҟалозаап, алакәҵәҟьа лабҽабахар ауазаап. Ақырҭуа фашистцәа Тамшь ақыҭа ццышәыртәеит, аха Тамшьаа рҵеицәа агәымшәақәа аҕа хәымга ишиҭахыз араҟа гәата-бҕата дыдмыртәеит. Убарҭ афырхацәа аибашьцәа ирылан Вианор Смел-иԥа иҧкәынцәа ахҩыкгьы. Борис, Игор, Баҭал. Тамшь ақыҭа иахҵын-хьааз, аҕацәа иазаарцаз, урҭ рҵеицәа иаадырԥшыз агәымшәара, ахамеигзара араҟа салалом, урҭқәа зегьы ибзианы иаарԥшуп аҵарауаҩ Екатерина Бебиа-ԥҳа лышәкәы "Хьзы ргарцоуп ахацәа зиуа" (2000 ш.) аҽы. Амала иҳәаҭәуп ԥасатәи ҳаԥсадгьыл ду асолдаҭ, усҟантәи аибашьраҽы зыбжа нзыжьыз, зыкәрахь инеихьаз Вианор Смел-иԥа Занҭариа абри аибашьраҽгьы ахаҵара шааирԥшыз. Аҕа исуаха уааԥсыралеи ҷьаԥҳанылеи аԥхаста изҭоз, апартизанра зуаз Тамшьаа рҵеицәа дрымаданы акраамҭа ампыцахалаҩцәа рнапаҽы иҟаз ақыҭа дахын, уимоу, абҧьар икырцгьы, дрывагыларцгьы иақәикит, аха ирымуит аибашьцәа, аҵыхәтәан иара усгьы ишимуаз, мчыла уахынланы иаакылсны иҧкәынцәа рҩызцәеи дареи далганы Тҟәарчалҟа дыргеит, уантәи Нхыц-Кавказҟа ддәыкәырҵеит Нальчикҟа.

Уантәи Гәдоуҭаҟа даарац иҳасабын, аха уаҟа Заур Налоев дааникылеит, араҟагьы уахьаҭаху ыҟоуп ҳәа. Вианор Смел-иԥа Нхыц-Кавказ дыҟанаҵы, аибашьра цонаҵы иҩоит, икьыԥхьит агазеҭ "Нарҭ" адаҟьақәа рҽы жәеиза статиа. Урҭ зегьы азкын аибашьра ҳзаазгаз ақырҭуа фашистцәа рхаҽрахәымгақәа рҽаԥереи Аԥсны ахақәиҭтәразы иқәԥоз аҵеицәа гәымшәақәа рфырхаҵареи раарԥшра. Убри анаҩсангьы, имариамыз, иуадаҩозаз даҽеа "миссиакгьы" наигзон Вианор Смел-иԥа. Уи убри акәын – Аԥсны ахьчаразы иҵахоз Нхыцтәи ҳашьцәа уа иннаргалак, рабацәа рҳаҵгәынқәа ианрымардоз иҟарҵоз алахьеиқәҵаратә митингқәа рҽы дықәгылан Аԥсны ахаҵарнак иаҳасабала ажәа иҳәон. Урҭ рҩызцәа арыцҳарақәа ишдыру еиԥш, имачмызт. Убри аамҭа уадаҩ игәаларшәо Вианор Смел-иԥа иҳәоит: "Ҳашьцәа Нхыцаа рҵеицәа хазынақәа Аԥсны ахақәиҭтәразы зхы ақәызцаз, рыԥсадгьыл аҽы анышә иахьамардоз алахьеиқәратә митингқәа рҽы акырԥьара сыҟан, срыхцәажәеит, ҷьанаҭ гыларҭас изауша. Ари аҩыза аԥсихологиатә аҭагылазаашьаҽы иуадаҩозоуп ажәа аҳәара. Уаҭеимшхарами, зҧацәа шьны инаргаз анацәеи абацәеи рзы, аха сара исымбеит, исмаҳаит урҭ гәынамзарак злаз ажәак рыҽшәаны, Аԥсны рыхьчон, ҳаргьы ҳрыхьчон, ҳахьз-ҳаԥша иаздырҳаит, ҳаишьара ҩаԥхьа идырҷәҷәеит ҳәа акәын рхаҽқәа ирҳәоз. Ари, иҟалап зегьы иреиҳау хаҵаразар ажәлар рзы. Убраҟа сызлаԥшыз ажәлар, ҳашьцәа агәра згеит арҭ ауаа ҳара арыцҳара ҳақәәшар бзанҵы ҳхала ҳшааныржьуа, ишҳавагылоу. Аԥсуаа ҳзы ари еиҳау даҽеа мчык ыҟазам".

Вианор Смел-иԥа Занҭариа аԥстазааратә аԥышәа ду змоу, акыр мыкәмабарақәа зхызгахьоу имоуп ирацәаны изанаат ала, ирҵаҩратә усурала аҩтәы, аҳәатәы. Убри аҟнытә уи иҩны иман ҩ-еибашьрак (1941-1945, 1992-1993 ш.ш.) ирызкыз амшынҵақәа, агәалашәарақәа ирзааигәоу ҩ-шәкәыкны. Аха рыцҳарас иҟалаз, актәи аибашьра иазкны иифызы агәалашәарақәа иҳақәлаз ақырҭуа фашистцәа рабашьраан амца зыцрарҵаз иҩны иалаблит. Уаҟа автор инарҭбааны иааирԥшуеит ԥасатәи аибашьра хлымзаах хаҵала дызлахәыз, ихигаз аԥстазаара. Аха уи иара ибиографиа

(уантәигьы амшынҵа ҳәаақәызҵо аматериал рацәа шагәылоугьы) акәым. Араҟа иаабоит зегьы рапҳьазагьы ҳапсадгьыл ду зыхьзоз асолдатцәа рфырхацара, гитлертә фашизм аилаҟәыбараҽы иаадырпшыз ахамеигзара, агәымшәара. Амала, урҭ зегьы автор ицәыригоит хаҵала ихҭынхьаази идунеихәапшышьеи ирауаршәаны, иҧстазааратә философиа алапшҳәаа ицганы. Абарҭқәа зегьы рҽы цәаҳәа ҟапшьыла зеиҧштәла игәылганы игоуп Асовет ҧсадгьыл ду зыхьчоз "Читайте, завидуйте, я гражданин Советского союза" ҳәа аурыс поет ду В. В. Маиаковски дызхыехәоз асовет уаҩ ихаҽсахьа.

1992-1993 шықәсҟәа рзтәи аибашьра иазкны иифызз агәалашәарақәа ракәзар, урҭ ишаанагара иҟаз шәҟәык амехак аман, машәырла цыҳх аҧхын (2001 ш.) иҩны амца акын убраҟа иалаблит. Абри агәалашәараҽгьы Вианор Смел-ипа Занҭариа иқытаҽы дыҟанаҵы ибла иабаз, иаҳаз, Тамшьаа рцеицәа (иара ихыҩпацәа Борис, Баҭал, Игор злахәыз) аҭа хәымга иҽагылан ақәпараҽы иаадырпшыз афырхацара атәы ауп иаҳәоз. Убарҭ Аҧсадгьыл ашьоуцәа ирҽагыланы иаарҧшын, рсахьа тыхын Аҧсны еимгеимцарак иалагзаны еимызцәарц, изтәызтәырц зтахыз ақыртуа нацистцәа ргыгшәыграқәа.

Уаҩы ихьаагартә иҟоуп, аҧсуа литературатә критиказы ицәызуп Вианор Занҭариа иреиҧьу аҧсуа шәҟәыҩцәа азәырҩы рҩымтақәеи дареи ирызкны иапитцаз, мехакылагьы ихатәраз ишәҟәы анапылаҩыра ахьзеиқәымхаз, убригьы ақыртуа нацистцәа рымца қьоуқьад иалаблит. Убас, акритик амца ицәалаблыз инапылаҩырақәа иреиуоуп Д. И. Гәлиа, И. А. Коҧониа, И. Лапаскәыр, Б. У. Шьынқәба, А. Гогәуа, М. А. Лакрба уҳәа егьыртгьы рырҽиамҭақәа, ашкол аҽы программала изхысуа, атаҩцәа методикала ишрызнагатәу иазку аҭцааратә усумҭагьы.

Абарҭқәа зегьы, ҳәарас иаҭахузеи, ааха дууп акритик, арҽиаҩы изы, еиҳаракгьы уи аҧстазаарақәы ихигаз аҧьабааи, ашықәсқәеи еиқәыланы иаиқәыгәгәо аамҭазы. Аха Вианор Смел-ипа Занҭариа ус аламала згәы каҳауа дреиуам, уи имоу ахачҳареи, ихаранапшреи, ихшыҩ цари, аҧстазаарақәы ифилософиатә хәыцрақәеи, иахьатәи иусуреи ирҳәоит аханатә инапы злеикыз аус шеиҧхьбам, уажәгьы ишеилашуа. Ус шакәу арцабыргуеит акьыпхь аҽы ицәырҵуа истатиақәа. Иаагап ааскьа иифоқәаз, абаҩохатәра змоу апоет, апрозаик Пл. Бебиа ипоезиатә рҽиамҭақәа х-томкны иҟоу иазкыз астатиа (Арҽиарамҩа – ашьхацамҩоуп" захьзу, ианып агазеҭ "Аҧсны" (№51, Абцара 22, 2000 ш.).

Даара уаҩы игәы иахәартә иҟоуп Пл. Бебиа ирҽиаразы мацара акәымкәа, аҧсуа литература зегьы азы илагала дуны, ихҭысны иҟалаз абарҭ ашәҟәқәа акритик гәамабзиала, дырра ҳаракыла иҩоу астатиа ахьырзикыз. Уаҟа иааизакны блацарыла илапшҳәаа ицигеит, изыҧсаз ала дахәапшны ахәшьара бзиа аитеит Пл. Бебиа ипоезиа – иамоу аҧыдара, инапҟазара, итематика уҳәа убас ицегьы иалкааны. Аибашьра ашьҭахь иҭытцыз Пл. Бебиа ихтомк рызбахә анысҳәах, иацсымцар сгәы иауам даҽеакгьы уи иадҳәалоу хшыҩзцарақәеакгьы. Иахьатәи аамҭа уадаҩ аан абас апоезиатә рҽиамҭақәа хышәҟәыкны иҭытцыз аҧсуа критика ахьрыққәнамҭыз иузаҭәашьом, иахәҭагәышьан агәааанагара аҳәарц. Аха изеи-цәаазарызеи, акгьы азымҳәеит, ҽымҭрала иапылт. Аха, насыпны, абри аҽымҭра "еилеигеит" Вианор Смел-ипа Занҭариа. Убри алагьы ҳакритикагьы ҧхамшьо иҟаицеит.

Уажәы маҷк снагәылаланы сазаатгыларц стахуп Пл. Бебиа ихтомк ирызку, хыхь зызбахә сҳәаз Вианор Занҭариа икритикатә статиа "Арҽиара –ҧшьхацамҩоуп" ҳәа захьзу. Абри астатиа хатәра амацарагьы имҩашьо иаҳнарбоит уи критикк иаҳасабала заҟа ицауланы дхәыцуаз, асахьаркыратә ҩымҭа иамоу адоуҳатә ҧсымчхара шиныруаз, иестетикатә гьама шҳаракыз, илитературатә дунеихәапшышьа шытбааз, апоетика шеиликаауаз уҳәа убас ицегьы.

Акритик дзыхцәажәо аобиект дууп, 30-30 кьыпхь бгьыц иҟоу хышәҟәык рыла ишьақәгылоуп. Насгьы ҳпоет иреиҧзоу ипоезиатә рҽиамҭақәа ргьырак абарҭ ахышәҟәык иргәылоуп. Ус анакәха, урҭ рыхцәажәара, реилыргара, ишиашоу ахәшьара рытара (насгьы газеттә статиак аҳәаа итагзаны)

имариам, иаҭахуп аҟазара, аҟыбаԥ ҷыда. Ҭабыргуп, ари ҭцааратә усумҭам, монографиам, абжьааԥнытәи критикатә статиоуп. Аха, агха сыхьуам, абри зышәагаа маҷу агазеҭ статиаҿы Вианор Заҳҭариа ҳпоет ду Платон Бебиа ипоезиатә рҿиамҭақәа ирыцоу рдоуҳатә ԥсымчхара аԥхьаԥ ԥаԥхьа инырыртә, ипоезиатә хаҿсахьақәа ирҿыцны ргәыбылра икыртә, ирҿиаратә мԥа еизыркәкәаны ихаҿы иааигартә еиԥш аҟаҵара илшеит ҳәа сҳәар. Избанзар, зымҩахак ҭбаау апоет ирҿиаратә мԥа бла ҷарыла аныԥшылара, цәанырра ҷаулала ихы-игәаҿы аагара, апоезиатә хаҿсахьақәа рыԥсы ахьҭоу ргәылаԥшра, асахьаркыратә мазара ԥнутҟала, адкылара, иамоу аҳаракырақәа ралкаара, ҷьарак-ԥыҷьара иуԥыло, "аҭыԥ уашәшәырақәагьы" рхамыштра уҳәа убарҭ иреиԥшқәо акритикатә хшыԥзцарақәа астатиа автор ҟазарыла илшеит аарԥшра.

Апоет иашаҵәкьа ирҿиаратә-философиатә дунеи аҵауларатҵәкьа агәылаԥшра, уанза анеира зылшо, уаҟа иагәылиааз, еиныриоу апоезиатә хаҿсахьақәа досу рхаҭашьатә ҟазшьақәа зеиԥшроу, иарбан сахьаркыратә шәыгала еиҿартәу, ихырҷоу аҵдыраара, ауаажәларратә ҷакы змоу азеиԥш хшыԥзцарала аҳәаақәҵара акритик изы имариоу зҵаарам, иаҭахуп адырра ҷаула, аестетикатә гьама ҳаракы, еснагь аҵабыргхаҭа апозициа аанкылара. Абарҭ хыхь ҿиқәыԥхьазо ахшыԥзцарақәа рыпринцип иқәныҟәоит, асахьаркрыатә ԥсымҭа иамоу адоуҳатә ԥсымчхара аԥхьаԥ изы иҟанаҵо аныԥра ганрацәала аарԥшра ауп хыԥәкыс иамоу Вианор Заҳҭариа икритикагьы. Уажәы аԥада исҳәаз сажәақәа рыхшыԥзцаҟ ариашаразы нацәаҟәкыла ҳахцәажәап "Аҿиарамԥа – шьхацамԥоуп" ҳәа захьзу Вианор Заҳҭариа истатиа. "Аԥсабара аԥсы ҭоуп, аԥсыԥ ланага-ԥанагоит зыԥсы ҭоу реиԥш. Ауаԥы аԥстазаара имоуп, иԥстазаара зегьы аԥсы ҭоуп азы. Убас ауп алитературагьы аԥсы штоу. Ауаԥы иҿиԥш, агәы еисуеит, аҿиарамԥа иануп, иазҳа-зыҷьоит, аҿарыцҟьоит. Ҳаԥстазаара зегьы амԥа ҿыц иананыла, ҳлитература убри аԥстазаара иахылҵыз акәны, иҿыцу арҿиаратә мԥа ианылеит. Аҭоурых амоуп. Егьа ацрыхозаргьы илнахыз аизҳара ианымҵкәа иануп ианиз амш инаркны, ԥсыс

иахоугьы ҳара аԥсуаа ҳашәа ауп", (агазеҭ "Аԥсны" 2002, абҵара 22), – абас инахараны иалагоит акритик истатиа, аԥстазаареи, алитературеи жәынгьы ҽангьы рышьхәа шеивҵои реизыҟазаашьақәеи, алкаауа. "Ауаԥы – уамашәа иубаша, – анаԥс хыхь иҳәо ахшыԥзцара иацицоит автор, – иҵьоушьаша, мазала итәу азәы иоуп. Уи есымшааира дашьҭоуп иԥстазаара бзиа ибаны аилкаара. Уи адагьы иҵыхуп ихаҵа дзакәу адырра. Убри анагзараҿы ицхраауа ҳәа иҟоу алитература ауп, избанзар аԥстазаара иаҳәо ауп алитературатә ԥымҭақәагьы ирҳәо. Уи ус шакәу шаҳатра руеит апоет Платон Бебиа х-шәҟәыкны иҵижьыз – акыр шықәсатәи иԥымҭақәа реизга". (Иара уа).

Ишаабо еиԥш, акритик аԥстазареи алитературеи еснагь ирзеилоу рглобалтә проблемақәа ирыдҳәаланы ауп апоет ирҿиамҭақәа дышрыхцәажәо, избанзар, уи ихаҿы дибоит абаԥхатәра змоу ҳаамҭазтәи арҿиаԥы.

"Апоет ибзианы ихы иаирхәоит ажәа "анаҧьалбеит". Саргьы убри ажәа сҳы иархәаны исҳәоит. Анаҧьалбеит, излаилшазеи абри аҟара исахьаркны ахәыцра, поезиала итәу асахьақәа раԥцара, раарԥшра. Идыруп, ахәыцра малуп, беиароуп. Ус анакәха, арҭ ацәаҳәақәа ибеиоуп, ималуп ҳлитературазы", – иԥуеит акритик. Уи диашоуп наваларҭада. Избан акәзар, Платон Бебиа ипоезиатә еизгақәа ахтомкгьы зеиҧьаҭам малуп ҳлитературазы, насгьы ус имарианы иауҟалаху, иақәырзуп амшқәа, аҵхқәа, амзақәа, ашықәсқәа, ажәакала, баԥхатәрала итҭәаау аԥстазаара. Акритик иахәҵаны иԥхьазоит дзых-цәажәо урҭ ашәҟәқәа ирну аԥымҭақәа зырҿиаз апоет автобиографиатә ҟазшьа змоу ажәабжь "Ахьылаба" ԥхьажәак аҳасабала иахьрыцитҵаз, избанзар, уи апоет ирҿиамҭақәа еиҳагьы иаҳзааигәанатәуеит, иҳаилнаркаауеит. "Изаҳҭахузеи ҳара ашәҟәыԥҳы ихатә ԥстазаара, ҳара иаҳҵаху, уи иифыз, иаԥитҵаз арҿиамҭақәа роуп" ҳәа зҳәоугьы дырҿагылоит Вианор Заҳҭариа. Ус еиԥш иҟоу агәаанагара шиашам хара дымцазакәа уи ирҵабыргуеит Платон Бебиа ирҿиамҭақәа рыла.

Акритик истатиҿы зегьы раԥхьазагьы иалкааны иазгәеиҭоит апоет иажәеинраалақәеи ипоемақәеи заҟа

дрыцклаҧшны, аҧьабаа рыдбаланы аус рыдиуло, игәылиршәо,насгьы акритик ихаиршҭуам ус аҟаҵара шымариам, анапҟазара, алитератураҽы еицырдыруа атермин ала иуҳәозар, абаҳохатәра иаша шаҵаху. Заҟа ииашаны иҳәоузеи Платон Бебиа изы абарҭ ажәакәагьы: "...Иажәеинраалакәа рҽоуп иахьубо уи игәхьаа, игәыҵра, ибзиабара, уи игәалашәарақәеи, ихшыҳои, ихәыцреи ирхылҵыз роуп урҭ зегьы" – ҳәа.

Вианор Занҭариа истатиаҽы еилыхха иубоит Платон Бебиа ипоезиа аҧсы злаҭоу, иамоу, излеибарку, даҽазәы дызлайламҳашьо ихатә ҷыдарақәа.

"Иажәеинраалакәеи ипоемақәеи зегьы ҳуп иҵару, иҟәышу, изызхәыцу, избоу ажәала". Уи анаҳостәи ахшыҳәцара еиҳагьы ибылгьны иаанарҧшуеит Платон Бебиа поетк иҳасабала илоу аоригиналра. Ажәеинраала аҧцараҽы, аиҿкаараҽы ашьшьыҳәа дазхәыцуа ауп ишышьақәиргылоу уи ипоетикатә ҟазара. Насгьы иҟаиҵом урҭ хьаҧшрак рыҵатцаны. Амала, ашьақәыргыларақҽы уи иааимырҧшит иҿыцу акы, аха ажәеинраала аҧцаратә техника еиҷьитәуан, ирҵаулон, еиҳа еиҵихуан. Ус ахьыҟаиҵоз, аҽыц аформа аҧиҵар ааста, еиҳа еиҷьзаргьы ҟаларын".

Дарбан критиҟзаалакгьы, литератураҭцааҳызаалакгьы изын зегьы реиҳаҧуадаҳуп дзыхцәажәо апоет, ирҿиамҭақәа злеибарку, рыҧсыҧ зларгаҳарго, ршьа зладырныҟәо аҷыдарақәа ииашаны рытдыраара, рпоетикатә дунеи иназаазан агәылаҧшра, иагу-иабзоу абара, насгьы аҧхьаҳ агәра игартә еиҧш анализ азура, изыҧсоу ала ахәшьара аҭара. Изхыскәааууа, Вианор Занҭариа – критикк иаҳасабала иааимоурехәартә еиҧш илшеит шәагаала рацәак идуум астатиаҽы Платон Бебиа ипоезиатә рҿиамҭақәа рпоетика амазеи аҷыдарақәеи реилкаара. Ари афактгьы имҳашьо иаҳәоит Вианор Занҭариа асахьаркратә литература махәҭацыпхьаза иахьеиҿыртәу шидыруа, ишиныруа.

Абар ус шакәу зырҵабыргуа фақтк.

"Апоет иимҳуа зегьы ицәа ианыруеит, игәы иҭиҳәаауеит, дамехакны дамоуп, имҳыр ада игәы иамуа аҟынза. Иажәеинраалакәа рыпхьара иунарбоит ишышьақәгылоу уи иҧстазааратә ҧсабара, иаамысташәара, иҟәымшәышәра, илашоу ихатәы дунеи, иара убасгьы ирныҧшуеит уи ихатәы философиатә хәыцрақәа. Апоет ибзианы ибарҭоуп иара илихыз, иара иитәу, дызну апоезиатә мҳа, ибжьгьы ҳашьазом. Уи ажәҳан инаҭаз ибаҳохатәра, ҭәицк иадамзаргьы, ирызкуп изцәыртцуа ацәаалашәара дуқәа, деигәырҧаны ауп урҭ апоезиатә цәа шырҟәницо.

Аҧсазаара иахылҵуа ашьҭыбжьқәа гәникылоит, дазызрыҳуеит, ибзианы идыруеит иахьатәи аамҭа ишаҵаху абаҳохатәра змоу ашәҟәыҳоцәа, избан акәзар, урҭ ирдыруеит ауаҳы игәы закәу, ихаҽы зеиҧшроу, ажәлар ирылшаз ирылзыршаз арбану, ауаҳы дызшоу аҧстазааразы шакәу".

Абарҧқәа зегьы апоет Платон Бебиа акакала дрылаҟоуп ҳәа ишьақәирҷәгәоит акритик дзыхцәажәо уи иҳымҭақәа аргәментс, ҽырҧшыс иҟаҵаны. Апоети акритики рыхшыҳәцарақәа еиқәшәоит, еиқәҽыртуеит, урҭ аҳыцьагьы еицырҳәоит (апоет иҳымҭақәа ирыбзоурны). Апоезиа аҧсы ахьҭоу еиқәаҵәоу шкәакәахоит, азгьы ахаҳә дуқәа ирытдачзом ашьхақәеи иҳазгәакьоу адгьыли ирдыруеит апоезиа зыпсоу. Акритик иҳуеит: "Иҧшзоу бнала иҵалаҳау, ахылпа шкәакәа зхоу ҳашьхақәа, Аҧсны азынтәи ажәҳан, илакьто инеиуа акәарақәеи азиасқәеи, ирҿалараны иҟоу абыҷқәеи ашәырқәеи ирызхәыцуа игылоу аҵлақәа, аҧшзара зхылҵуа ашәҭқәеи ирҭахуп ирызгәакьоу аҧсуа бызшәала ирызҳызарц еинраалоу, иҧшзоу, игәыку ажәеинраалақәа. Уи ус шакәу ибзиазаны идыруеит апоет. Убри азы ауп ишәҟәқәа изырныло абри еиҧш иҟоу ажәеинраалақәа. Убарҭ руакаҽы иҧсадгьыл даҽҳәароуп. Ибла анаахит алашара изырбаз:

Уи сыпсадгьыл, сыпсы атәыла,
Уҳәау зҳыда саҽҳәароуп, –
Сан лкыкахш инадкылан,
Раҧхьаза илбааздаз иароуп.
Сыпсадгьыл суацәажәом баша
Асаби иеиҧш суҽҳәароуп,
Аха уаргьы бзиа сызлаубаша
Исылшари, сгәы иҭыхо убриоуп?!

Акритик идыруеит ашәкәыҩсы ишәыкәҩыра ахцәажәарақәа рымацарахь аиасра лыцшәа шинамто, апоет аниакәха, иифуа игәи-иԥси ицәалашәарақәеи рылахәызар ауп, усҟан, ҳәарада илирикатә поезиа аԥсымчхара ҭәҭәахоит. Убри азоуп изазгәеиҭо Вианор Занҭариа Платон Бебиа раԥхьатәи иажәеинраалақәа рҿы аԥхьаҩ ицәалашәарақәа зыртцысуа, игәазырԥхо алирикатә поезиа иацәмаҷын ҳәа. Аха, нас акритик ибоит апоет ихтынхьааз арҿиаратә еиҭакрақәа иширҭаз аихьзарақәа. Аа уи азы акритик иифуа: "...Ашьҭахь уи иажәеинраалақәа еиҳа ишәуа, еиҳа поезиала иттәааua, иҭышәынтәало иалагеит. Ихылтцуаз абжьгьы амч аманы, алшара атцаны иго иалагеит. Уи иҩымҭақәа акьыԥхь аҿы ианцәыртцуаз, санрыԥхьалоз сдыргәырԥьон, сазызрфуан ихылтцуаз алирикатә бжьы.

Апоет иажәеинраалақәа еилыххоуп, илашоуп, лирикатә цәалашәарала рыԥсы ҭоуп".

Абраҟа хыхь иҳәоу ахшыҩзцарақәа акритик анаҩсан итцегьы иртбаауеит, дагәылаԥшуеит апоет илирика аԥсабара, иҟазшьарбагоу, агәы шеисуа:

"Уи ипоезиа тынчуп, иихәарц иитаху ибжьы ҳаракны датцаҳәҳәаны иҳәом, ҧьоукы-ҧьоукы поетцәақәак реиԥш, дашьҭам аԥхьаҩцәа бжьыҳаракыла иара иахь рхьарԥшра, хьаас имазам иажәеинраалақәа адәахьтәи рыԥшра. Уи иҭахым иихәараны иҟоу иҳәарц днаԥкьа-шьаԥкьо, ирԥьшьахәны, даҿынтцәааua, зышьҭабжь ҭәҭәоу аччабжьгьы, ихаҟәҟәалоу алаҭырзқәагьы рсахьақәа раарԥшра дук иҿанишәом. Иажәеинраалақәа рыԥшзара ааины ула ихгылазом, дырхыҿхәо убазом. Аха иҭахуп аԥхьаҩ дизааигәазарц, дилатцәаны гәаартыла, гәык-ԥсык ала диацәажәарц, еилибакаарц, иара убасгьы иҭахуп ила иабо рацәаазарц, шәыблакы ихазарц – апоет усгьы зегьы ибартазароуп".

Абра хыхь зызбахә ҳәоу ахшыҩзцарақәа рыгәра узырго ажәеинраалақәа, (ашәкәқәа рҿы ирацәо) рахьтә ԥытк акритик ҿырԥштәыс иааганы анализ рзиуеит, еилиргоит. Убраҟагьы ихаиршtуам, игәалаиршәоит алирикатә жәеинраала инагзаны еиҭаҳәашьа, еилыргашьа шамам, избанзар, уи уафытәыҩсатә цәалашәароуп, гәи-ԥси ирыҧроуп.

Вианор Занҭариа иазгәеиҭоит Платон Бебиа итомқәа рҿы иану ажәеинраалақәеи апоемақәеи поетк; рҿиаҩык иаҳасабала заҟа дҳараркуа, дхатәраны даазырԥшуа, насгьы иҳәоит урҭ узыԥхьаз рызхәыцра уалагаанза, хымԥада ишатаху ажәеинраалақәеи апоемақәеи урзызрыҩны реилкаара, ринтонациа, рритмақәа шьатас ирыцоу ибзианы ишрызхәыцтәу, избан акәзар, убарҭ аритмқәа иара апоет иаасҭа амч анрымоу шыҟоу, иара иихәараны иҟаз аасҭа дара ишырҳәо, насгьы раԥхьаза иуаҳауа ажәлар ирзааигәоу, ицқьоу аԥсуа бызшәа шакәу, уи адагьы ара ишубо патриотизмла иҭәу, даҿа ҟазшьак атцаны, ԥшрак аманы ажәа "Сыԥсадгьыл".

Заҟа ибзианы, насгьы ииашаны иҳәоузеи абарҭ ажәақәагьы: "Уи илирикаҿы еиҳарак ухызхуа иихәаз акәзам, имҳәакәа иаанижьқәо роуп. Уи имҳәакәа иаанижьуа, ажәа атцкыс амч анаиуа ыҟоуп".

Абраҟа Платон Бебиа ипоезиаҿы акритик ибеит жәынгьы-ҿангьы асахьаркыратә ҩымҭазы хра злоу авторцәа иаахтны ирымҳәо, аха аԥцамҭа ҳәаақәызцо ажәа, ацәаҳәа, астрофақәа ирытцатцәаху, мамзаргьы дара-дара рыбжьара ирытцубааua афилософиатә ахшыҩзцарақәа. Урҭ рфызцәа Платон Бебиа ипоезиатә рҿиамҭақәа рҿы ирацәоуп, ибеиоуп.

Акритик иаҩимыршәеит, илаԥшҳәаа итцигеит абзиабара амца згәы иҭашу илирикатә фырхацәагьы. Урҭ арагәаԥшь еиԥш иҭәҭәоуп, изфыдоуп, аԥхьаҩ бзиа имбарц залшом. Амала Вианор Занҭариа абзиабара иахылтцыз, иарҿиаз апоет илирикатә фырхацәа ирымоу даҿа чыдарақәакгьы имбакәа ивымсит, избанзар, уи зылаԥш цару, здунеихәаԥшышьа ҭбаау, инартцауланы ихәыцуа критикуп. Иарбан уи урҭ алирикатә фырхацәа абзиабара зҭоу ирыдибалаз ҳәа аԥхьаҩ азтцаара ҟаитцар, абар уи атакгьы: "... Ара еилукаауеит абзиабара шакәу, абзиабара зхылтцуа, насьы итцаулоу, ицқьоу, игәыку абзиабара зегьы ишрылымшо, ргәи-рыԥси рцәалашәарақәеи қәнагала иахьаазам иахҟьаны".

Вианор Занҭариа истатиа "Арҿиарамфоа – шьхацамфоуп" аҟны ахәшьара ҳаракы риҭоит (анализ аҟатцарала) Платон Бебиа ипоезиатә рҿиамҭақәа, урҭ лагала дуны

иҟалеит аԥсуа литературазы. Уи истатиа хиркәшоит: "Апоет Платон Бебиа иреиаратә шьхацамҩа имч шәаны ауп дшаныс, баҩохатәрала иаԥитцаз арҽиамҭақәа бзанцы дыртәуп, иԥстазаарагьы нтцәашьа зқәым акәны иҟаитцеит. Аԥсны иқәҩоит уи ипоезиатә бжьы, адгьыл ианитцеит уи ишьаҽақәа рҭыԥ".

Хыхь ҳзыхцәажәаз, еилҳаргаз астатиа амацарагьы иааНарԥшуеит Виапор Заҳтариа критик иаҳасабала имаз ибаҩохатәра заҟа алаԥш црыз, агәеилгара амаз, асахьаркыратә ҩымҭа аԥсы ахьҭаз, агәы ахьеисуаз ишақәшәоз, ишаԥшаауаз.

VII

Виапор Заҳтариа итцаҩык иаҳасабалагьы аханатә дрызҽлымҳан Терент Ҷаниа ирҽиамҭақәа. Уи атцыхәтәан иапитцаз иажәеинраалақәеи алаф жәабжьқәеи еидызкылоу "Аапынра ашәа" захьзу ишәкәы, 2002 шықәсазы Аԥснытәи аҳәынҭқарратә шәкәтыжьырта "Алашара" итнажьыз аҽы иануп "Терент Ҷаниа – поет лирикуп" ҳәа хыс измоу астатиа. Абраҟа акритик инарҭбааны дахцәажәеит, анализ рзиуит, ахәшьара бзиагьы риҭоит абаҩохатәра змоу апоет илирикатә рҽиамҭақәа, аԥхьаҩцәа гәахәарыла ирыдыркылахьоу, нас урҭ рпоетикатә дунеи злеибарку аҷыдарақәа. Виапор Заҳтариа икритикатә статиақәа зегьы рҽы уамеижьо иубоит ихадароу ҩ-фақтк. Акы, уи дзыхцәажәо ашәкәыҩҩы ҳдоуҳатә мазара зырҽио азәы шиакәу дырны бзиа дшибо, уи иҩымҭақәа акритика рзыҟаитцозаргьы "ашьауҵа" рыцәитцом, аамысташәара аарԥшуа, аха атцабыргхатә алакҭа дтаргылан, насгьы агәрагара атцаны ауп аҩымҭа иамоу агха-ԥхақәа автор ишиирбо. Ҩбагьы, акритик дзыхцәажәо аобиекҭ ахала акәымкәа акәша-мыкәша иҟоугьы ибзианы, инҭырҳәацааны идыруеит.

Абраҟа ҿырԥштәык аҳасабала иаазгарц стахуп Виапор Заҳтариа истатиа "Терент Ҷаниа – поет лирикуп". Сгәанала, абри астатиагьы иҳанаҳәо рацәоуп.

Ирҳәоит: ашәкәыҩҩы ибаҩохатәра иалхны иҭижьхьоу ашәкәқәа реитцкьыс еиҵьу макьана иимҩыц, аха иифраны иҟоу ашәкәы ауп ҳәа.

Аԥсуа поет Терент Ҷаниа, поетк иаҳасабала, иифхьоу ашәкәқәа рхыԥхьазара егьмаҷзам. Уи раԥхьаза ажурнал

"Алашара" (1955 ш.), даныстудентыз иикьыԥхьуаз алирикатә жәеинраалақәеи ашәақәеи рыла ауп алитература дшалагыла.

Аха ууанзагьы, Тамшь абжьаратә школ данҵаз избон уи ицәа ишалаз, баҩохатәрала ишимаз апоезиа. Убри аахыс сара сазҽлымҳауп уи поет-лирикны ишьақәгылара шымҩасуаз. Самԥхьакәа исаҩсмыжьцызт цәаҳәақгьы.

Уи ибаҩохатәра иалхны, иреиамҭақәа ирылԥшаахны иҭижьхьоу ашәкәқәа иреиҷъзар ҟалап уажәы аакьыскьа иҭижьыз ажәеинраалақәеи ипоемақәеи реизга.

Ари ашәкәы сапхьеит сара гәахәарыла. Ишԥабзиоу уара атцара зурцоз, иахьа иара иҽы атцара уцо аҟынза дҳаракны данықала!

Узеигәырҷьаша, иугәаԥхаша, ухы азышьтны узыԥхьаша, иааукәршаны иҟоу аԥсабареи аԥстазаареи узырбо ажәеинраалақәеи рыла итәуп ари илыԥшааху ашәкәы.

Уи аҩра инапы анаиркы, романтикала итәу аԥстҳәа егьа далалозаргьы, уи ихшыҩ зҩыдоуп, дкәыпуп, данихәаҷыз инаркны ибзиазаны идыруеит уахьцалакгьы ишыхынҳәтәу. Уи апоезиаҿы есымшааира дцоит, дцоит ԥхьаҟа, даанҽеазом, аха аҩныка ишыхынҳәтәугьы идыруеит.

Иҟоуп апоетцәа есымшааира изҭаху ицаларц, инаскьаларц ихароу иазнеирц зҭаху, уи ауп Т. Ҷаниагьы ипоезиа иадубало, аха уи итахуп егьа хара дцаргьы дхынҳәырц, иҩныка итаацәа рахь, иашьа иахь, иуацәа, итынхацәа, игәыцхәцәа рахь, дахьынхо адгьыл ахь. Уааупуи иибо ахьырацәоу, дзеигәырҷьо ахьиԥыло, уааупиара изы аԥстазара ахьеилашуа. Уи азы ауп иагьаҵьара хара дцаргьы аҩныка дхынҳәыр зитаху.

Терент Ҷаниа ишьапқәа ҭәҭәаҟацаза ианакәызаалакгьы идгьыл иқәгылоуп. Убри идгьыл ауп поетс дызмоугьы. Уи асахьақәа итихуа ирымоуп уҳәап гьипнозла итәу абаҩохатәра. Т. Ҷаниа – итцаулоу лирикатә поетуп, уи идунеи уацәшәартә иҟазам, уи лашоуп, зегь раԥхьа иргыланы ихьчоит ауаа, алитературеи аԥстазаареи еиларцәо.

Сашьҭазам схалатцәкьа сгәы иахәо,
Сыжәлар ныҳәазарц стахуп.

Дара ргәыцқьа
Саҟәырҷахоуп,
Дара рылаԥш ауп исху!

Узеигәырҧьаша, иугәаԥхаша, ухы азышьҭны, узыԥхьаша, илашоу, ицқьоу романтикала иҭәу ажәеинраалақәа ҳрыԥхьоит ари ашәҟәаҿы.

Мшәан инҵәама ҳара иҳамаз амшқәа,
Ас лассыцәкьа иҩ ицама ҳаеҳәара?!
Сахьцалакгьы исзынхоит исхамышҭуа
Зны исԥылаз, нас сназкьазго Аԥсынра.

Терент Ҷаниа алитературатә факультет далгеит арцаҩратә институт аҿы, аха уи длитераторупҳәа узизҳәом, уи дпоетуп, уи длирикуп, длитераторзам.

Дыҩуеит уи ҭынч ашьшьыҳәа, иажәақәа иҵаулазаны дрызхәыцны, дреиҷаҳаны, ишәаны, изаны еиларҵәоу риторикак еиԥшымкәа.

Аԥсуа поезиаҿы, иаҳҳәап, иҟамзар Терент Ҷаниа илирикатә жәеинраалақәа, ҳәарас иатахузеи, аԥсуа лирика ԥсыехон, еиҳа иҩархон. Ажәеинраала акомпозициаҿы иара уи еиԥш иҟазоу дмаҷуп. Иритм кәадазам, ааҭгыларагьы аздырзом, ажәақәагьы шьҭнакәаҳазом. Уааныа уи иритмикатә ԥсыԥ-нагаҩагара маҷын, ажәеинраала ианазымхозгьы ыҟан. Уажәы иара ишиҭаху ихы иаирхәоит.

Еиҳарак уи илирикаҿы хадара зуа ииҳәаз акәзам, имҳәакәа инижьыз ауп, ажәа иҳәоу аитцкьыс алирикатә мчы анауа ыҟоуп. Уи ииҳәо микроскопла дахәаԥшуашәа ауп ишиҳәо, уи ауп иара изибо ҳара иаҳзымбо, ҳала иазеилмырго амаҷ-саҷқәа.

"Еи ажәҩан, иухых ухылԥа! Сара сцоит, умбазои!" ҳәа иҳараку, ихамаԥагьоу ажәақәа уԥылом ара. Избан акәзар, уи Терент итәым. Уи иажәа ҭынчуп, иҟәышуп, днапҟьашьаԥҟьазом, ирхәыцгоуп, уамеханакуеит.

Уи ихы-иҿы иузадымкыло сахьакгьы ыҟам илирикаҿы. Аибашьра ианалага уи зегь раԥхьа иибоз Аԥсныи, аԥсадгьыли

ракәын. Уи адади, амацәыси, аԥшатлакәи дырпоетмызт. Уи даеа поеткгьы деиԥшымызт. Уи ԥсуа поетуп, аԥсуа дгьыл дықәиааит азы. Уи ибжьы ҭганы зегьы ираҳартә иҳәоит:

Аԥсынтәыла, Аԥсынтәыла Аԥсынра,
Амреи амзеи асабицәеи раҳҭынра!

Терент Ҷаниа патриот дуун. Уи ипоезиаҿы аԥхьагылара амоуп ҩажәак: "Аԥсадгьыли" "Аԥсынреи". Абарҭ ирызкуп уи иажәеинраалақәа иреғьыу жәпакы.

Ҳара ҳаԥсҭазараҿы ҳзыргәырҧьо ҳәа иҳамоу зегьы апоет иҵару иблақәа рыла аԥсабареи аԥсҭазареи ирылицәыцәаауеит иԥшзоу, угәы змырҭынчуа, иааины ула ихгыло асахьа бырлшқәа. Иԥсы ырцәгьаны, иҵару иблақәеи илымҳақәеи рыла аԥсҭазара даҕраланы, иааикәыршаны иҟоу ахҭысқәа зегьы дрымҵасны ауп ишеиқәиршәо иажәеинраалақәа.

Уи дпоетны, длирикны ихы иара иаԥиҵеит. Даеакакәым, ипоемақәа аԥиҵарц азы заанатцы иара ихаҭа, ихы аԥиҵар акәын.

Терент Ҷаниа ипоезиа макьана еилкаам, иҭҵаам. Уи ипоезиа иара ишақәнагоу ала еилкааны ианыҟалалак ауп ианудыруа, ианеилукааua. Акыр ҷуеит Т. Ҷаниа, еиҳарак илирика сашьклаԥшуеижьҭеи. Игәасҭоит, избарц сҭахуп уи ипоезиа злаирлахҿыхуа аепитетқәа, иметафорақәа, итропақәа, ифигәырақәа, иритымқәа, истиль. Урҭ зегьы ажәеинраала атехникоуп еиҳарак изтәу, аха сара урҭ рыла схаҿы ишьақәсыргылоит уи илирикатә ҷаулара, иара ихаҭа идоуҳатә ԥсихологиа аешаԥсахуа, аҧҳәахара ишаҿу. Уи илирикатә жәеинраалақәа аԥсабара иара ахаҭа иаԥнаҵозшәа ауп ишыҟоу. Урҭ зегьы аԥсуақәоуп, урҭ ҭыҵит аԥсуа поет игәаҭа аҟынтәи, иԥсы иалхны:

Са сыԥсадгьыл! Уда схәарҭам сукәыхшоуп,
Ихьшәашәарцу сара снапқәа иукәыршоу?!
Уара сутәуп, маҭәа ԥхала уҭасыҳәҳәоит

Аԥхьарцагьы ҳашәа ссирқәа узацысҳәоит.
Уара уҟан – уара уҟалоит амала,
Са сыҟамкәа уа узыҟалом гьамала.

Апоет аԥсабара гәникылоит еиҳарак лаԥшыла. Уи иқыҵатә блақәа убри аҟара иҵаруп, иҵаиршәо, иибо рацәоуп, ҳара уи иаасҭа ҳлашәуп уҳәап. Заҟа ԥсабаратә сахьа ҳирбои ууанза ҳалаԥш иҵамшәац. Иаабахьазма ҳара ижәҩаԥшшәылоу алҩа, иҵәыш иатҵәароу аԥштәқәа. Аиашазы Терент Ҷаниа дагьшәаҳәаҩуп, дагьколариттә сахьаҵыхҩуп. Ила иабо еиҳарак Аԥснытәи аԥсабаратә сахьақәа роуп. Уи ипеизажтә лирика гәыцәс иамоу ауаҩы агәаԥхара иҵара ауп. "Ажәҩан аиаҵәа аҿаԥсан" – иҳәоит уи.

Ари ашәҟәаҿы даараза акыр рыҵаркуеит ан илызку ажәеинраалақәа. Урҭ разуп, ан лгәыбылра рыцоуп, гәыла, ԥсыла, цәалашәарала ирԥхоуп, рхыԥхьазарагьы маҷзам.

Ан – данап лыԥсы анҭамгьы!

Апоет бзиа иибо дибоит илашоу лакәны, длашарбаганоуп уи дышцәыриго. Азнаказы даацәырҵуеит уи алашара иарҿиаз дук еилкаам шьыҵәрак лакәны, аха нас дивагылоит алашареи, аԥшзареи иатәу миф лакәны.

Сара ашәҭқәа раха сымам,
Иԥшзазаргьы даара!
Сара сбыцуп сыхазына,
Бара сымра хаара!

Абас иҟәымшәышәуп идуу, иҳараку, иҵаулазоу апоезиа наза аҵаны, уи ибзиабаратәлирика. Ари ашәҟәаҿы ирацәоуп ицқьоу, игәаку абзиабара аазырԥшуа ажәеинраалақәа. Апоет бзиа иибо длыхзызаауеит. Уи романтикатәла дрыхцәажәоит игәаку ажәа ԥшзақәа рызкны.

Ара ҳара ҳаԥхьа игылоу ауаа роуп, урҭ ргәырҩеи, ргәалсрақәеи, риааирақәеи иргәыларгыланы ауп ишааирԥшуа. Уи ипоезиа ала иаадыруа ҳҟалеит данқәыԥшыз аахыс ихигахьоу алахьеиқәҵарақәеи агәынхарақәеи. Уи ижәари идицциақәеи рыла иааирԥшуеит апоетикатә дунеи ажәлар рзы. Ихы ахыхь иҟоу ажәҩан датцаԥшуеит, иара ихатәы блақәа рыла. Уи ибарҭоуп ашьац иатҵәара, амшын цәқәыр-

ԥала иҵәу, уи ибарҭоу аҵла ҭынч ахала ишазҳауа, уи иаҳауеит абна илсны ицоз акәара ашьҭыбжь, ибоит аҵлақәа аԥшалас ишаркәашоз. Ара дыҟамызт азәгьы, адгьыл атмосфера ала ишҩычоу аиԥш, иҩычамыз зхатәы дунеи.

Терент аԥсабара дазааигәоуп, ибзиазаны идыруеит уи иамчу, лшарас иамоу. Аԥсабара ауп адунеи еидкыланы, ирԥшзаны измоу. Уи еснагь иҭцаатәуп, идыртәуп, уалакьысыргьы аузом. Аԥсабара ҭызцааз иоуп иҟәышу, уи ззеилымкааз – дыбзамыҟәуп. Убри азы акәхап Терент ипеизажтә лирика зыԥшзоу, еилыхха изыҟоу. Урҭ данрыԥхьо иуздырцысуеит иҵаулоу ахәыцрақәа, иурҭоит ацәаныррa бзиахәқәа.

Терент иашәақәа ракәзар рмелодиа гәыкатцагоуп, ражәақәа ласуп, игәахәоуп. Амала, абарҭ ашәақәа рҕьырак аҿар убри аҟара ирылатцәахьеит Терент ишиҩыз рхашҭуа аҟынза. Убыс "Агара ашәа" рҳәоит ауаа ажәақәа Б. Шьынқәба ишиҩыз иагьыргәалашәом. Абас, ашәа бзиа ажәлар ирылатцәоит, ишнеиуа дара ажәлар зынза иртәыртәыргьы ауеит.

Сара самөижьо избоит Терент Ҷаниа ишәкәҩыратә ҟазара еиҳа азҳара иҵаҿу. Исахьаркыратә ҟазара ашьҭыцра иаҿуп. Уи ус шакәу иаабоит иаԥцамҭа шьахәқәа рыла. Уи еиҳа ихыццыԥхьаза исахьаркыратә хдырра иазҳауеит, иҧьацеит уи илирика, иҭбаахеит уи итематика амехак.

Аибашьра ашьҭахь иапицаз ажәеинраалақәа дпатриот дуны дҟарцоит.

Абри ашәҟәы аҿы икьыԥхьит алирикатә жәеинраалақәа рыдагьы апоемақәа фба; "Ашьац ацәуара", "Ацаҩцәа рыматәа зшәу", "Сашьа уахь", "Аамҭа абжьы", "Алым аныҳәа", "Адгьыл аԥшәма".

Апоема "Адгьыл аԥшәма" аҿы апоет иқыҵауаа дышрызгәдуу аҳәоит. Апоема "Ацаҩцәа рыматәа зшәу" аҿы ибзиабаҩ романтикала длыхцәажәоит. "Аамҭа абжьы аҿы апоет дазгәдуны иҳәоит ажәларқәа реиҩызара атәы. Апоема "Сашьа уахь" ҩуп иашьа изиҩуа асалам шәкәык аҳасаб ала. Апоема "Ашьац ацәуара" иаанарԥшуеит аибашьра анцоз иҵаацәа абзазара уадаҩ иштагыл

Терент Чаниа ипоезиа зыкәгылоу адгьыл есымшааира иамоуп ибеиоу алирикатә баазара, убри ацәаакыраҽоуп иахьазҳауа, аарҩара аҽеацәыхьчаны. Уи ииҳәо дахзызаауеит, ҭынч ибжьы ҭымгазакәа ирмазаны, амаана аҵаҵаны ианиҳәогьы ыҟоуп. Уи лирикала дыгәжәажәоит игәы иацәымҭу анибо. Игәы ҭнашьаауеит инамзо абзиабара анизцәырҵуа. Уи ахьаа инаҭоит, иҳа-раку абаҩохатәра ала ауп азбахә аниҳәо ишиҳәогьы. Бзиа умбакәа уанынха еиҳагьы апоезиатә цәа ахыло-заап. Апоет ихаҭареи, уи илирикатә фырхаҵа исахьеи аилкаара зынза иуадаҩзоу усуп. Избан акәзар, ауаҩы ихаҭара убри аҟара имазоу ала иҵәуп, еилкаашьа узамҭо аҟынза.

Дырҩагьах иара ауаҩы дцәырызго ҳәа иҟоу, деилызкааua иара алирика ахаҭа ауп. Иҵамбазо агәырҧареи алахьеиқәреи узырбо ҳәа иҟоу иара ауп. Апҫтазаара зыҟоу иара апҫтазаара ахаҭа азы шакәу унардыруеит, насгьы ҩапхьа ишузмырхынҳәуа. Агәра ҳиргоит агәнаҳареи ауаҿеимшхареи ишаҵәшәатәым: Ҳара ҳапсуеит, аха ҳапҫтазара усцәкьа ирласны ипсзом.

Шьарда зымчу, ихаҭа ҳара апхьаҩцәа зегьы убри аҩыза агәазыҳәара ҳаитоит Терент Чаниа ауаа рдоуҳатә пҫтазара дшалалаз ҳзырбо ашәкәы аашьҭыхны ҳапхьартәеипш. Анцәа иоуп апоетгьы знапы дану, уи иоуп апоет илымҳа дҭахәыҵхәыҵны ииҩша иазҳәо.

Аҧьышьара ду иҵаны иҳәатәуп аҵарауаҩ, афилологиатә наукаҿа рдақтор, апрофессор Сергеи Зыхәба абри зызбахә ҳамоу ашәкәы иахьаниҵа терент Чаниа иреиамҭақәа еилырганы, анализ рзуны".

***

Убас Вианор Занҭариа дрызҽлымҳауп апсуа литературахь ҽыц зшьапы еихызго аҿаргьы. Урҭ рыреиаратә усура иазкны астатиақәа иҩуеит. Убас уажәы аабыкьа ажурнал "Алашара" (№3 2004) аҵитеит абаҩохатәра зманы ицәырҵуыз Инна Ҳаҧьым-ҧха лыреиамҭақәа ирызку "Еижьагам апоезиа" ҳәа хыс измоу астатиа. Уаҟа автор иазгәеиҭеит апоетесса қәыпш лпоезиа иамоу аҧыдарақәа,

насгьы лхатәы бжьы шылхоу. Абар уи лпоезиазы В. С. Занҭариа ииҩуа:" Иҵаулоу, амч змоу ахдырра иатәу апоезиа ауп ҳара ҳзыпхьо. Ажәеинраалақәа зегьы еипшзам, досу дара рхатәы пшзара рымоуп, дара рхатәы бжьы рхоуп, аха урҭ зегьы реанеидыркылалак, лара илыпҫтазаараны иҟалоит. Алирикатә цәқәырпақәа дыргәылартәаны, дҳаракны, дышьҭыхны дрымоуп, дыргоит лгәырҩақәеи, лгәы иҵачыз лхьаақәеи дрылганы илашоу, иҟәышу ацәалашәарақәа рахь. Насгьы иудырбоит ауаҩы ипҫтазаара аззырҳауа иара ауаҩы ипҫтазаара шакәу. Уи лажәеинраалақәа еилартәазаны ауп ишҩу, убри аҟнытә, урҭ ирыпхьатәуп иҵаулазаны уазхәыцны, иара ус иумҩатәны акәымкәа. Усҟан ауп апоезиа акыр нызҵуа, пспра зқәым ашәышықәсақәа ирылсны иаауеит. Асахьаркыратә ҩымҭақәа раҧцараҿы авторцәа рхы иадырхәон рфырхацәа рысалам шәкәқәа наҟ-ааҟ реимадара аформала. Иара убас аепистолиартә литература иаҵанакуеит ашәкәыҩцәеи, аҵарауааи, иналукааша ауаажәларратә, аҳәынҵқарратә усзуҩцәеи аҭоурыхтә-культуратә цакы змоу рысалам шәкәқәагьы. Абар "Краткая литературная энциклопедия" иаҩуа: "Эпистолярная форма обладает свойствами лирики, позволяющей автору, по определению Аристотеля "Оставаться самим собой". Таковы письма-признания и письма — послания, реальные письма, получившие общественное распространение. Становясь композиционным началом эпической формы, "романа в письмах", обмен корреспонденцией как бы устраняет автора фактического, но ради того же впечтления "присутствия" естественного "я", непринужденной беседы корреспондентов между собой" (КЛЭ, 8 т., М., 1975, стр. 918).

"Асалам шәкәқәа" литературатә жанрк аҳасабала антикатә епоха аан Бырзентәыла ицәырҵхьан, еиҳаракгьы аримлианцәа рлитератураҿы. Цицерон, Горации, Сенека, Плини "Рысалам шәкәқәа" заатәи аепистолиартә литератураҿы иҿырпшыганы иҟалахьан. Абжьаратәи ашәышықәсақәа ртәы ххәозар, уи апсымчхара аманы иҟан адинтә матзуоцәа рыонытҟагьы. Урҭ дара-дара ирыбжьысуаз асалам шәкәқәа рҿы иубон апублицистика аелементқәагьы, уимоу, уи аистиле иҩнон

Европа аиҭаҩиара аепоха аан аепистолиартә литература еиҳагьы аҵак ҩыц аанахәоит, агәманизмтә мчқәа рконсолидиациа, реидгыла иацхрарауеит. Убасҟан ицәыртцит И. Реихлин – "Еицырдыруа ауаа рысалам шәкәқәа", Г. Буш – "Ауаа лашьцақәа рысалам шәкәқәа", Иван Грозныи А. Курбскаи наҟ-ааҟ ирыбжьысуаз рысалам шәкәқәа уҳәа убас иҵегьы.

Арккара аепохазы аепистолиартә литература ажанр ала иаланагалаз аҩымҭақәа зегьы, шамахазак акәымзар, аазаратә, алахтратә, арккаратә цакы рыман, урҭ аидеиақәа ракәын имҩаԥнагоз. Рызбахә ҳгәалаҳаршәап абас еиԥш иҟаз аҩымҭақәа: Б. Паскаль – "Апровициал иахь асалам шәкәқәа", Ҷь. Свифт – "Ауапцәаҟацаҩ иахь асалам шәкәқәа", Ш. Л. Монтескьио –" Ҷьамтәылатәи асалам шәкәқәа". Урыстәылазы цәыртцра дуны иҟалеит Н. М. Карамзин – "Аурыс ныкәаҩ исалам шәкәқәа"...

Аепистолиартә жанр ала иаԥцахоз аповестқәа, аромаңқәа еиҳа-еиҳа рхыԥхьазара иацлон, рыԥсымчхара духон, ртоурыхтә цакы ҭәҭәахон ажәаатәии азеижәтәии ашәышықәсқәа рзы атрадициа ду змаз алитературақәа рҿы. Иаагап ҩырԥштәыс адунеи иадыруа аҩымҭақәа акык-ҩбак: "Иулиа, мамзаргьы Илоиза ҩыц" – Ж. Ж. Руссо, "Хамфри Клинкер иныкәара" – Ҷь. Смоллетт, "Ауаа рыцҳақәа" – Ф. М. Достоевски...

Сызааиуа, абарҭ хыхь исгәаласыршәаз аклассикатә ҩымҭақәа ирхаҭарнакуп, еиҳа иаашаны иуҳәозар, ҩышьа формала ирышьашәалоуп, иреиԥшуп В. С. Зантариа иповест "Иԥшьоу абзиабара". Ус анакәха, акыр ихьшәазаны акәзаргьы, аепистолиартә ҩымҭа ҳлитератураҿы ицәыртцит, уи хациркит апрозаик иакәымкәа акритик Вианор Зантариа. Ас еиԥш иҟоу асахьаркыратә ҩымҭа, ҳакритика иазгәамҭакәа иаауеит иахьа уажәраанзагьы. Алитературатә процесс аҿы акртика аҟара алаԥштцырра зыхәҭада?

Вианор Зантариа иповест аҿы ицәыргоуп еиҿгәыҳәаауа, зыԥсы еилатәаны еибаҭаху ҩыџьа – Шьамсиа Шаҭ-ԥҳаи Алама Акабеи рыбзиабара аҭоурых. Аха уи иԥшьоу абзиабара ус ажәаԥсадала иааиныpсланы, мамзаргьы ҳгәы

ԥызцәахьоу шаблонла, зны-зынла ҩымҭақәак рҿы иаҳԥыло реиԥш акәымкәа ииашаҭәҟьаны ацәаныррa цаула иахылҵыз акы акәны, насгьы ахы инаркны аҵыхәанза ирԥстазааратәны, сахьаркыралагьы агәра аагартә ирҵабыргны иаарԥшуп. Вианор Зантариа апроза ажанр аҿы акгьы злаԥимҵацызи, аԥышәа злаимамзи рыла уахәаԥшуазар, уааиеигәырҵьартә реиԥш аҟазара ааирԥшит. Абраҟа автор ихы иаирхәеит (хыхь ишазгәаста҂ахьоу еиԥш) ҳлитератураҿы иҿыцу, уааныза иҟамыз аепистолиартә жанр. Абыржәнатәгьы исҳәоит ашәкәыҩҩы иалихыз аҩышьа аформа ҩыц шиқәҿиаз, ифырхацәа иназа-аазаны, рхаҿсахьақәа гәылҭәааны аҟаҵараҿы дшарманшәалаз.

Аповест "Иԥшьоу абзиабара" афырхацәа иреиуоуп Шьамсиа Шаҭ-ԥҳа, Алмас Акаба, Шьарифа, Нарсоу, Саида. Излаабо ала, аҩымҭа афырхацәа рхыԥхьазара маҷзоуп, аха уи изаҟаразаалак аповест ахаҭабзиара иаԥырхагамхеит, избан акәзар, автор илшеит ифырхацәа рыҩнытҟатәи дунеи аҭаԥшра, имариамхаз рыԥстазаара злаҟалазцәкьа, ирыхҭынхьааз ихытҳәаамкәа сахьаҩыратәла аарԥшра. Иара убри ауп урҭ афырхацәа аԥхьаҩ мыцхәы иааигәаны, насгьы иқәашьдахаз, еиқәымшәаз рыԥстазааратә лахьынтақәа ихьааигартә иҟааз.

Аҩымҭа афырхаҵа хада Шьамсиа Шаҭ-ԥҳа лысалам шәкәқәа рыла ишьақәгылоуп. Уи хышәкәыкны иҟоуп, ажәабжьеиҭаҳәарагьы цоит актәи ахаҿала, даеакала иуҳәозар, лара Шьамсиа лҿала. Шьамсиа лҩыза Шьарифа лышҟа илыҩуа асалам шәкәқәа аԥхьаҩ иаразнак азҿлымҳара икуеит, избанзар, имҩашьо ибоит еибахаз аԥҳәыс ҿа луаз ажәақәа (лҩыза лахь илыҩуа) инасыԥдахаз ԥстазаарак аҭоурых ишагәылҩаау, лоунытә уи лгәы аҵантә ишаауа. Шьамсиа гәаартыла дымшәауа, дмырҳауа, дыԥхамшьауа илхылгахьоу аԥстазаара дахьалацәажәогьы аҩымҭа аԥхьаҩ игәазырԥхо афақтқәа ируакуп. Насгьы Шьамсиа дызлацәажәо ахҭысқәа ҟалахьеит, еиқәтәахьеит, уажәшьта ииасхьоу аамҭа иатәуп, аха урҭ убранза ауаҩытәыҩсатә цәанырра рыцоуп, уи ала ишаҳәшаҳәуа ирԥхоуп, убри аҟнытә урҭ иқәашьдахаз аԥҳәыс ҿа лыхҭысқәа

аҩымҭа уанаԥхьо аамҭазы иҟалоушәа иубоит, иунируеит. Абригьы, сгәанала, аповест зырҭәҭәо асахьаркыратә фақторқәа ируакуп.

Ҳәарада, хыхь иазгәаҫтаз аҧыдарақәа рымацара ракәзам аповест "Иԥшьоу абзиабара" аԥхьаҩ игәазырԥхо, изааигәаны иҟазҵо, дадзыԥхьалоу. Араҟа иҟоуп еиҳагьы ихадароу, сахьаркыратә хәҭаҷқәаны, ихархәагақәаны автор иҩымҭа аидеиатә еидара иаҵазҵо иҵегьы. Убарҭ иреиуоуп иқәашьдахаз, бзиабаратә мцабзла иԥхауаз Шьамсиа данразҟыдахаз нахыстәи лхәыцрақәа, лфилософиатә дунеихәаԥшышьақәа, ари адунеиаҿы аҧсҭазаара дшахәаԥшуа уҳәа иреиԥшқәо. Урҭқәа зегьы хара ҳдырԥшуеит, уи лзы иҳаҵарҳәоу рацәоуп. Ииашоуп, Шьамсиа ԥҳәыс еибоуп, дҿоуп, ахаҵа иԥхарра, иааигәа аҟазаара, ибзиабара қьаф алызуаарц зҭаху, иазхьуа дреиуоуп. Уи ларгьы мап ацәылкзом, аҧсабара иашаз, ауаатәыҩса адгьыл рыҟәзаара ԥсыс иахоу акоуп. Аха уи бзанҵык илхашҭзом иага лцәанырра ҭәгәазаргьы (авторгьы уи апозиция дадгылоит) дзеиуоу лмилаҭ аханатә аахыс иамоу агәаԥхашәатә цәаҩа, ақьабзқәа. Насыԥны, автор ирыцҳаишьо (разҟыла дахьеиқәымшәаз), бзиа иибо ифырхаҵа Шьамсиа зынза дырцәыхароуп иахьа ателехәаԥшрақәа рҿы иаабо, абзиабара ганкы мацарала зеазҭо, зцәаныррақәа адәахьы иацәыԥхамшьазакәа ицәырызго асекс ҳәсақәа. Урҵи Шьамсиеи хәыки шьхаки рыбжьоуп. Ҷабыргуп, Шьамсиагьы ԥҳәыск лаҳасабала деибахазаргьы амца лыцроуп, дбылуеит, лда-лшьа шуеит, лыҷҭәамҭа, лҭәымҭа дҭагылоуп. Уи ус шакәу лабҿаба иаҳнарбоит абри асахьагьы: "Ауаԥьаҟ илашалашо иҭагьежьуаз амцабз, аԥхара иаргәыбзыҷуан сцәаҽжьы, уи ацаҳә-цаҳәра, сыбаҩқәа рҟынза иназарц иаҿын. Уи азмырхакәа, сывараҿы аҭзамц иадгылаз асаркьа ду аԥхьа снеины, схалаҭ сыжәҩа иқәыршәыз аҟәардә инахысшьын, даараза сылақәа ҭраа сшьапқәа инадыркны схаҟынза блала сееимыздеит. Афымца лашара каххаа исыҟәыԥхон, снаҳәы-ааҳәуа, сцәа хтны уи асаркьа сахьадгылаз избон акыр шыҟәса ашәы исшәыстцахьаз сагәылпытызшәа" (ад. 3).

Аԥҳәыс қәыԥш, макьана ԥхасҭа змамыз, малыр баапсык знымлацыз лцәеижь ҟәымшәышә датцаеырбон, агәаҳәара лнаҭон лыпсы еиԥш бзиа илбоз ахаҵа лцәа-лжьы дадылтцарц азын. Аха уи лцәанырра иага амч амазаргьы, даиааиртә алшара лхы иалҭон, аамҭалатәи ацәанырра лҿалҭомызт, даиааиуан. Араҟа, ҳәарада аҧсуарагьы лыцхраауан. Амала лымч зқәымхаз абзиабара цқьа иахылтцыз ацәанырра ауп. Убри акәхеит лара лзы итрагедиахәзгьы.

Шьамсиа Шаҭ-иԥҳа лҩыза Шьарифа лышҟа илыҩуаз асалам шәҟәқәа (урҭ анаԥылтцоз уахынла, усда-ҳәысда лхы дахаанханы аҩны данааҩнахоз, ацәа лымԥанҟа ианымааиуаз акәын.) рҿы лҿаартзаны (дылзааигәазар акәхарын, избанзар ас ухатә ҧсҭазаара аганқәа зегьы ицәгьа, ибзиа акы аанмыжькәа изауҳәо зыгәра угоу, гәыкала иузыҟоу, иуҭаху иауп) дцәажәоит, лыпсҭазаара хәыҷы иаҩыз аҭоурых лзеиҭалҳәоит аинтерес ацаны, уаҟа иаабоит Шьамсиа рапхьатәи лхаҵа Асҭамыр (рацәак итызшәа – иареи лареи рҿизыҟазааашьа иазкны далацәажәом, инымҩатәшәа ауп избахә, ихьз шылгәалалыршәо) бзиа дшылымбоз, дшылзымбоз. Абар уи азы илҳәо: "Уи ихамаԥаҵареи, аҳәатәхамҭареи, иҩыжәреи дрыцәзит. Сара дысхәымызт, дысразҟымызт, снасыԥдеитәит,арбаҵ зеиҿырбо ҧҳәыс еибак сакәны сҟаиҵеит, сҽамҭазы сзеиуоу сзымдыруа, схы сгәашаха, ихыблааy акәастхеиԥш сынижьит" (ад.5).

Шьамсиа аҩымҭаҿы даабоит акыр ауадаҩрақәа ирыцәшәахьоу, аҧсҭазаара иаргәашахьоу азәы лакәны. Асҭамыр Шьамсиа дымҭарсны ауп ҧҳәыс дшигаз, лара излалҳәо ала еиман машәырла дҭахаанза, аха абзиабареи анасыԥи урҭ рыбжьара иҟамызт. Ус шакәу шьақәдырҳәҳәоит абарҭ ажәақәалъы: "ԥсуа цасла иаазаз, сара макьана исыздырмызт, еилкааны исымамызт иҳараку, иҵаулоу абзиабара иунаҭоз агәырҩақәеи, агәырҧарақәеи, анасыԥи" (ад. 5.).

Шьамсиа Шаҭ-ԥҳа лыпсҭазаара анасыԥи анасыԥдареи еибархханы иркуп, насыԥдараны илыԥхьазоит Асҭамыр бзиабарада ҧҳәысс данимаз. Уи лхы-лыпсы зегьы Алмас иоуп изызку, бзиа илбо. Убра акәын лынасыԥ ахьыҟаз. Аха араҟагьы аԥынгыла ду ыҟоуп – атәым хаҵа бзиа

дылбеит (дтәым хаҵоуп, избанзар, аԥҳәыс димоуп, дҵаацәароуп). Уигьы ганкахьала насыԥдарас илыԥхьәзоит, ихьаалгоит, избанзар, лынасыԥ лара ишылҵаху ахы иақәиҭны илымам, даҽазәы лразҟы ахырбгара иаԥшь-хеит. Шьамсиа дгазам, дҟәыҷоуп ԥҳәыск лаҳасабала еилылкаауеит, ѻныҵкала илныруеит Алмас ихатә ԥсҭазаара дахьагәылалаз, лҽахьилҵаз, аха араҟа акы уи ԥҳәыс ласны, насгьы ашәаалҟьа мреиԥш иаацәырҟьаз ацәанырра зиааиз лаәкны дузыԥхьазом. Араҟа, зегьы реиҳа амчра агеит агәаҵантә иаауа, анасыԥ нцәахәыс иамоу абзиабара иашаҵәҟьа. ѺБагьы, нас ари еиԥш иҟоу абзиабара ганкы мацарала ишьақәгылоу акы акәым. Араҟа лара лыԥсы аѻҵкаара еиԥш бзиа илбо Алмасгьы лцәанырра инагзаны, лара леиԥшҵәҟьа длыҷгәыҳәаауеит, илыцеиѻишоит, даҽакала иуҳәозар, цәанырра цқьала бзиа дибоит, игәы далнахит, ишырҳәо еиԥш, иԥсы лылахеит.

Арахь дҵаацәароуп, аԥҳәыс димоуп, насгьы идыруеит дышиашам, иҵаацәара рҽаԥхьа ахара шиду. Аха абзиабара иаша амч ҭәҳәа иамоу дзазымиааит, датәнатәит дзампыҵымҵуа аҟынза. Ари ԥсҭазааратә проблеманы ирзыҟалеит еиҷыгәҳәҳәаауаз Алмаси Шьамсиеи.

Абас иҟоуп, ѻ-мцак ирыбжьахеит аѻымҭа афырхацәа рыԥсҭазааратә лахьынҵа. Автор асахьа ҭихуеит аԥхьаѻ игәаҷы инеиртә, ицаҳә-цаҳәо ԥхарак инаҭартә, насгьы ирыцҳаишьартә иаҳирбоит абзиабара иабылуа Шьамсиеи Алмаси рҵагылазаашьа. Урҭ реиқәшәара раԥхьатәи аамшқәа инадыркны изаҟаразаалак узақәызбом иахылҷиаауагьы ирԥсҭазаараны иҟаҵоуп. Абарҭқәа зегьы ус марианы, инықәырсшәа акәым аповест аҷы ишаарԥшу, иаарԥшуп аԥсихологизмла ирҵауланы, логикала ирҵабыргны, аԥсҭазаараҷы зҟалара хымԥада иалшоу акы акәны.

Шьамсиа аԥсҭазаара гәымбылԥьбара иазрыжәыз, насгьы иахьатәи аамҭеикәшара ашьҭа-мҭақәа зну, иԥнашәахьоу, еиҷамсу ԥҳәысуп. Уи лыѻныҵкатәи дунеи зеиԥшроу, дышхәыцуа, лыбзиабара дшахәаԥшуа лхаҵа илҳәоит, илырҵабыргуеит: "Алмас бзиа дзызбазеи ҳәа ссирс искуам сара, избан акәзар, зегьы абзиабара иахылҵыз ҳауп, зегьы

абзиабара ауп адәы ҳақәызҵаз. Абзиабара ыҟамзар ҳаргьы ҳҟаломызт. Абзиабара зҭахым дыҟазам". (ад.8).

Шьамсиа Шаҭ-ԥҳа абзиабара иазку лфилософиатә гәаанагарақәа иҵегьы еилукаартә, иахьатәи ауаѻы идунеи иазааигәахартә инарҭбааны иаабоит анаѻстәи лыхшыѻзцарақәа рҷы:

"Ҳара ҳаазараҷы хадас иҟаз акрура мацара акәын. Аус ҭәҳәаны иуур амали ахьзи-аԥшеи уманы уҟалоит ҳәа акәын иҳарҳәоз. Ауаѻы ихаҭара агәхьаа ҳкымызт, даважьын, доуҳала дгарын. Иара сара схаҭа сыҷгьы иҟамызт сара схаҭара. Уи ҵабгаран ҳара ҳзы, аха агәхьаа зкыдаз, акрааууаит – уаҳа акгьы. Ус акәын ишышьақәгылаз ҳаԥсҭазаара. Иара саргьы, еиҳарак сзышьҭаз, сыѻны малла иахьысѻычашаз акәын, сдырреи, сдоуҳаи, сцәалашәарақәеи дук рыгәхьаа мкыкәа. Абас, сара сҷара анышәҭуаз ҳәа аамҭак мбазакәа акәын ишиасуаз" (ад.8)

Ҳәарада, Шьамсиа лыхшыѻзцарақәа автор изаҟаразаалак ирҷаиргылом абзиабареи, ацқьареи аԥсуа қьабз аҷы иҟазарц ишахәҭоу. Уи лара лхаҭагьы ус дхәыцуан. Аха ара иҟоуп цәгьара злам, "зҷаҳәара" амуа аԥсҭазаара ҳәаақәызҵо ахәҭаҷқәа. Урҭ хымԥада ахақәиҭра анырҭаху, абзиабара анасыԥ лашазы аус анарутәу ыҟоуп. Усҟан аҷагылара мчыдоуп. Уи зхыҵроуп. Зхыҵрак еиԥш ауп Шьамсиагьы Алмасгьы рыбзиабара шыҟаз. Уи еснагь ихаацқәакәараза лгәы икыдын раԥхьаза лҽанилҵа лыхаара илеиҳәаз ажәақәа: "...Шьамсиа, сыԥсы ҭанаҵы бара бзы гәыкԥсыкала сыҟоуп, уи бдыруаз" (ад. 9) ҳәа.

Ҵабыргуп, Шекспир ишиҳәаз еиԥш, абзиабара ашьа анҽиланаршуа абз иаҳәо ажәа агәрагара уадаѻуп. Аха Алмас зуаѻытәыѻсатә ламыс ыҟаз, абзиабара иашаҵәҟьа итҟәаны иамаз иажәагьы ихаҭагьы Шьамсиа лхаҟара рыгәра лгон. Урҭ хатцеи ԥҳәыси реиԥш реиқәшәара ари каҳԥрамызт, зцәа-зжьы уадалыкьс иҟазҵо аҳәсақәа дреиуамызт.

Шьамсиеи Алмаси рыбзиабара "еиҷнакааура" аиқәшәарақәеи иахылҵуа ацәаныррақәеи уҳәа автор акыр дагәылаланы, уимоу, зынза рҽаадыртцәоума уҳәо аҟынза иааирԥшуеит. Абраҟа уи (иугәалаиршәоит аклассикатә

ҩымҭақәа рцәаҩа) хәыц-хәыц зегьы дырзаатгылоит, реизыԥказаашьа, реилатцәашьа, ргәыдеибакылашьатцәԥьагьы уанза ԥасатәи лхатца иҽы илымбацыз ацәаныррақәа (уаԥа абзиабара хәаҽын, иҽаҳан).

Ҳарзызырҩып абзиабара иханаталан иамоу аԥҳәыс ҽа лажәақәа:

"Алмас дангәыдыскылоз сынасыԥи сгәыԥрақәеи зегьы гәыдыскылозшәа акәын ишызбоз, ажәҩан гәыдыскылозшәа збон. Ажәҩан аԥынтәи аԥенцьыр икылпшуаз аиатцәагьы гәыдыскыларц атахызшәа збон." (ад.11)

Уаԥагьы даагылом Шьамсиа итцегьы лцәаныррa ԥкәымшәышәқәа ԥлыртлоит Алмас иҽаԥхьа: "Сара уара уԥны ауп иахьеилыскаа абзиабара закәу. Уара уԥноуп иахьысыԥшаа, иахьызба сара бзиа избо сыбзиабара... Уара сыԥсы ҽукаait, сгәы утәутәит. Сара уара бзиа узбоит уахьԥәандоу, уахьысызгәакьоу, ууаны сгәы уахьҭалаз, сыԥсы ахьҭукааз азы..." (ад.14 –15)

Арҭ ажәақәа Шьамсиа даадырԥшуеит абзиабара иаша зылшо азәы лакәны, насгьы уи насыԥ змоу аҳәса хәыцқәа дреиԥьны лхы лыԥхьазоит, избанзар ууанза бзанҭцык илхҭнымхьаауаз ацәаалашәара ссир дамеханакит, дырԥеиԥеиуа дышьҭыхны дамоуп.

Автор Шьамсиеи Алмаси рыбзиабареи реизыԥказаашьеи ахәҭаҵқәа акыр дацклаԥшны, ишәаны, изаны, хәашьраки гәрамгараки рыцамкәа иаҳирбеит. Уи Абзиабара ҭаула, гәылагьы, ԥсылагьы, цәеи-жьылагьы датәнатәит, уи азы ақәԥарагьы лылшоит уажәшьҭа дымшәа-дмырҳа.

Шьамсиа илдыруеит Алмас дышхатцеибам. Дышҭаацәароу, аха бзиа дылбоит. Уи абзиабара амцаԥшь зыцроу лара лзы зегьы ирыцкуп. Лара лҩыза лахь илыҩуа асалам шәкәқәа рҽы имҩашьо иаабоит ирҭауланы ахәыцра зылшо, аԥстазаара адиалектика азакәан еиуашәарақәа заманала еилызкааy, (шамахазак акәымзар) азәы лакәны. Уи илдыруеит иарбан аамҭазаалакгьы ишамоу иара иахатәу, иара иарҽио амыкәмабарақәеи агәаԥрақәеи. Убраԥа Шьамсиа иалылбааyеит азхарафареи, аееилаҳәареи, акалҭи рыда уаҳа акгьы зымбо, хьааи гәҭыхеи змам ауаа. Цабыргуп,

урҭ дара рхаҭақәа анасыԥ бзиа рыманы рхы рыԥхьазоит, аха уанзатцәԥьа иԥагәышьам, акырза ихьысҳауп.

Ашәԥәыҩҩ ифырхатца разԥыла дшеиқәымшәазгьы илԥырхагамхеит доуҳала лбеиара. Дызхаану аамҭа уадаҩ лхы адкылауа илҳәоит: "Абри еиԥш иԥоу аамҭазы ламысла уцқьаза аԥалара шуадаҩуғьы избоит, аха ламысла сыцқьаны, сразны сԥалааит сызлоу ауаа рзы, сызну адгьылаҽы, сԥалааит исаҳауа убри адгьыл абызшәеи, уи иқәиааз ашәҭқәеи рбыжьшәеи. Убри ауп зегь реиҳа сара истаху" (ад.22-23).

Арҭ ажәақәа Шьамсиа лхаҽсахьа ҭырхуеит лыҩныцқатәи лыгәтахәыцрақәа, рыхшыҩзцарақәа шҭоуроу ҳдырбоит. Уи еиҳагьы дхадырҭәаауеит, лхәыцрақәеи, лыгәтыхақәеи, аԥсабара дшазааигәо ҳдырбоит анаҩс илҳәо абарҭ ажәақәагьы: "Сара санқәыԥшыз инаркны ихҭакны сыргәылаԥшуан аԥсабареи аԥстазаареи. Бзиа ибаны сахәаԥшуан сара амра, игәастон аиатцәақәа ркәеицәеира аԥстҳәақәа шеилачыз, ақәа шауаз, асы шлеиуаз, сазызырҩуан абна абжьы, уи иалсны ицоз акәара ашьҭабжь, избон ҭынч ишазҳауаз аҭла, исыԥшаауан ацәгьеи абзиеи ахьыԥказ, насгьы, еилыскаартә еиԥш избон ацәгьеи абзиеи рышьхәа ахьеивҭаз, зегьы ишрымаз, ишрыцыз" (ад.24).

Шьамсиа иԥалҭаз ашьаҽа – Алмас лҽахьилҭаз изаԥкаразаалак дақәызбом, избан акәзар, уаҳа хынкылашьа лхы илзамҭеит, лыбзиабара "ишны" ихыҵит, дзыԥкоу иара азы акәны дҟалеит. Ас еиԥш амаԥиатә мчы змоу абзиабара Шьамсиа дазгәдууп, иаҭаххаргьы азыршы далаԥалоит уи азы.

Аповест "Иԥшьоу абзиабара" актәи ашәԥәы хзыркәшоу азатцәреи абзиабареи иргәылахаз ирҳәынҷаз аԥҳәыс ҽа лыҩныцқатәи леитцақьбжьы иагәылыҩуа луаз ажәақәа иаҳдырбоит макьана лыԥстазаара шҭышәынтәалам, дзыҽгәыҳәааyа Алмаси лареи рыбзиабара ахьклсша, ирзаанагаша анасыԥ рлахьынца ишамызбац. "Шьарда зымчу, суҳәоит азатцәра сацәухьчарц, Алмас игәы сара сзы иааyртрацы, иаанужьырц уи изы сара сгәы шыцқьоу, ишаарту, уи изы ацәымза иарку умырцәарц, усыцхраа сыетцәахә мкьаҭарц" (ад.26).

Абас Шьамсиа Шаҭ-иҧха лызаҵәреи лыбзиабареи деимырхха дшыркугьы, уаҵәтәи амш илзаанаго шылзымдыруагьы, лгәы камыжькәа дырзыпшуп лынасыпи лразҟи, лпеипши, ллахьынтца дшзацәымцо шылдыруагьы. Шьамсиа лхаҽсахьа, лҭагылазаашьа уаназхәыцуа иугәаламшәарц залшом аурыс шәкәацоы ду А. П. Чехов иажәақәа: "Когда любишь, то такое богатство открываешь в себе, столько нежности, ласковости, даже не верится, что так умеешь любить".

Сыззааиуа, Шьамсиа даарпшуп абзиабара заҟа даанартыз, дышьҭнахыз, лхәыцрақәа рымҵәыжәацоақәа шеиҵырхыз, лхаҭара шарҵаулаз. Насгьы уи лынасып азы лыгәаҭеира иалтцшәахо аҧхьаоо азҽлымҳара азиуеит, игәы хыҭ-хыҭуа дазыпшуп аоымҭа анаоостәи ахқәа рҽы иҟало, арҭ еиҽынтцәаауа еинасыпхо, еинасыпымхо, еиҳаракгьы, дышпалызныкәари иҭаацәароу Алмас, аҧхәыс еиба илҽынтцәаауа бзиа дызбаз. Абарҭ азтцаарақәа зегьы сахьаркыратәла агәра угартә избатәны ашәкәыооо иапхьа ишьҭан, ҳәарада, уи ифырхацәа ицырхырааны избон абзиабара инаҭоз алшарақәа рыла. Аха ара иҟалеит изқәымгәыҷзоз, иҩҳәазаз, ажәлар зегьы рзы иҧышәагаз аибашьра хлыҁзаах. Уи иналагылеит ашәкәыооо игәцаракны, бзиабара дула зсахьа тихуаз ифырхацәагьы. Аҧсадгьыл ахьчараҽы роызцәа аҧьараҳәа ирывагылт Алмасгьы Шьамсиагьы.

Ю-еибашьрак рымцақьоуқьад (1941-1945, 1992-1983) ахәшәыблы лбааздахьоу, аҧсреи абзареи акырынтә ирыбжьанаргылахьаз В. С. Занҭариа изы иуадаомызт ифырхацәа рыпстазаара аарпшра. Цабыргуп, уи аибашьра атәы ҳзеиҭазҳәо, изыоуа хаҭала иалахәу, ақырҭуа фашистцәа ирҽагыланы, хатцатцас абџьар зку Шьамсиа лоуп. Аха уи араҟа дхарҭәаауа, длывагылоуп автор ихаҭагьы. Аповест аҽы иаабоит Шьамсиа лхы-лыпсы дамеигзакәа апартизанцәа дрывагыланы лыпсадгьыл шылыхьчо. Ахҭысқәа ахьцогьы ақыҭа ахьзгьы хыҵҳәаам, ихәыцым реалла иҟоу акы ауп. Уи Шьамсиагьы авторгьы ирызгәакьоу, уамажәеиқәатцәа зхызгахьоу, хыхь зызбахә сҳәаз ао-еибашьрак рҽгьы афырхацәа гәымшәақәа ықәзыргылаз, ицәырызгаз Тамшь ақыҭа ауп.

Аповест афырхаҵа хада аибашьра анцоз иоызцәа Шьарифа (усҟан Гагра агоспиталь аҽы медицинатә еиҳәшьас аус зуаз) лышка илыоуаз асалам шәкәқәа рцакы еиҳагьы иҭбаахеит, иҵархеит, ауаажәларратә ҟазшьа аиоуит, избанзар, Шьамсиа раҧхьатәи лышәкәы аҟны мацара иаабоз лара лыпстазаара иқәнаргылоз лхатә проблемақәа, (раҧхьатәи лхаҵацара, насыпла леиқәымшәара, Алмас ицәырҵра, уии лареи реизыҟазаашьа, рыбзиабара иахылҽиаауаз агәырҵьарақәеи агәыроақәеи, агәыҩрақәеи) роуп. Аха урҭ зегьы ахатә пстазаареи уи акәша-мыкәша ицәырҵуаз апроблемақәеи рлыра иахагьежьуан. Урҭ ракәын Шьамсиа дзыргәаҭеиуаз. Абарҭқәа зегьы апрозаик ифырхаҵа хада даҳзааигәахартә, бзиа даабартә, наҟ-наҟгьы ллахьынтца илзаанаго лразҟы, лпеипш ҳазхәыцыртә, ҳазҽлымҳахартә еипш ҟазарыла иааирпшит иповест актәи ашәкәы аҽы. Аоымҭа аобатәи ахәҭаҽы Шьамсиа лхатә пстазаара илнаҭаз агәыҵхақәа, агәыроақәа ирыцлоит ауаоытәыоса адгьыл иқәзаараҽы зда дхәарҭам иҧсадгьыли ижәлари ргәыроа, рлахьынтца. Уажәы Шьамсиа ихьаа дуны илзыкалеит аҭа хәымга дызқәылаз лыпсадгьыл алахьынтца. Уи ашәарҭа ҩҩәа иҭагылан, аҟазаареи аҟамзаареи рызцаарақәа еидыҩҩәалеит. Шьамсиа (занаатла уи дҳасабеиларгаоын, декономис- тын) Аҧсадгьыл ахьчара анаҭахха, лыбзиабара – лцәа-лжьы имцаха иҭаз, лыпсы иалаз дамцахырхәо аоны дымтәеит. Убри аганахьала Баалоу-пҳа Мадина лгәаҧ лызтан. Уи еразнак еилылкаait ауаора зцәызыз ампытцахалацәа рҽы шакәыз ҳара аус ахьҳау, Аҧсны ишалалаз аџьныш ицәа зхарпоу, игыгшәыгу уаашьтрак.

Шьамсиа абџьар лкит аус алырурц. Ус дагьныкәеит лара. Абар уи лхазы илҳәо: "Ана-ара, иааигәазаны ахқәа ансывыкькьоз, раха ансымамызгьы ыкан. Ачкәынцәа – аибашьцәа реипш, саргьы ашәара захьзу сзымдырзо инасыхкьаны ицеит. Амала, сыла иабоз алшара ааста сгәыроақәа анаиааиуазгьы ыкан, аха изаҟаразаалак агәкаҳара сымамызт. Издыруан сара аибашьраҽы згәы каҳаз, дыштахоз" (ад.29).

Даеаџьарагьы абар аибашьра ахаҽра шаалырпшуа,

асахьа шҭылхуа: "Аибашьра иснарбеит сара ҳәашьа змам ахлымзаахрақәа рацәаны, еилыскааит уи ишазымдыруаз арыцҳареи ауаӡәреи" (ад. 29).

Аповест аӡбатәи ахәҭаҿы автор Шьамсиа лысалам шәкәқәа рыла зсахьа ҭихуа, ҳазлаирԥшуа Тамшь ақыҭаҿы ицоз аибашьратә хҭысқәа роуп. Урҭ хаҭала Шьамсиа дрылахәын еибашьӡык, аԥсадгьыл шьоукы иаҳасабала. Абар урҭ рахьтә хҭыск зеиԥшроу: "Уи аԥхьа, ҳзыкәтәаны иаҳахьчоз Ануаа-рхәы иаҳцәыргарц иҳажәлеит ҳаҭацәа. Иҭкәаны апартизанцәа иргаз, излеиҳәаз ала, урҭ ыкан 300-ӡык ркынза, ҳара 29-ӡык ҳакәын иказ. Раԥхьа абзарбзан мца ҳажәыртцеит, амшын ихыз аҧба акынтәи, нас, иҳажәлвит. Ҳкомандир, ибжьы ҳакәиргеит: "Иааигәаны ииааҳашьҭуеит" ҳәа. Ахачҳара ду ҟаҵаны, ҳаԥсы заны, зынза иааигәазаны ииааҳашьҭит. Ҳаҭацәа ҳзааигәахара иахьаҧыз, еиҳагьы ҳгәы арҧәҩәон, ргәаҧгьы ҳнаркуан. Ҳкомандир, ашәақь ҭкьа иаӡызаз, ҳаҭацәа еилазырзызоз, апартизанцәа ргәы ҭызгоз, ихаҵабжь геит, иабҧьаргьы ацҭкьеит. Иҭкьеит бҧьарс иҳамаз зегьы. Ахәы цысуаз ццысшьеит. Ашәаԥыцьаԥ рымахәқәа ҿыжәжәон, ахҟәа рыцәаабжь гон. Урҭ автоматҟәеи апулемиотҟәеи 'рԥынҵақәа иркылкьаны, амацәыс еиԥш илашоз, амӡаҳәаста каԥшь ылганы аҭацәа ирҿаткәацуан. Ҳабзарбзанқәа ҿааихак рымамызт, итдыркьоз ахҟәа ҳаҭацәа реилачыра иалаҳауан. Агранатамиот ахы заахаз аҭа итанкқәа ацәа иҭагьыжьуа иоумагаха абжьы гон, саагәара. Сара сҳәаазаны ҭабиак акынтәи еғьи аҭабиахь снеиуан, ирхәыз ҿасҳәарц, исымӡатәны автоматла схысуан. Еидымчыланы еиҿагылан ӡ-мчык. Абра ҳачкәынцәа иаадырԥшит уаӡы иимбац, имаҳац афырхаҵара. Урҭ ҳаҭацәа иргәыддырцеилаз амца қьоуқьад рқәылара ааннакылт" (ад. 33).

Шьамсиа луаз ажәақәа Аԥсадгьыл аиааира иазку аӡымҭаҿы абырлаш еиԥш иагәылыччо икаиҵеит автор. Уи аԥсра дацәшәазом, хәыцырҭасгьы илымам, избанзар аибашьраҿы аҭахара, аԥсра уи закәанк иаӡызоуп, ус иаԥуп, имашәырзам ҳәа дахәаԥшуеит. Аа уи зырҵабыргуа: "Издыруада, имашәырны срымшьыкәа насыԥла сеиқәхар, ҳаибабап, мап анакәха, оумашәа ибымбан, сыԥсы еиԥш

бзиа изӡо, сызхылцыз, сызқәиааз сааазаз, зыда схәаргамыз, сызтәу сыԥсадгьыл снамардап. Убри сыдгьыл бзиа сбаны гәыкала саднакылартәеиԥш, саԥсаны схы ҟасцароуп. Адгьылгьы иаҭаху, гәыкала иаднакыло абзиақәа роуп" (ад. 31), – лыӡуеит Шьамсиа.

Арҭ ажәаәқагьы шьамсиа лхаҭара заӷа иҵоуроу, лыԥсадгьыл азы гәыкала дыҟоу асаркьеиԥш иаҳдырбоит. Аԥсуа партизанцәа ирывагыланы еибашьуа ари аԥҳәыс ҿа дҳаразкуа даӷа ҷыдаракгьы лыдубалоит, ашәкәыӡӡ иаӡимыршәаз, хшыӡозышҵра азууртә иҟаиҵаз. Шьамсиа патриотк лаҳасабала дрызгәдууеит лыԥсадгьыл гәакьа Аԥсны аҭоурых ҵаула, зқьышықәсала рхы-рыԥсы ақәҵаны, ршьала икәабаны иаазгауа атцеиҵәа гәымшәақәа, уажәа дызвагыланы ақыртуа фашистцәа ирабашьуа иреиԥшқәо. Уи аԥсуа ԥҳәыс лаҳасабала дҳараркуеит, дпатриотны даадырԥшуеит лыжәлар рҭоурых ибзианы иахьылдыруа, иахьылныруа, еиҳаракгьы лыԥсадгьыл ашәарҭа ианҭагылоу аамҭазы. Убасҟан гәаеанызаарак еиԥшны, насгьы мыч ҿыц лылаҵауа лаԥхьа ицәырҵуеит лыԥсадгьыл иахнагахьоу ахамыштыхә.

Ас еиԥш ахшыӡозцарақәа еиҳагьы ишьақәдыргәгәоит Шьамсиа лалкаақәа: "Идыртәуп ишыҟам даӷа жәларык аԥсуаа зҭагылаз, ирхыргаз зхызгаз агәаҟра, абри аԥсуаа ирашьцәоу адыгьа жәлар рыда. Урҭ рразҟы аԥсуаагьы ирразҟуп, усҟан акәым, иахьагьы. Аха ибдыруаз, абри аҟара агәаҟра-цәаҟра зхызгаз ҳауаажәлар раҟара агәымшәара змаз, ахаҵара злаз, згәы ҭбааз, зыламыс ҳаракыз, зыхьымзҭ дуз, иразыз даӷа жәларык шыҟамыз" (ад.34).

Шьамсиа дызлагылоу аибашьраҿы зегьы реиҳа ихымԥадатәу акы акәны илыԥхьазоит абри еиԥш иҟоу ахшыӡозцара: "Аԥсреи азреи, ҳареи ҳнапы еикәыршаны хацәнымырха ҳаҭа ҳаиҿагылоуп. Исыздырам сара заӷаӡы ршьа каҭәатәу аиааира аагарц азы, аха Ҳаԥсадгьыл азәгьы иҳазиҭом!" (ад.34).

Аамҭала аиҿахысрақәа анеиқәтәоз лхы иархәны Шьамсиа Анцәа ду иҳәара далагон: "Шьарда зымчу, ҳалахь ианумҵан ихьанҭоу ҳазцымҵша аҳақ, ҳтәыла хәыцы ҳахьчо, ҳажәлар еиқәҳархо амчи алшареи ҳаҭ, уҳацхраа, Шьарда зымчу, ҳаумырзын, ҳаиқәырха, ирлаша хҧеиԥш, иумырцәҕан ҳлахьынца,

ҳамцахә умырцәан, аҧсра иацәыхьча зыҧсы сакәыхшоу ҳаибашьцәа - фырхацәа, инагза аҧсуа жәлар рныҳәаҧхьыз, ҳацәыхьча агәыршоа хьанҭа. О, сеиҭауҳәоит зхьышьаргәыҭца сакәырбану, ҳрыцҳаушьарц, иааирыла ҳалугарц абри аҭлашеиҧш иаҳҳаҧаз аибашьра хлымзаах!" (ад.35).

Шьамсиа лхәыцрақәеи лыхаранаҧшреи еиҳагьы ихарҭәааны автор иаҳирбоит аибашьшы-партизан Нарсоуи лареи реицәажәарақәа рҿгьы.

Нарсоу дышқәыҧшызгьы шәара ззымдырзоз аибашьыцәа дреиуоуп "ддоуаҧшьын, нарҭаа рыҧшра иҧшран, ргәы игәын" ҳәа иазгәеиҭоит авторгьы. Урҭ реицәажәараҿы Шьамсиа Нарсоу иалҳәоит абас: "Ҳаҵа ҳаимиааикәа ҧсыхәа ҳамазам, мамзар иқәзаахьоу жәларык ҳреиуахоит. Аха иудыруаз макьаназы аибашьраҵәкьа иазмырҿыхац ауаагьы шыҟоу. Урҭ раҧьал ааины ишрыдгылоу рбазом, бласы ирызҭоу саркьоуп, уаҵәтәи рҧеиҧш иаргәаҟзом. Издыруада урҭ ргәы иҭаҧсхьазар ауашра, избан акәзар, урҭ рҟынтәи ирацәашоуп зуаажәлар кажьны еытҵәахра Урыстәылаҟа ицаз. Урҭ иртахуп рыҧстазаара зегьы ишыцәоу ирхыргарц. Ирҿыхатәзам, урҭ реиҧш иҟоу ауаа ус ицәалаҧсыр еиҧьуп (ад.39).

В. С. Зантариа иашымҭаҿы иаҳирбоит Шьамсиа лхаҿсахьа амазгәыҭ, еиҧш ирылыҳәҳәо уи дшеибашьуагьы лыхшыҩ зызцо, иахьҟыду рацәоуп, аибашьра иацу аҭәагашоурақәа зегьы лыблала илбоит, илыхҭынхьаауеит, лхатә дунеихәаҧшышьа алаҧшҳәаа иҵганы ахәшьара рылҭоит. Убасҟангьы игәалҭахьан, аҧсуа жәлар ртсурыхтә лахьынҵа ахәыц па ианакыз аамҭазы шьоукы хеиқәырхара ҳәа еибарсны Ҧсоу азиас иреибаҳәаны Урыстәылаҟа ишцаз. Урҭ рашьцәа ашәаргәындақәа ракәмызт уи дызҿыҧшуаз, урҭ реиҧш иҟаз "абналашьцәа" ргәалашәарагьы ҵкьыҵкьалшьон. Уи дырҿыҧшуан, гәадурас илыман Ҭоумышь азиас ихыз аихамашьацҳа зыхьчоз ныртцәаны иҧызжәаз Нарсоуи уи иашьцәеи рашьцәа.

Шьамсиа аибашьра мца қьоуқьад дшалагылазгьы, лыҧстазаара уажәы-уажәы иҿахтәар шалшозгьы, уи бзанҵык дылхашҭуамызт, лгәы дҭахәхәа дҭан Алмас. Ҵабыргуп, уи избахә лымшынҵаҿы, мамзаргьы лысалам шәкәқәа рҿы

лассы-лассы илагәалалыршәом, уи ахагьы абаҟаз. Инхада, иҭахада ҳәа аибашьра цон. Аха уи ибзиабара лара еснагь илыцын, дахьчон, апоет Қьаазым Агәмаа иажәақәа рыла иуҳәозар "лаҧьал лывган дагон хара".

Шьамсиа доуҳалагьы, мораллагьы, ҧсымычхаралагьы дшыҟәҩәо ҳарҳәоит абраҟа иаагоу ажәақәагьы: "Аибашьра скыдкьара иаҿуп, иснарҟацо рацәоуп, исшьхьоугьы ыҟоуп, сашьызцәагьы сывнашьаахьеит, аха сара суашьыюзамхеит, ашнутҟала, иҭацәу азәы сакәны сазыҟамцеит, сәҧка аҵаҟагьы аҧьныш дазыҵамцеит. Алмас сшитәыц ситәуп. Сара сзы уи ида уаҳа аҿазәы дыҟазам, даныршь – саргьы сшьуп, сыҧстазаара зегь шьуп. Сбыҳәоит, Шьарифа, сара саныҟамла, абарҭ ибзызыюхьоу асалам шәкәқәа, ибцәымзыкәа ибзынхозар, Алмас даҧырпхьарц. Истахуп Алмас идыруазарц иара изгьы сшәибашьуаз, ҧстазаарас исымоу иара шиакәу, ибзиабара сынарцә ишҭазгало" (ад.42).

Арҭ ажәақәа рыхцәажәара аҭахзам, еилкааып Шьамсиа лгәы иалнахыз, лыҧсы злоу Алмас дшизыҟоу, уи ишҟа илымоу абзиабара акы шазымиааиуа.

Ашәкәыюа ифырхаҵа длыхзызаауеит, акы лыхьыр ҳәа длыцәшәоит, ихаҭагьы дизааигәахеит, шьаҿацыҧхьаза леибашьратә хҭысқәа идыруеит.

"Иҧшьоу абзиабара" аашбатәи ашәкәы хыркәшахоит аибашьрәи Шьамсиеи рҿизыҟазаашьа еиҳагьы иҵарны афилософиатә хәыцрақәа аныҧшуа. Аибашьра аҟазшьа, изеиҧшроу, нас уи лхаҭа дшазыҟоу рсахьа ҭыхуп абраҟа иаазгоу Шьамсиа лажәақәа рҿы: "Сара агәра згоит ҳаҧстазаараҿы аиаша шыҟоу, аха иабаҟоу иара аҧстазаара ахаҭа ажәазы аихамаа иқәкьаз авагон иаанызахәитеи. Сыла иабоит аибашьра иафо шырацәоу, рыцҳашьарада иамҧыхьашәо зегьы албаадара ишаҿу. Аибашьра асаса иҭабгаз рацәаахеит. Убри азы сара аибашьра саҧоуп. Истахуп аибашьра сшьырц, иара самшьыкәа свиқәхозар. Абас ауп ишыҟоу, Шьарифа, иахьатәи сыҧстазаара иаша" (ад. 44).

Аибашьра иҧнашәаз, уи аҭәагашоура иназа-аазаны далҧшны избаз лоуп хыхь иҳәоу ахшыҩзцарақәа ралкаара зылшо.

Ҳәарада, автор ифырхаҵа илҭахуп аибашьра лшьырц, избанзар, уи иахәлабго рацәазахеит. Араҟа Шьамсиа лхәыцшьа иашоуп, акгьы узахҳәаауам. Ҳацәымҩашьо иаҳҳәар ҳалшоит уи лпозициа аԥхьаҩгьы дадгылоит ҳәа.

Шьамсиа дгәырҧьаҵәа илҳәоит: "Ҳаҧа дҳацәшәоит, ҳанибалак дзызоит – уи мчы дууп ҳара ҳзы. Ҳара абԥьар аҵкыс иҧәҧәоу аҭоурых ҳамоуп. Сара агәра ганы сыҟоуп Аԥсны ашьауардын ишаҩызоу. Ус анакәха, ҳара иаҳиааиуа дыҟам! Аԥсуаа рыдгьыл – аԥсуаа рыдгьыл акәхоит еснагь!. Анцәа аиааира ҳахьыгза!" (ад. 44).

Шьамсиа дзызхьуаз, илҭахыз ҟалеит. Аԥсуаа рԥьынԥьтәыла ахы иаҟәиҭыртәит, ақырҭуа фашист мпыҵахалаҩцәа ықәырцеит. Ҵоуп, уи аиааира аԥсуа жәлар акыр ирызтәеит, иреиҧьыз рҵеицәа азәырҩы рхы ақәырҵеит, ирблит, идырхәашеит ҳқытақәа, ҳкультуратә баҟақәа, ҳархивқәа, ҳанхарҵа ҩнқәа, ақытанхамҩатә аагалыхратә обиекткәа, аргыларақәа, ҳаԥсшьарҵа ҩнқәа уҳәа убас заҟа! Аха Аԥсадгьыл Ахақәиҭра зегьы ирыцкуп! Уи иахәшәтәуеит аибашьраҿы иаиоуз ахәрақәа зегьы.

В. С. Заҳҭариа иповест "Иԥшьоу абзиабара" ахԥатәи ашәкәы, уи мехакыла ишдумгьы, аибашьра ашьҭахьтәи аԥсҭазаара, ҷыдала Шьамсиа Шаҭ-ԥха илызкны акыр аирҳәеит, акыр ааирԥшит. Уи иҳәоу-ԥшьоуны ҳагәылаирԥшит аибашьра еибга-изҩыда иалҵыз ифырхаҵа хада Шьамсиа лыԥсҭазаара аганкәа, илхылгаз агәаҟра, агәырҩа. Ааха дуны, гәырҩаҵәгьаны илзыҟалеит Алмас иҭахара, уи илнаҭаз агәырҩа еиқәаҵәа. "Аибашьра, ҳара ҳзы иааирыла анҵәара мшқәак шагыз, игәы иҭашәаз ахы аисра иаҟәнахит. Изеиԥшра фырхаҵа гәузеи аисра иаҟәыцыз, изеиԥшра гәыразузеи иаангылаз! Алмас мыцхәы дзызгәаҟуаз, ихы зыхҭницаз, аиааира амш имбеит. Фырхаҵарыла ихьчеит уи иԥсадгьыл, фырхаҵарыла дагьҭахеит, ареспублика афырхаҵаҳәагьы ахьз ирҭеит" (ад. 45), – илыҩуеит Шьамсиа лҩыза лышҟа, аибашьра анеилга ашьҭахь.

"Ожәы сара схы, сгәы, сыԥсы зегьы Ҟәыбаса исыҧроуп, иҟәыбаса ацара иаҿушәа збоит ауаҩытәыҩсара исылоугьы. Еибгоу акы сцәа-сжьаҿы иҟоуп ҳәа сыҟам. Избоит

сара сгәы шҭаԥеу, ицҟьа ишышьҭоу. Ихәаеу сыԥсы ҭоуп, сыла ааԥшуеит, уаҳа акгьы" (ад. 45-46), – ҳәа абас Шьамсиа лҭагылазаашьа бааԥсы хьаагауа Шьарифа лахь ашәкәы лыҩуеит лгәы алалҟычырц, насгьы уи лхәыцраҟәеи, лгәырҩаҟәеи, лцәалашәарақәеи даҽазәы иаҳәара лцәымҧын. "Сгәырҩаҟәа бара ианбасҳәалак, санбацәажәалак еиҳа сыԥсы еивнагоит, сгәы сҟычуеит" (ад. 45), – лҳәоит лара.

Шьамсиа агәырҩацәгьа деилаԥах дшамазгьы, дшоунамыжьуазгьы, аибашьра зхызгаз аԥсҭазаара блатцарыла дахәаԥшуеит, иагу, иабзоу, иазымхо зегьы лбоит, еилылкаауеит, ахәшьара иашагьы алҭоит. Абраҟа уи илыцхраауеит аибашьра ашьҭахь илдырыз арҵаҩ ԥҳәыс Саида лабжьгарақәа, реиқәшәарақәа.. Уигьы лхаҵа дҭахеит, аԥа длымоуп, длаазоит. Ҳәарада, Шьамсиа латцкыс заҟа деиҧьузеи, лытҷҩан шьапы ыҟоуп! Шьамсиа қьашьда азәгьы длымазам, илымаз Алмас иакәын, уи дҭахеит, ибзиабара мацара лзаанхеит, нцәахәык еиԥш дамҵахырхәо. Саидеи Шьамсиеи реиқәшәара, реибадырра (Шьарифа лышҟа илыҩуа асалам шәкәқәа рыла ауп урҭқәа зегьы шаарԥшу) автор машәыршақә иҟаимҵазеит. Уи иҭахуп ифырхаҵа деиқәпах дызкыз агәырҩа хьанҭа лацәгара. "Алмас сара сгәы далазахуп, убри аиԥш иҟоу рахәыцла, сжьы ҭумжәакәа иузалымхуа "(ад. 52-53) ҳәа зҳәо аԥҳәыс даҽазәы ибзиабарахь лырхынҳәра даараза иуадаҩуп. Ари ас шакәу, Саидагьы илдыруеит, насгьы дара аҳәсақәагьы ҟазшьала еиԥшым, ахаҵа ибзиабара (данҭахалак, ма данықслак ашьҭахь) "бҷык" еиԥш ирласны изхызго дубап, зынзагьы раԥхьатәи абзиабараҿы иаанхогьы дыҟоуп. Автор урҭқәа зегьы ибзианы идыруеит, акы дақәызбо, егьи дадгыло акәымкәа, абри аганахь дара еибахаз аҳәса ириҭоит ажәа, нас ҳарзызырҩыԥ дара:

"Ихаҵа, Шьамсиа, Алмас ожәшьҭа бара бгәалашәараҿоуп дахьаанхо, уи дыԥсит, уаҳа дыббазом. Нас изыбҭахыми еилыбкаарц, быжь зақәбмырхари ибцәызыз ауаҩы ибзиабара иарҿио агәырҩаҟәеи агәаҟрақәеи бҟәыбцарц, изеилбымкаари быԥсы ҭанатцы быԥсҭазаара лаҕырзыла ахгара шыцәгьоу. Ишыббо еиԥш, дыҟам сара схаҵа, ҳаҧацәа иԥсҭазаара

далырхит, иԥсадгьыл ихы ақәитцеит, сара исызныжьны аԥстазаареи уи иарҽио агәаҟрақәеи. Нас убри исзынижьыз аԥстазаара сеалахәдатәны, сылаҭырз сыкәааша, срыцҳахәха, смыждаха, аԥшазатцә сҽасуа, баша исхызгарыма? Мап, Шьамсиа, усцәкьа схы сзырзуам!

... Изыбцәыззари саԥхьаҟа ахәыҷқәа иҭагь сыхшарц стахуп, ахәыҷқәа рацәаны исымазарц стахуп, сара уи сылшоит макьана. Насгьы ахатца ирымоу аԥҳәыс лоуп пату зқәу, ус анакәха, сызгәаԥхаз, истаххаз ауаҩы мап ҳәа зиасҭәари, иҭахаз схатца иреиҧьу сгәалашәарақәа рҽы дааныжьны сыбзиабара иаԥсоу сызицымцари?" (ад. 52).

Ишаабо, Саида ларгументқәа шьаҭаркуп, узлақәымшаҳаҭхаша акгьы ыҟам уаҩыҭәыҩсатә фақторла уахәаԥшуазар. Аха Шьамсиагьы илҽалыргыло аоргументгьы хәыдазам, хшыҩзцара азумур ауам, уи аалгоит конкретла лхатә бзиабара цатцәыс иаҭаны: "...Бара сара авба сыбҭоит, исаҳауеит быбжьы, иббоит сыбзиабара алабылра сшаҷу, схы ацәызгарц, салцырц, сҷыхарц, сыхшыҩ аус асырурц сабжьыбгоит. Ихатца, ауаҩы диуеит ахшыҩ иманы, аха адырра иара ихала иоуроуп, иара ирҳароуп, иара дҟәышхароуп, заҟа дҟәышхо убри аҟара ихшыҩгьы иацлоит, еиликааура рацәахоит. Изури, исымоу абзиабара сазмырҟәуышит. Сыбзиабара ҟьаҟьаза иаартны иҟазтгьы, ҷьара акы ахырҳәаарын, аха сара сыбзиабара лашәоуп, ирыцҳашьарадоуп, ицәгьоуп, бара ишсабҳәо еиԥш, сымч ақәхартә сыҟам, сыхшыҩи сареи ҳаимадам" (ад. 52).

"Аԥстазаара, Шьамсиа, ауаҩы иоуеит дшақәымгәыҷзо, машәырк еиԥш, ус анакәха, уи мҩасроуп ушақәымгәыҷзо. Биреи быԥсреи бара ибтәым, бнапы ианым; бара ибтәу быԥстазаара ауп. Убри быԥстазаара мҩаԥыбгароуп қәнагала, абылра иалцыз еиԥш акәымкәа. Бара быԥшзоуп, бҽоуп, аха анасып змоу аԥҳәыс лоуп зегь реиҳа иԥшзоу, убрыгь бдыруазааит!" (ад. 53), – абас зхаҭагьы зыԥстазаара мариамыз Саида даҽын Шьамсиа лабжьара, дҽаҳәаны дызмаз агәыршеи, ауаа рахь иаахтны илзымҳәоз, илзцәырымгоз лыбзиабареи дрыҟәганы длызгозар ҳәа. Аха лара Саида лҽы акәыз, лҩыза гәакьа Шьарифа лҽы акәыз

илҳәац лҳәон: "Уи игәы амацара акәзам ахы зҭатәыз, саргьы сгәы иҭашәеит, саблит сыԥсы шҭаз. Сара сзы уи дахьжу анышәынтраҽы дыҟазам. Уи дахьыҟоу ара, сара сгәаҽоуп. Уи дызбоит сара сыбжа иакәны, сара сыламыс иакәны. Сыблақәа ирхыжжыло алаҭырзқәа ируам урҭ, даҽазәы дабарц" (ад. 53).

Шьамсиа арҭ луазажәақәа лаҳагәышьоит Саида, еилылкаауеит ихыблаа-ҽыблаа иҟоу, гәаҳәарак змам аԥстазаара ишахылцыз, уантәи ишаауа, аха ларгьы илуам, есааира лыҽлырҷҭәоит лара лтәахьы дылзаагозар ҳәа. "Ауаҩы ауаа дрылиаait, ауаа дыртәуп, ауаа дрылазароуп. Сара истахуп ауаа рыгәта срылазарц, рыцәгьеи рыбзиеи салахәызарц, акы срыхәарц, рыԥсы саԥыршьырц. Уи сара сгәы арҭынчуеит, акы саԥсаны сҟанатцоит. Бара, Шьамсиа, бберхарц егьбыгым, абра буада быҩнатәоуп, ашәқәа аркны, былахь ааитцымхзакәа, адунеи бцәырзны, зегьы берылахәдатәны...

Ҳара, Шьамсиа, ууанза ҳзышьцылаз азхыҷә ҳаахгыланы ааншасшьа ҳамам. Иахьатәи аԥсуа уи азиас ихитцароуп иҽыцу ацҳа ҳаԥхьаҟатәи ауаа мшәакәа иҷәсларц азы. Бара быхшыҩи иҟабцои ожәазы еимадазам. Бара устцәкьагьы быԥсыҽзам, бхы баиааиртә быҟоуп. Бхы бнапаҽы иааг" (ад. 55).

Уи итцегьы лнапаҽы даалгарц, лгәалаҟра шьтылхырц, лгәырҩа хьанта дацәылгарц илгәалалыршәоит лҭеитыԥш атәгьы: ""Бара бхы-бҽы еиҽкаауп, иԥшзоуп, быхцәы шьқьыруеит, быҩны аԥхьа игылоу акипарис еиԥш, боура кахәхәоуп, Анцәа бишеит хаарас иҟоу зегьы былаҵаны, уи игәилтра бҭиаазшәа ауп бшыҟоу. Нас иҟалеи? Убриаҟара бдунеи ахы збырҭшәеи быздамло, уи аҟырҟы быздагылеи? Бгәы аҟәараҷ нахаршәны иаанкыл. Бара бзиа бызбаша дҟамлар ҟалазом. Бгәы ааиқәҳәаланы бицца. Ибымам акәым бзыхзызааша, ибыхьчаша, ибоураны иҟоу бхы ишабҭоу ауп аус злоу" (ад. 56)

Абри аҭакгьы Шьамсиа иҟалцоит абас: "Шьарифа, Саида исалҳәақәаз саҳауеит, аха иҟасцари, сгәы сыхшыҩи еиҽагылоуп, схы сырҟәышырц аҭахуп, аха сгәы мыжда

иауам, ирыцҳашьаны иара иаҳәо аҽы саанхеит, сыхшыҩ иаиааиуеит макьаназы. Сгәы иахылҵуа ацәаныррақәа еиҳа-еиҳа рҽдырҷҭәҳеит, сыԥсы аҭыҩра ҽыркааует, сгәы иаҳәо аҟны сыҟоуп, цәцашьа сымамкәа" (ад. 56-57).

Вианор Заҳҭариа шәҟәыҩоқ, рцаҩык иаҳасабалагьы ибзианы идыруеит аԥҳәыс лыԥсихологиа, лыҩнытҟатәи дунеи, деибырхханы дызку, дзыдгылоу, дызҽагылоу, илыдылкылоу уҳәа иреиԥшқәо жәпакы..

Ус шакәу имҩашьо иаҳдырбоит иповест афырхаҵа хада Шьамсиеи, аибашьра ашьҭахь илдырыз, лахьынҵала илзааигәо Саидеи рдиалогқәа рылагьы. Еилкааун, автор ипозиция, еиҳа иҽеахьадикыло. Уи изаҟаразаалак дақәзбом, иаԥсам ҳәа иҳәом абзиабара ԥшьа нцәахәык еиԥш иахәаԥшуа, зхы ақәызцо Шьамсиа иҟалҵо, Алмас ибзиабара (иара дышлыԥхахьоугьы) лҽаларԥсны иахьылку, даҽеакы уаҳа лыла иахьамбо. Насгьы идыруеит иахьатәи ахазаамҭаха Шьамсиа лҩызцәа шырацәам,ишуарла-шәарлоу дара аԥсуа ҳәсақәа рыҩнытҟагьы. Абри азоуп ашәкәыҩҩ ифырхаҵа иԥшьоу лцәаныррa (уи ихы иҭимҳәааит, Шьамсиа аԥсҭазаараҽы ус дыҟоуп) дахзызаауа, амаршәа кны асахьа зҭихуа, аԥхьаҩ иаашаны деиликаартә еиԥш. Ари еилкаауп аԥхьаҩ изы. Аха мшынҵас иҭаулоу аԥсҭазаара иамоуп закәанеушәарак иаҩызоу даҽеа ҟан хадакгьы. Уи аԥсҭазаара цыхәаԥцәара амамкәа иҽиаларц, ԥхьаҟа ицаларц ҳзырбо аган ауп. Убри аган ҳара иаабоит Саидеи зхы зымагәыхьха иҟоу шьамсиеи лареи анеиқәшәо ирхыргаз, изҭагылоу рхатә ԥсҭазаара ианалацәажәо аамҭазы. Саида аԥсҭазаара реалла дахәаԥшуеит. Уи лгәеилгарала ииасыз, ицаз акәым изыхьцәуатәу, уи угәалашәараҽы ашьҭа-мҭа мырзкәа иианыжьны, аҽиара зцу, ԥхьаҟа уаҩы дызго аԥсҭазаара ауп иззыкәпатәу, ихьчатәу. Саида абри лыхшыҩзцара ауп аҩымҭа авторгьы гәык-ԥсыкала дзыдгылоу, ииҭаху.

Аҩымҭа анцәамҭахь, аԥхьаҩ гәыԥрақәак рхәынгасҭа (Саида илыбзоураны) дықәыԥшуеит Шьамсиа еиҭакрақәак шылхҭынхьааua, уаанзатәи лдунеихәаԥшышьақәа (Алмаси лареи рҽизыҟазаашьаҽы) рыҽшырыԥсахуа аҟара. "Изыззарызеи, зны-зынлагьы сгәы ааҽыхалоит, гәыԥырҭак, ма

гәырҷарак аасылаҵәаны сааимҿханаклоит. Усҟан слахҽыххоит. Издыруада, уи ԥьара аразҟы сызҭаша насыԥк акәзар, ма доуҳала сзырҷҭәаша мчык иатәызар? Исҭахуп исымазарц абзиабара, иразу аԥсҭазаара иатәу. Абзиабара уазыҟаҵазароуп. Абзиабара змам ацәымса даҩызоуп, дагьгәыԥырҭадоуп" (ад. 60).

Шьамсиа убас еиԥш иҟоу ԥҳәыс гәеилыччоуп уи зхатә ԥсҭазаара мацара иазхәыцуа, уи илзаанагоз абзиара деигәырҷьо (абзиабара), ацәгьара (Алмас иҭахара) лгәыршо, ихьаалго мацара дыҟам. Уи зегьы раԥхьазагьы лхы зыкәҵаны деибашьуаз лыԥсадгьыли лыжәлари лхәыцырҭоуп, хьаас илымоуп урҭ уаҵәтәи рлахьынҵа. Уи аибашьра ашьҭахь иҟалақәаз ацәырҭра бааԥсҟәа дрыкәызбоит, илбоит ишееим, ҳаԥсҭазаара азыхь шдырхәашьуа, аха агәра лгоит урҭ ҳаԥсҭазаара бааԥсы, ҳҭагылазаашьа цәгьа иахылҵыз шаамҭалатәу "Сара агәра ганы сыҟоуп, ус ауаҩы ицәымыҷхартә еиԥш ҳарҭ аԥсуаа иҳалалаз, ҳаламыси ҳахьымзҩи лазырҟәуа, лассы наҟ ихьаԥссахоит" ҳәа лҩыза Саида илҳәаз лажәақәа дахьрыдгылозгьы ишьақәнарҷҭәоит. "...Сара сҳы сызҭахыз зегьы ирымысхын, сыбзиабара иасҭеит, аха сара сҳы ахаангьы сыпсадгьыл иамсхуам, сыпсаанзагьы, саныпслакгьы уи сатәуп" (ад. 60) ҳәа илҳәо ажәақәагьы иҳарҳәо рацәоуп Шьамсиа лхаҵара инарҵауланы аилкааракәы.

Шьамсиа лхатә ԥсҭазаара даргәырҷьартә ишзышьақәымгылазгьы, "исыԥсыхәои шьҭа сара" ҳәа дыштәоугьы лгәы итсхоит ақырҭуа мпыҵахалаҩцәа ахәра ду знырҵаз лыԥсадгьыл алахьынҵа. Уи азы абар илҳәо: "Лассы-лассы, шьарда зымчу, ҳазшаз Анцәа ду сиашьаԥкны сиҳәалоит ҳазҭагылоу абри аамҭа цәгьа ҳалигарц, арыҷьала ҳиргьежьырц, еиҷьитәырц ҳҽеиԥш иаҳзичаԥарц ԥра зқәым ҳара аԥсуаа ҳзызгәышьуа аԥсҭазаара ҽыц, амашәыр ҳҟәиблаарц, доуҳала ҳирҷҭәарц, иназарц ххақ" (ад. 61).

Ас зҳәо аԥҳәыс уи зыԥсадгьыл гәык-ԥсыкала изҭахуп лоуп.

Аԥхьаҩ агәахәара инаҭоит аповест анцәашьагьы: "Сиҳәоит иситартә еиԥш иара саргьы амч, алшара, инасыгзарц аԥсҭазаараҽы исуалԥшьоу, иситарц ҩаԥхьа

сеиқәзырхаша, сыбзазҭәыша, сыԥсҭазаара зырҿыцша иразу, иԥшьоу абзиабара!.." (ад.61).

Арҭ ажәақәа агәра ҳдыргоит Шьамсиа макьана зынза дышкамҳац, лаԥхьаҟа лыԥсҭазаара анасыԥ лнаҭар, иԥшьоу абзиабара лзыгьагьар шалшо. Ус еиԥш иҟоу ауаҩыҭәыҩсаҭә насыԥ даԥсоуп Шьамсиа Шаҭ-ԥха.

Аповест аҿы тема хаданы иалкааун ауаҩы дҳаразкуа, иԥсҭазаара ԥхьаҟа изгоу, изырҿио абзиабара. Ус шакәу шьақәдыргҿгәәоит аҩымҭа афырхаҵәеи уаҟа ицо ахҭысқәеи. Аха, сара сгәанала, ашәкәыҩҩ дацклаԥшны иааирԥшуа иԥшьоу абзиабара Шьамсиеи Алмаси рхатә бзиабара мацара акәым, уи аҳәаақәа ирҭысуеит, аеарҭбаауеит, еиҳа иаашаны иуҳәозар, Аԥсадгьыл абзиабарагьы мәхак ҭбаала иаҵанакуеит. Аԥсны ашәарҭара ианҭагылаз изыхьчоз уи атҵеицәа рыԥсадгьыл ашҟа ирымаз абзиабара зегьы рәиҳа иԥшьаз бзиабаран. Абри ахшыҩцакгьы аповест ибзиану ианыԥшуа иаҳирбеит автор.

Аповест иамоуп иугәазырԥхауа, ахатабзиара ҳаразкуа даӷа чыдаракгьы. Уаҟа ицәыргоу ахаҿсахьақәа ирыхҭынхьаауа ахҭысқәа аарԥшуп еитцымхкәа, иахьынзазалшо еилацаланы, алапидартә ҟазшьа рыҭаны. Шьамсиа лхазы илҳәо, инарывргыланы, аушәақә акәымкәа, ус иналаршәҩаларшәны ҩзыхцәажәо ахҭысқәа (еиҳарак аибашьра иаҵанакуа) рҿы, иаҳҳәап Алмас, Нарсоу, апартизанцәа ркомандир уҳәа рфырхаҵаратә қәпаразы иҟан ираҵәаны аҳәатәы. Аха урҭ зегьы автор иәрылаимгалеит, штрих-штрихла иҟаиҵаз алкаакәа иры-лшеит аибашьыҩцәа рхаҿсахьақәа игәылҭәааны иаабартә еиԥш. Ари хымԥада абаҩхатәра ауп изызҳәо, ҳзыхцәажәо аповест иаԥхьалак дарбанызаалакгьы агәра изхаҵом абри автор уи раԥхьа инапы итцытцыз ипрозатә ҩымҭа ауп ҳәа, избан акәзар, убас аԥышәа змоу ҟазак еиԥш асахьаркыратә ҩымҭа аконо҆нқәа "ҵьабаада", абаҩхатәрала ахархәара рымоуп. Зегьы раԥхьазагьы, асахьаркыратә ҩымҭа ҟазҵо абызшәа ҭәҳәала иацклаԥшуп. Иацклаԥшуп анысҳәа, уи иаанагом иԥсабаратәым акала ирԥшзаны иҳәоуқәа еиҿикаауеит ҳәа. Маԥ, араҟа иҿыцу, иаҳмаҳац, иаҳзымдыруа (уи цәгьоуп

ҳәа акәым изысҳәо) акгьы ҳԥылом. Аха ажәақәа досу иахьыртыԥу, иахьанаалоу ала еибаркуп автор иҳәоуқәа, аԥсуа бызшәа асинтақсис аԥҟарақәа ирықәыршәаны, насгьы, еиҭасҳәоит, имыруадаҩкәа, аԥхьаҩ зны-зынла авторцәаҟәак рҿы дзыргәамҵуа иԥыло аҳәоуқәа рыҟны еиԥш акымкәа, иласны, имарианы апроза иамоу ахатә поезиагьы ааугәаладыршәо аҟынза.

Хыхь иаҳҳәаз ҳахшыҩзцарара арҵабыргразы имырраҵәакәа уажәы иаагап ҿырԥштәқәак: "Ауаԥьаҟ илашалашо иҭагьыжьуаз амцабз, аԥхарра иаргәабзыҷуан сцәажьы, уи ацаҳә-цаҳәра, сыбаҩқәа рҟынза иназарц иаҿын" (ад.3). "Сцәа ашкәакәара иахаз, иарлашон схы-сҿы, иҟәашу ахаацәа аханатцон" (ад.11) Алмас бџьарла деиқәных дәаит сара сыҟны. Илахь еиқәын, ихы-иҿы ахаҳә еиԥш ишәын, амакьа ԥшра иман" (ад.27). "Еиқәхаз атцлақәагьы шланы, рылахь еиқәышьшьы, атҿуара иакуа игылан. Амҩа злачаԥаз ахаҳәқәа еимаҭәаны иҵәуап уҳәарын. Аибашьра афҩы нахатәеит Ануаа-рхәы" (ад.32). "Зҵеицәа ршьа ала икәабам аԥсадгьыл – зыҷәгәахазом" (ад.33). "Аибашьра иашьыз ракәым, иара сара зыԥсы ҭоуҵьы сашьызшәа ауп сҳы шызбо, еиҳарак иҭахаз аибашьҩы анышә данамаадалак ашьҭахь. Уи убриаҟара сеилнаршааууеит, сгәы ашьа ҭыкәкәо, сгәатцга анбаԥҵәо сҳәо ауп зны-зынла сшыҟало. Усҟан иҵәуон ҭагалан ашьҭахьтәи ажәҩан, деиҵақьны дҵәуон зыҷкәын дыршьыз ан. Уи лҵәуабжь слымҳа кылнаҵәон. Иҵәуон сгәы, лаҭырзыла аҿакәабон. Усҟан ажәҩан лаҟәхазшәа збон ҵаҟа адгьыл сыҷәырҷәҳара иаҿын" (ад.43). "Сҟьаҟьаза саанартит исымоу Алмас ибзиабара. Уи зынза саблит сара, амра иԥәнаблаахьоу, иҭаҵәу адгьыл еиԥш ауп ишыҟоу сгәы" (ад.48). "Аха иакәшаз аракәеиԥш, сыԥсы далаҵәеит Алмас, уи иԥсы сартәом, саргылом, саргәаҭеиуеит" (ад. 58). "Санбанзатәоу сара ас схырҷәақәо, схы сгәашаха, ианбасылысцо сара ас сеимлагәа сызку агәырҩеиқәаҵәақәа, ианбеилыскаауеи схы? (ад.60).

Хыхь иаазгаз аҳәоуқәагьы имҩашьо иаҳдырбоит В. С. Занҭариа имыруга хада ибызшәа заҟа ицқьоу, исахьарку, насгьы имарианы еиҿартәу ажәақәа рыхшыҩзцарақәа

ииашаны иаадырԥшырц азын досу иахьыртыԥу ишгылоу, ибру, мамзаргьы иуашәшәыроу, зҽахәы ззымҳәо ажәакгьы шрылам. Абри афақт иаҳәоит В. С. Занҭариа ихатәы бызшәа иамоу абҩиара ирҽиамҭаҽы ҟаиматла ахархәара азиуртә еиԥш ибзианы ишидыруа.

Аповест асиужет, афабула аганахьалагьы, иуҳәар алшоит еилфаҷа иҟаҵоуп, Шьамсиа лхаҽала ицо, иаабо ахҭысқәа, аҟаларақәа реишьҭаргылашьа маншәалоуп, аԥхьаӡ уадаӡорада игәынкылараҽы иаанхоит. Ҷабыргуп, иҟоуп згәы иаанагақәогьы аепистолиартә ҩымҭақәа композициала, сиужетла реиҷкаара мариоушәа. Ҳәара да, ас иҟоу агәааанагара иашам. Уимоу, еиҳагьы иуадаӡзаргьы ҟалап аепистолиартә ҩымҭа аԥцара. Уаҟа автор иқәшәоит азәы лхаҽала, мамзаргьы ихаҽала аҩымҭаҽ ицо ахҭысқәа раарԥшра. Уи, сгәанала, еиҳагьы иуадаҩуп. Ус шакәу хара ҳазцарызеи ҽырԥштәыс иазымхои абасҟак иаҳгәарԥханы ҳзыхцәажәаз В. С. Занҭариа иповест "Иԥшьоу абзиабара".

Иарбан сахьаркыратә ҩымҭазаалакгьы, шамахазак акәымзар, гха-ԥхақәак змоуа, изцәыламсуа азбахә аҳәара уадаӡуп. Насгьы дара аԥхьаӡцәагьы (акритикцәагьы убрахь иналаҵаны) ҩымҭак, шәҟәык иазкны ргәааанагарақәагьы еиқәышаҳаҭны хҭак еицҭашәо иҟамлазац, ус еиԥш алитература аҭоурых иаздырзом. Уи ԥсабаратәуп, аҽиара апроцесс иатәышьҭроуп. Ус анакәха, абриаҟара иаҳгәарԥханы ҳазааҭгыланы ҳзыхцәажәоз В. С. Занҭариа иповест "Иԥшьоу" абзиабара" аҟынгьы аԥхьаӡ ибоит маҷк игәы еихьызшьуа, иҵегьы еиҷыындаз, игәылыршәандаз ззиҳәаша хаҽсахьақәак, ҭыԥқәак. Ҷабыргуп, урҭ уеизгьы-уеизгьы малыр дуны "аҩымҭа иагәылыҳәҳәом "уахҟьашартә еиԥш, аха зегьы акоуп уи ахаҽерацкьара ианаалом.

Уажәы абраҟа исҳәаз ахшыӡцара арҵабыргразы иаазгоит акык-ӡбак аҽырԥштәқәа. Шьамсиа лхаҽсахьа аԥсуа литератураҽы иҽыцымзаргьы уанзатәиқәа дызлареиԥшым, дызларылукааша ацәаӡақәа ыҟоуп, еиҳаракгьы мшынҵас иаалырҟьаны илыжәлаз абзиабара аганахьала. Аԥхьаӡ деиликааугит Шьамсиа абзиабара ду – ацәаныррa иаша иахылҵыз – шылхҭынхьааua, лоуразароу дамехакны дшамоу, насгьы рыцҳарас иҟалаз, уи лыбзиабара мазахеит, илызцәыргом, избан акәзар, бзиа дылбеит, лыԥсы илашәкәа дцеит иҵаацәараз, ахәыҷы дызмаз ахаҵа. Аԥсҭазаарақҽы ус иҟалоит, уи азәгьы дзақәызбом, гәыбҕангьы узлыҭом. Амала, угәы еихьызшьуа, насгьы лара дызлаԥсуа ԥҳәысу ала, ҳқьабз излаҵанамкуа ала "абзиабарақҽы" лҿаалыртцәеит, уи лара илусуп, аха автор маҷк "даалхылаԥшыр" акәын лцәаныррақәа лҿарылҭацәан, (Алмаси лареи рапхьатәи реиқәшәараантәи асахьақәа) иахьатәи асекс ҳәсақәа аҳәааныркәтәи афильмқәеи адырратарақәеи рҽы иаабо рыӡазарахь дӡеима уҳәо рцәа лхубааua дҟарҵоит. Ари, амалагьы, амода баапсқәеи асекс фильмқәеи идырбыжкыз аҽар рыӡныҵка ибзиам анырра рнатар ауеит. Ҷабыргуп. Шьамсиа лцәаныррa ҟәымшәышәқәа цқьоуп, агәаҵантә иаауеит, ҟьышьрак рылам, насгьы уи лӡыза гәакьа илзылыӡуеит, салам шәҟәыла длацәажәоит. Аха урҭ автор ицәыримгеи иаҳимырбеи уажәшьта дара рхала иауртәыху?

Шьамсиа лҿанылкәаба (лан дшаалыхшаз) дкьантазза ауаԥьаҟ дыеҳәатәаны асаркьа дахьанаԥшыло аҭыԥгьы рацәак игәнааламзар ҟалап, ҵоуп аԥхьаӡ игәы зырхытхыҵуа асахьақәа ҭыхуп уаҟа, аха аԥсуа ԥҳәыс лқьабз ианаалоу иҟаҵазар, сгәанала, еиҳа еиҷу ҷьысшьоит. "... Асы иагәылпытыз агәил аиԥш, икьакьаза скыкақәа ирылыҳәҳәон" (ад. 4); "Итатаза иҟаз сҷапан аҵаҟа схахәы еиԥшны ахәы рҳәны иақәын. Уи ҷьанаҭ ашҟа узго аҭыԥ акәушәа акәын сара сшахәаԥшуаз" (ад 4); "– Сыхаара быԥхамшьан, урҭ зегьы бара ибтәуп, – иҳәеит снацәкьарақәа ахьымнеиз ицәаҽы аҭыԥ аныҟамла. Сгәыҳәԥқәа ракәзар убри аамҭазы инапсыргәытцақәа ирынҵаны, инацәкьарақәа рыла ирхәмаруа, игәыдкылон"(ад.12) уҳәа иреиԥшқәо аҭыԥқәа иҵегьы иразазар, рцәанырра "аҷәра" ааикылазар, сгәанала, еиҷъхон, арҭ асахьақәа абзиабара аҳәаа иахысны анаԥьалбеит, акаҳԥра ашҟа иагама уҳәо агәааанагара узцәырыргоит, уимоу, автор ҟазарыла иааирԥшыз иԥшьоу абзиабара агьама маҷк илаирҟәызшәа удырбоит. Иара убас изаҟаразаалак Шьамсиа узлықәшаҳаҭхом абраҟа иаазго лыхшыӡцарақәа: "Сара стәала" (иҟалап абра изҵысшьу ажәакәа маҷк дҽырхуазар

Р. К.), Шьарифа, аԥсуа ԥҳәызба илылаазам иҵаулоу, емоциатә цәалашәарала ибеиоу абзиабара, бзиа илбо дамеханакыртә еиԥш, датәнатәыртә еиԥш. Избан акәзар, уи макьана деиҵарҷәҷәаны дызмоу амчқәа, илылоу абаҩхатәра лара ишылҵаху илымам, лхаҵара кәацалоуп, дызцәыԥхашьо рацәоуп, доуҳала дҭаруп, дырралеи гәыла-ԥсыла дыҵҵәаам. Убри аҟнытә уи илылшом иҳаракзоу абзиабара аҟынза дзыҩазартә еиԥш, бзиа илбо бзиа дылбартә еиԥш, дизгәыкны, диҷҳәараны, диҷыԥсааура" (ад. 18).

Шьамсиа, ҳәарада, ҷьарак-ҩыҷьара дахьиашоу ыҟазаргьы, инагзаны узлыкәшаҳаҵхом. Аԥсуа ԥҳәызба даҽеа ԥҳәыск длеиҵамкәа, дагьлеиҵәамкәа цәаныррала ирҵабыргу абзиабара алаҵхаҷьра, қьаф алуаара лылшоит.

Араҟа, аповест автор Шьамсиа лпозициа дахьадгылоу иашам, избанзар, уи аԥсуа ԥҳәызба лыԥсҭазаара аҵабырг хаҵа иазааигәам.

Иара убас "Иԥшьоу абзиабараҷы" Алмас ихаҷсахьагьы иагжьны иаарԥшуп, аԥсҭазаараҷы иҵегьы ақтивра иланы дыҟазар акәын. Ейлкааун, автор ихыкәкы хада иԥшьоу абзиабара иаҷгәыҳәааура Шьамсиа лхаҷсахьа ауп иалкааны иаҳирбарц игәы иҭаз, уи иқәҷеиеит, ибзиоуп, аха лара дызлалыдҳәалоу ала Алмас ихаҷсахьа агәылыртәааразы иԥсҭазаара аҟнытә "даҟьақәак" ҳзааиртыр акәын. Иара аибашьраҷгьы фырхаҵала дҭахеит ҳәа Шьамсиа илҳәо ажәақәагьы азхом, уаҟагьы ихаҷреи ифырхаҵареи ҳзырбашаз хҭысқәак ртәы аарԥштәын, иҳәатәын. Насгьы, иҵаацәараз ахаҵа Шьамсиа лҷы дназгаз, изыхҟьаз, атәгьы аԥхьаҩ акгьы издырам, аганахь иаанхоит. Ииашоуп, бзиа дибеит, уи ауп аԥҳәысеиба лышҟа дназгаз, аха дзыхҟьеи иҷкәын хәычы иан? Ирыбжьалеи? Сгәанала, убри атәгьы автор игәыгҽтаимыжьыр акәын, ҷьара хәангақәак ҳирбар ауан. Аха ус иҟам аповест аҷы.

Аповест аҩбатәи аҟәшаҷы иаабоит ақырҵуа мпытцахалацәа ирҷагыланы ҳаҷкәынцәа гәымшәақәа иаадырԥшуа афырхаҵара, лара Шьамсиа лхаҵа дызлахәу. Ус анакәха, уаҟа конкретла иҵәыргоу афырхацәа Нарсоу зыхьз ҳзымдыруа акомандир (избан уи дзыхьзыдахаз?) Шьарифа,

Саида аибашьра иадҳәалоу рыхҵысқәа иҵегьы ирзааҵгылазар ахәҵазар ҟаларын. Усҟан аҩымҵаҷы аибашьра хлымзаах (Тамшь ақыҵан ицоз) ахаҷра еиҳа игәылҵәааны иаарԥшхон. Аха автор ус еиԥш аҟаҵара шилшозгьы, изыхҟьазаалак иҽалаимгалеит, уи, ҳәарада, аповест ахаҵабзиара ианыԥшит.

Араҟа иҵәыртцуеит избам даҽеа зцааракгьы. Алмас аибашьраҷы дҭамхазҭгьы, автор уи "игарҭа" уадаҩны димпытцахар ауан, избанзар, дҭаацәароуп, Алмаси иҧҳәыси аԥа дрыбжьагылоуп (уи дисырбоит ҳәа иара иахь дышцоз ауп лара дышҭахаз). Иаҳҳәап, диҵахымзар дкаижьуан, еибаҵахым еилыцуеит, ус иаԥуп, аха Шьамсиагьы иаргьы рыламыс аҷаԥхьа ишԥарҳәо, рхы рзыриашоума? Азәы инасыԥ уаҩрагыланы уара утәы ҳараукыр анаԥшцәа ишԥаузырҳәоит?

Абри апроблемагьы сахьаркыратәла избам аповест аҷы, Алмас иҵахара хҷыхгоушәа иҟалазар ҳәа игәы ҩоит аԥхьаҩ.

Аха арҭ агха-ԥхаҟәа, зыреиира мариазоу, изаҟаразаалакгьы ирзыларкәуам аҩымҵа ахаҵабзиара, аԥхьаҩ инаҭо агәахәара.

Абранза исҳәахьоу ахшыҩзцарақәа ҽизыркәкәаны иҟасцоит абас иҟоу алкаа: В. С. Занҭариа иаԥиҵеит гьама ҳаракыла иҩу, аԥсуа ԥҳәыс ацәаныррa ҭәҭәа иамеханакны иамоу ауаҩы лԥсихологиа инарҵауланы иаазырԥшуа, абзиабара ду гимнк еиԥш ашәа азызҳәо, ҳцьыԥцьԥсадгьыл аиқәырхаразы хыцәнымырха еибашьуаз ҳҵеицәа гәымшәақәа рхаҷсахьа лашақәа ана-ара абырлаш еиԥш изгәылыҷҷо, аҩымҵа хазына "Иԥшьоу абзиабара".

IX

Вианор Занҭариа иаҳҳысыз 2001 шықәса анҵәамҭазы иҭижьит ашәкәы ҷыц "Иуаҳауама, бзиа узбоит" ҳәа зыхьзу. Уи аизга ҷыц еиднакылоит ажәабжьқәеи ("Ан", "Уареи сареи", "Амшынҵа", "Акәытцараҷы") аповести ("Иуаҳауама, бзиа узбоит").

Ари ашәкәы иану аҩымҵақәагьы имҩашьо иаҳдырбоит уи автор аԥсуа прозаҷы аҳәатәы шимоу, аидеиа

ацаны, исахьаркны аҳәаашьагьы дшақәшәо. Апрозаик аҩбатәи ишәкәы иуғәазырпҳо, излалукааша ауыдарақәа ируакуп уи сахьаркыратәла избатәны иқәыргыло апроблемақәа иахьатәи ауаҩы иахьеи-уахеитәи иҧсҭазаара иазааигәаны иахьыкоу. Убарҭ иреиуоуп, моралла ицқьара, иламыс аҳаракра, аҧсҭазаара аҿаҧхьа итакҧхыҷәра, иҧсадгьыли ижәлари рышка имоу зегьы дрылыҳәҳәо дказцо, дҳәаақәызцо, иуаҩытәыҩсатә позиция ҳаразкуа абзиабара, икәша-мыкәша икало-ианыло ацәырцрақәа бла царыла рыхәаҧшра уҳәа убас жәпакы.

Апоетцәа, апрозикцәа заka поезиатә, прозатә ҩымҭа ссирқәа лзыркхьоузеи, аҧсҭазаара зырҿис, ҧсҟыс иамоу ан лхаҿсахьа. Аха уи лхаҿсахьа алитературазы бзанцык итамбазо зыхьуп. Жәынгьы-ҽангьы ҿыц блала иазхьаҧшуеит арҿиаҩцәа. Абри имажәзо атема иазкуп В. Занҭариа иажәабжь "Ан". Уи ҧшьыбгьыцк рацәак ишреиҳамгьы автор илшеит ҟазарыла ани аҧеи реизыҟазаашьа аарҧшра аҧсҭазаара ҟәыцәак, иалагзаны. аҩымҭа асиужет ажәакәак рыла иуҳәар алшоит: Дамеи ақытантә адырра иоуит иан Кама дгәаҟуеит ҳәа. Деиханы дцоит, ииулакгьы лыҧсы дахьзеит, аха лдунеи лмыҧсахыр амуит, даныҧсы аҧшьымш рыены лынарцә мҩа днықәырцеит. Абри ауп ажәабжь ацакы. Аха автор убри ахҭыс ацәаныррa цаулала аҧхьаҩ игәаҿы инеиртә еиҧш иааирҧшуеит. Аҧа иан дхәарҭам ҳәа иаҳаз ажәабжь заka илсыз, заka ихьааигаз, амҩа машьынала данықәыз изцәыртцуаз агәалашәарақәеи ахәыцрақәеи Кама лҭоурых адаҟьақәа аадыртуан, илхылгаз агәаҟрақәа ҳаҧхьа ицәырцуеит еицырхәхәа.

Абар аҧа ишинырыз иан лчымазара: "Ҳазгоз амашьына аҧсҟы зкыз сара сакәын. Уи зтәыз иара иакәын, аха амашьына аныҟәцара илшомызт. Ихы-иҿы зегьы амца ацразшәа еицрашәаны икан, илақәа ҭраа алашара рыцәмаҷны акәын ишыҧшуаз, илымҳақәагьы омак рмаҳауазшәа дтәан. Иан лгәырҩа убриаҟара илаҿны, иҧшрагьы аҿаҧсахит, ииҳәоз ажәақәагьы абжьааҧнытәи ицәажәаьақәа иреиҧшымызт" (ад.3).

Машьынала амҩа иануршәланы иахьцо Дамеии уи дызгои (ихьз ҳаздырам) реицәажәарала иаатуеит "лыҧсы

ҭахарушь?" ҳәа аҧа дзызгәаҟуа иан Кама илхылгахьоу лыҧсҭазаара аҟнытә еиҳа уаҩы илаҧш итцашәо, ан лхаҭара мҩашьо иаҳзырбо ахҭысқәа, лхатә ҟазшьақәа, лҟәыҷара. Урҭ зегьы ҧсҭазаара дук иаҟәырҷаханы иааҧшуеит.

Кама аҧьабаа ду збахьаз дышқәыҧшыз еибахаз, ахәычқәа аазатәыс изымпытцахаз, ҷьаргьы лхы лмырхеит. "Зыҧсадгьыл зхы ақәызцаз (1941-1945 ш.ш.) ауаҩы иҩнаҭа ашә асыркуам, ахәычқәа абҧса дрысҭом" ҳәа дырхаҟәыкәны илаазеит, иуаалтәит, ланхәеи лабхәеи лбеит, рынарцә мҩа иқәылцеит, рыкә-ртцас акы рыгылмыжьит. Абарҭқәа зегьы Дамеи амҩа дахьыкәу игәалаиршәоит, имцахагьы ицралоит.

Уи лыкәрахь даннеи лыблақәа цеит, аха лгәеилгара бзиан, аҩны иааиуаз ишьаҿақәа рышьҭыбжь ала дылдыруан. Уимоу, рырахәцәкьа рныкәашьала илдыруан. Абар лҧа амҩа дахьыкәу ииҳәо: "Пытк цуеит, енак Аҟәаҟа дааззеит, ҳамҭакы даҳҭазарц, аха илзымычҳаит. Еиҳарак илҧырхагахаз ақалақь иахылцуаз ашьҭыбжь рацәа акәын. Урҭ ашьҭыбжьқәа ддырцәомызт. Дзышьцылаз ақыҭа ҭынчра акәын илҭахыз" (ад.4).

Дамеи длызгәдууа игәалаиршәоит иан лҟазшьақәа: дыҷәгәан, аҩны азы уи дагьхатцан, дагьҧхәысын, лчеиҷьыка бзиан, дразын, ауаҩра ҳаҭыр ду ақәылцон. Аха, ишҧауури, иааит хырпашьа змам луахҭа. Уаҩ ддырхәыцыртә иҟоуп абарҭ ажәакәагьы: "Мап, уи дмыпсзеит, ус ажәҩан лыпсаҭа лара лхаҭа иалалтцеит, лдунеи лыпсахит акәымзар. Анцәа дҳаиҭан – Анцәа дигеит, – иҳәеит абырг уа ашҭаҿы игылаз, – амала аҧсышьа бзиа лоуит. Акыр ацәарҭа даҷрамхеит. Аҧсра анадамха, уҧсыроуп егьырҭ иҧсуа ратцкыс еиҷьны, еиҳа иҧшзаны, – ҳәагьы нацитцеит.

– Ицқьоу аҧсҭазааразы аҧсра ыҟазам, аҧсҭазаара иаша – ҧсзом. Уи илылшеит дызқәиааз адгьыл лҷьабаала арҧшзара, лышьҭамҭа мызуа ианылцеит. Ан – данул есымшааира, иҳәеит егьи абыргтьы (ад. 10-11).

Ашәкәыҩ ан гәыраз лхаҿсахьа агәыбылра ду ацацаны, аҧхьаҩгьы иара иитәу, иҧсҭазаара иацырҟьо, иангьы дигәаланыршәо ахаҿсахьа ҟаицеит. Убри инаваргыланы, ицәыргоуп иара аҧа ихаҿсахьагьы. Уаҩы игәникылартә иҟоуп

Дамеи иан лзы заҟа дгәаҟуа, диҭаху атәы. Уи иан лышҟа имоу абзиабара ҭаулоуп, иҧсҭазааратәуп.

Иахьа атәхникатә прогресс мехак ҭбаала аҽиара ианаҿу аамҭазы ауаҩы изы ауаҩы игәыбылра маҷхоит, агәыҳалалра аазырԥшуа маҷьанахоит, иҭахрақәа хьи-ҧси рышҟа ҽихоит, уимоу, абырҧсәҭҽҟьа рбара рцәыуадаҩхоит, ирԥырган ажәлҽа нык҃ҽызго аҩнахьы иҟазар цәгьа ирымбо иҟалеит. Џоуп, ари аҩыза ашәартара, аҧсуара иабзоураны, макьана ҳара ҳҿы иҟам, аха ҳашҭо ала асҭазаарақәы зегьы урыҟәгәыҕуазар ауп.

Сыззааиуа, абри аганахь алагьы В. С. Зантариа иажәабжь "Ан" иҳанаҳәо, ҳзыкәнарԥшуа кыр ыҟоуп. Ауаҩы ҧсы дзыхшаз, дзааза ан лҳақ ашәара уадаҩуп. Уи ашәара зегьы уалны иҳақәуп. Абри аидеиа арахәыц ҟаԥшь еиԥш иагәылсуеит В. С. Зантариа иажәабжь "Ан" аҿы.

***

В. Зантариа ипрозаҿы иналукаартә аҭыԥ ааннакылоит абзиабара атема. Ари аханатә аахыс асахьаркыратә ҩымҭақәа зегьы хзырҷауа, изырхаауа (зны-зынлагьы израшо), аҧхьаҩ дажәызт, дҿаз игәы хыҧхыҧуа дҟазҭо, лоуныта дәылазыршуа акоуп. Абзиабара иашьатҽҟьа ауаатәыҩса рыҧсҭазаара ешбаркны измоу дарбан шәкәыкоуп иазымшәаҳәац, уи азы иреиҧьу ажәа лыԥшаахқәа "ҳамҭас", "харшәыс" иҟазымҭац! Аха дарбан шәкәыкоуазаалакгьы еснагь абзиабара иара итәала иаавирԥшуеит, избан акәзар аҧсҭазаарақәы азәи-азәи еиԥшым, ихаз-хазқәоуп. Досу ирымоуп, ԥшрала, сахьала, чаԥашьала рхатә хатарақәа, иаагиазкны азеиԥш уаҩытәыҩсатә ҟазшьақәа рмацәаз ишыҙтымҭуагьы, уи ишатцанакуагьы. Заҟа диашоузеи аурыс шәкәыкоуп ду Л. Н. Толстои абас аниҩуа: "Если сколько голов, столько умов, то и сколько сердец, столько родов любви" ҳәа.

В. С. Зантариа абзиабара атематика иазку иажәабжьқәеи, иповесткәеи зегьы рыҟны еиԥш, абраҟагьы иҟоуп зегь раԥхьазагьы улаԥш иҭашәо, насгьы ҳлитератураҿы иара иҟынза макьанагьы уаҩцас иазгәарымҭац, иҭәыррымгац чыдарак. Уи убри ауп – автор ифырхацәа – абзиабара зыхҭынхьаауа, иатәнатәны иаргәаҭеиуа иамоу ақыртуа нацистцәа иаҳзааргаз аибашьра хлымзаах зхызгаз,

иазрыжәыз, аҧсреи абзареи ирыбжьагылаз, еиқәхаз, аҧсҭазаара зҭаху, зыҧсадгьыли зуажәлари ирызгәакьоу, насгьы иаарыкәыршаны иҟоу ауадаҩрақәа бла ҭарыла ирыхәаԥшуа, уи аиҭьтәразы ақәҧара зылшо, анасыҧ лашазы агәыҕра дуқәа змоу роуп.

Ҳәарада, урт акыр зхызгахьоу, аибашьраан аҧсҭазаара уадаҩ иԥнашәаз ибзианы ирдыруеит, еилыркаауеит абзиабара заку, абла ҷыц аиԥш ишыхьчатәу, ишыхзызаатәу, иатахызаргьы уи азы ишықәпатәу.

Хыхь исҳәаз ахшыҩзцарақәа ирзааигәоуп В. С. Зантариа иажәабжь, ановеллатә ҟазшьа змоу "Уареи сареи". Ари аҩымҭа иаанарԥшуа атематика аҧсымчхара иаҵоу анаҩсангьы аҧхьаҩ азҽлымҳара злазиуша ируакуп аҩышьа формагьы. Сара иахьынзаздыруа, уи иашьашәалоу, ҩышьа формала иазааигәо (атематика акәым зызбахә сымоу) даҽа ажәабжьк аҧсуа ипрозаҿы исыздыруам. Ажәабжь мехакыла идуум, ф-даҟьаки бжаки роуп иҟоу. Аха бзиабарала иҭәу ҩыцьа ауаа рыҧсҭазаара адаҟьақәа жәпакы ҳзаанартуеит. Аҩаҟагьы аҩымҭа афырхаца Хьыкәыр лҿала ауп ахҭысқәа шцо. Уи лыҧсы аҩҭкаара аиԥш илҭаху, бзиа илбо лхаца ихьзгьы лыҷлыршәом, (издыруада уи аҧсуала аҧхәыс лхаца ихьз ахьылымҳәо аҟынтә иаауазар?) иҳаздыруам, аха уи ажәабжь сахьаркыратә рҽиамҭак аҳасабала акгьы иаҧырхагам, игәылҭәааны иаабоит Хьыкәыр лыбзиабара, уи ацәанырра ссир иагәылҷҷаауеит лхаца ихаҿсахьагьы. Иазгәаҭатәуп, автор ифырхацәа қәыпшқәоуп, лараизлалҳәо ала 26 шықәса ихытцуеит.

Хьыкәыр лхәыцрақәа (абзиабаразы) иҵаулоуп, аҧхәыс лҧсихологиа бзианы илдыруеит, еилылкаауеит. Насгьы уи илхалыршҭуам, агәеанызаара лнаҭоит иага абзиабара датҟәаны дамазаргьы, дшаҧсуоу, зқьы шықәсала ҳморалтә кодекс иалагьаны иаауа ҳқьабзқәа, ҳцасқәа: "Уара ибзианы иудыруеит, аҧсуареи абзиабареи шеиҿагылам. Аҧсуа цасқәеи ақьабзқәеи аҧсуа ҭыҧха лыбзиабара дагәылԥхаауа дҟарцоит. Амала аҧсуа цасла зхы мҩаԥызгарц зҭахым аҧсуа ҭыҧха, лгәхьаагьы ҟәзам, лааигәара инеитәзам, лгәыҕрақәагьы ирхаҵгылатәзам. Сара стәала, аҧсуа ҧхәызба

дзыԥсоу еилкааны, лнапаҽы лхы ааганы ибзиазаны лхы дазызырԥыроуп. Усҟан уи лгәыԥрақәа ԥхастахазом".

Араҟа иаабоит ажәабжь афырхатца моралла заҟа дҳараку, дыцқьоу. Убастцәкьа дыҟазарц лҭахуп аԥсуа ԥҳәызба, уи лыхьз лыԥша, лхы лмилаҭ ԥстазаара ақьабзқәа ирықәшәозар ауп, ирықәҽнаҭуазар ауп. Ас иҟоу ахшыԥзцарақәа, аԥсуа ԥҳәызба лҽала иануаҳауа, акыр атцанакуеит, изызҳауагьы анырра лнаҭоит, лгәы лҽаннаҭоит. Ус иҟоу ажәа – ауаԥы, еиҳаракгьы апҳәызба лмораль зыхьчо уажәы аҟара ианбаҭаху! Иахьа аҽар рмораль, рыцқьара лазырҟәуа, изырԥышьуа заҟа ыҟоузеи, асекс фильмқәа рымацара абанзанеиуеи азхыҽеареиԥш ихытцны ҳҽар рыԥстазаара иажәлаз. Ашәкәыԥҩ иԥымҭаҽы абри апроблема машәыршақә иауишьтих, иақтуалтәны ибеит азоуп ифырхатца хада лхаҽсахьала изаҳирбо, ҳахшыԥ зазишьҭуа.

Автор Хьыкәыр дааирԥшуеит зцәаныррa цаулоу зыԥнытцкатәи дунеи ҭбааны, итцоураны аԥстазаара иазхәыцуа азәы лакәны. Уи, ҳәарада, дазгәдууп мра шеишеины лгәы итаԥхаз, дырԥеиԥеиуа дызмоу абзиабара. Аха Хьыкәыр ус иаразнак лыбзиабара ишырҳәо еиԥш, ажәԥан илалыԥрны имаазеит, хәыцы-хәыцла азҳара, амч аибытара иаҽын, насгьы уи лцәаныррa иара иахь ицәырцыз иаразнак иауиалҳәах, аԥхашьа-ԥхатцара иаанкыланы иаман, аха зынза аҽазымцәахит. Ашәкәыԥҩ ԥсихологк иаҳасаб ала иаԥмыршәеит абзиабара "иатәышьҭраны" иацу, ԥхастамзар рацәак хаҳастара злам ахыбаара. Уи аабоит ҳзыхцәажә ажәабжь аҽгьы. "Имачу, иласу ахыбаара абзиабара иатахызар ҟалап, амца анеиқәутцо афархь шатаху еиԥш" ҳәа Хьыкәыр илҳәаазаргьы, ларгьы бзиа илбогьы алыхәдаамызт ари "ачымазара". Аха уи урт аԥыцьагьы рыбзиабара азтцшәаауамызт ирԥырхагахартә еиԥш. Егьирахь, ҳәарада, абзиабараҽы ахыбаара хәарҭарак аланы бзанцык иҟамлац. Баша иауиҳәах англыз шәкәыԥҩ ду В. Шекспир абарт ажәақәагьы: "... Пусть бог Вас сохранит от ревности она чудовище с зелеными глазами..." ҳәа.

Абзиабара злаҽу, уи нцәахәык еиԥш изтоу лоуп абас аҳәара зылшо: "Уара уоуп истаху, сара сзы даҽазәы дыҟазам, уара сгәацаԥха уоуп" (ад. 15), мамзаргьы "Уареи сареи ԥыцьа ҳакәны хаз-хазы ҟалашьа ҳамам – азә ҳауп" (ад. 17).

Хьыкәыргьы лыԥшәмагьы аибашьра иарзрыжәит, абыртцкал икылнахит. Аибашьра иазку Хьыкәыр лхәыц-ракәа икказа иаадырԥшуеит уи заҟа ԥхасҭа ҳажәлар ирнатаз, Аԥсны аԥшзара шацәнагаз, иреиғьыз ҳцеицәа рхы шақәырцаз, лара лыхаарагьы изшьапык аибашьра ишаҽытцахәхаз, ажәлар ргәаҟра закәыз, иара убас урт асахьақәа, мамзаргьы ахәыцрақәа иргәылԥуеит абзиабара цқьа, уи аԥсымчхара шдуу, еиҳагьы ишаргәгәаз аԥсынтцры ду аиоуртә еиԥш. Хьыкәыр лыԥшәма дзыԥсоу лдыруеит азоуп абас зылҳәогьы:

"Иҟоуп ахацәа дара рнапқәа иныркыло атцкыс еиҳаны иркызарц зтаху. Уара урт уреиуам. Уара уинтеллигентуп. Аԥсуа интеллигент еснагь дыкәпаԥуп ахшыԥи, аламыси, имилати рыхьчаразы" (ад. 22).

"Ес иаашацыԥхьаза агәра згон сара сдунеи аҽы дшыҟам даҽеазәы уара уеитцкыс еиғьу бзиа избо, сзеилаҳауа, исыгәхьаау, истаху аҽеазәы. Иахьазы сгәы, сыԥсы злоу уара уда уаҳа уаԥ дсымам, дирангьы дыҟам сара сзы. Уара уоуп сыԥсы зыҕроу. Даҽеакакәым, уара удеырбаларгьы салхәдоумтәит. Исыгыз ансоуҳәоз уччо, ухәмаруа, алафи асамырҟәыли сылхуа, аиумор атцатцаны сырччо акәын ишсоуҳәоз, ишысурҟатцоз. Ишԥарацәаз исутоз, исуртцоз. Зныызынла итцауланы санузхәыцлак мшәан, илазтцеи абри, абри аҟара абзиара, изтеи, насгьы азәы изиҭахузеи абри аҟара аҟәышра, аразра, агәыбылра, анаалара, ауаԥра ҳәа сгәы ианаанагозгьы ыҟан. Есымшааира улақәа сҽаччон, исарҳәоз рацәан. Ах, Шьири, заҟа, убзиоу, абри сара сеиԥш иудыруандаз!" (ад. 24).

Хыхь иаагаз Хьыкәыр лыгәтахәыцрақәа (лыԥшәма изы илҳәо) имԥашьо иаҳдырбоит уи лхатара заҟа ицқьоу, итцоуроу, аԥстазаара итцауланы дахәаԥшуа, дхәыцуа, анасыԥи аҭаацәареи ирытцаркуа азтцаарақәа философиала дышрызнеиуа, насгьы агәеилыччара шлымоу уҳәа жәпакы.

"Уара" ҳәа дызҽеу ихала даарԥшым, лара лхәыцрақәа рыла ауп автор дышцәыриго, аха уи ауаԥ дхатәраны,

дхаҭәааны дыҟоуп. Уи абзиабараҽгьы акы узивбом. Дҵоуроуп, аҧхәыс лыбзиабара иҳаракны дахәаҧшуеит, ада аҧсҭазаара шҳәарҭам идыруеит. Иара убасҵәкьа ауп Аҧсадгьыл абзиабарагьы дшахәаҧшуа.

Абарҭҟәа зегьы ажәабжь автор илшеит ҟаиматла аарԥшра, агәра аагартә, баша еизадоу, астандарт иацәыхьчам ажәақәамкәа, уаҩытәыҩсатә цәаныррала ирҵабыргны, ԥсихологиала ириашаны исахьаркны, аҧхьаҩгьы дархәыцыртә, абзиа даднаҧхьалартә еиԥш. "Иудыруаз сара бзиа ушызбо даҽеазәы ушизымбо. Уи азы сара сгәы ҭынчуп, уи азы сара гха соуам, избан акәзар сара бзиа узбоит.

Сара бзиа узбоит, иуаҳау!" (ад.24) ҳәа Хьыкәыр илҳәо ажәақәа лхы аҟнытә лшьапы аҟынза Иара (уара ҳәа дзышьҭоу) дшизыразу аадырԥшуеит, лсахьа ҭырхуеит. Иаргьы убас гәыкала илзыҟоу азәы шиакәу аҧхьаҩгьы агәра игоит.

Ажәабжь автор ҟазарыла илшеит аарԥшра аибашьра ҟалаанза ииз, аибашьра иазыржәыз, уи ашьҭахь еиҳагьы зыезырҷҭәааз, цәаныррала игәылҭәааз, ҧхьаҟагьы аҧсынҵра ду зманы ҩыцьа ауаа аҽиара знасыԥу рыбзиабара ду. Убри афон аҽы аҧба амазгәыҵ еиԥш иагәылыҳәҳәоит рхырыпсы акәҵаны иҧрыхьчоз рыпсадгьыл Аҧсны ԥшза абзиабарагьы!

В. С. Занҭариа ипрозатә ҩымҭакәа рҽы (сызхымцәажәацгьы абрахь иналаҵаны) даараза иааимаурехәартә аҟынза цәала-жьыла, ԥсабарала еишьашәаланы, еибатәышьҭраны ифырхацәа рхаҽала иааирԥшуеит аамҭак ала ҩ-бзиабарак. Урҭ амши аҵхи реиԥш еицрымшәо еицу Аҧсадгьыл абзиабареи насыпла аҭаацәара ҟазҵо аҽар рыбзиабареи роуп. Ари ацәаҩа ашәҟәыҩҩ ипрозатә ҩымҭакәа еиҳагьы рхаҭабзиара шьҭырхуеит, ридеиатә цакы дырҷҭәоит, аамҭа уадаҩ иакәҽнатуа иҟарҵоит. Сгәанала, ари аҧыдара В. С. Занҭариа ирҽиамҭакәа рҽы машәырны иҟалаз акы акәым. Избанзар,,

урҭ аҩбзиабарак ауаажәларраҽы еснагь иаҭахуп, асахьаркыратә литературазы иҽыцзам, идыруижьҭеи заҟа цуазеи. Аха иахьа ҳаҧсадгьыл иахнагаз аибашьра хлымзаах ашьҭахь изҭагылоу ауадаҩорақәеи уааназа ақырҭуа нацистцәа

ирҽагыланы аҧсра абла иҭаҧшуа еибашьуаз, ҩ-бзиабарак рымца иарԥхоз, иарҷҭәоз афырхацәа рхаҽсахьақәа даҽа аамҭанык еиԥшымкәа ҳлитература иаҭахуп.

Абри ахшыҩзцарагьы ажәабжь "Уареи сареи" иацумбаарц залшом. Уи ашәҟәыҩҩ иқәҽиаз, гәыла-ԥсыла, цәаныррра цаулала иаԥиҵаз, иахьатәи аҧхьаҩ ииҭаху ҩымҭоуп. Амала, акы затцәык угәы еихьызшьуа ыҟоуп. Избан автор Хьыкәыр лыԥсы еиԥш илбо, лыԥсҭазаара змалдаз афырхаҵа ихьз зыцәахыз, изҳаимҳәаз? Иҟалап ажәабжь "Уареи сареи" ҳәа хыс ианаиҭа цьара иаԥырхагахар ҳәа дацәшәазар афырхаҵа ихьз аҳәара? Сгәанала, уи ихьз иҳәеит ҳәа ажәабжь ахы иаԥырхагам.

Убри ахыхьгьы, аҧхьаҩ изы еилкаамкәа инхоит аамҭала дахьцо, ԥсшьароума, ҽыхәшәтәроума. Избан изымазахеи дахьцаз, дахьыҟоу? Убригьы цқьа ирҵабыргым. Ҷоуп, урҭ аҩбагьы уеизгьы-уеизгьы уаҩ дызхьынҳалаша гхақәам, аҩымҭазы рацәак зҳасабуа ракәым. Аха абас зегьы рыла игәылыршәо, иахьатәи еилашәа-еилыҵуа ҳаҧсҭазаара уадаҩ сахьаркыратәла иаазырԥшуа ажәабжь ҽыԥныхәак (иага ихәаҷызаргьы) амамзарц азоуп изаҳҳәо.

В. С. Занҭариа иажәабжьқәа (асалам шәкәқәеи амшынҵақәеи рыла еиҽкаау) рҽы ицо ахҭысқәа рцәыргашьа, раарԥшышьа аҧсуа ҧхьаҩы азҽлымҳара азиуртә иҟаҵоуп, игәы ԥызымҵәац "аҽыцрақәа" иԥылоит уаҟа иаабо афырхацәа ирхҭынхьааua, ирхырго аҧсҭазааражәы. Убас иҟоу ҩымҭоуп "Амшынҵа" захьзу. Иҵабыргыцәкьаны, уи афырхаҵа хада Аҧсуанда (Ахыц иҭакны иаҳҳәап ари ахьз бзиахә раҧхьаза акәны ҳлитератураҽы ишаҳԥыло!) лымшынҵа иаҳнарбоит уаҩы дзырхәыцша, игәникылаша жәпакы. Араҟа иаабо аҧсҭазаара (азәы лымшынҵа шакәугьы) повестк ыҟоуп, ганрацәала ахы еиларсуп, насгьы аҩышьа – амшынҵа аформала иахьыҟоу еиҳагьы аҧҳәызба лыгәҭыхақәа аартны илнарҳәоит, мамзар, уаҟа иҳәоу Аҧсуанда ус лаб данидгыланы илызиаҳәомызт. Убри аҟнытә аҩымҭа агәҭакы аарԥшраҽы автор дарманшәалеит илихыз амҩа-аформа.

Аҩымҭаҽы иалоуп ҩыцьа ауаа аби аҧҳаи аҧхьаҩ иибо, ахпатәи уи Хьудар иԥшәма лоуп, аха дыҟам, дцахьеит,

лыԥха лгәалашәарала дцәыргоуп.

Илыҩуазеи, дзыргәаҭәиуазеи Краснодартәи аконсерваториа иҭоу астудент аԥҳәызба Аԥсуанда лымшынҵаҿы. Ас еиԥш иҟоу азҵаара аԥхьаҩ иаразнак азҽлымҳара иманы изцәырҵуеит, уи иԥьшьатәзам, иԥсабаратәу акоуп. Иҟалаз уи ауп: Хьудар Кәазба Краснодарҟа дцеит алаҵагақәа ааигарц, (аус иуеит асовнхара ацынхәрас аибашьра ашьҭахьеыц еиҿыркааз агроферма директорс), нас инымҩатәны уаҟатәи аконсерваториа иҭоу иԥха Аԥсуанда дибарц. Ус дагьныҟәеит иара. Хьудар дхынҳәны аҩныҟа данаауаз иԥха Аԥсуанда илҭеит ацәа зхаз, ишәпажәпаз тетрадк абас наҳәаны: "Аа, Папа, аҩныҟа уахьцо ига. Ари сымшынҵоуп. Уанаԥхьалак зегьы еилукааугеит. Сыгәра га, сеилкаа, сзықәшаҳаҭым шырацәоугьы! Амала, суҳәоит, ԥсы зхоу азәы иумырбан!" (ад.25).

Хьудар аҩны данаагьы иԥха илҭаз, бла зхоу азәы илмырбакәа, лыԥсы иаҵаҵаны иҵәахны илымаз, алакьыспа иҭахымхеит, аха уи еиҳагьы еицәоуп, лгәы иалсуеит иҳәан аԥхьара дналагеит. Убри нахыс иааит романк иазхаша аԥҳәызба қәыԥш лыԥстазаара атәы зҳәо адаҟьақәа. Аха ари Аԥсуанда лымацара илтәымызт, ара иҟоуп лабгьы, зыԥстазаара иалԥхьоу лангьы ртәы зҳәо, рыԥсы ахьҭаз, иахьҭоу ҳзырбо адаҟьақәа. Аб бзанҵык игәы иаанагомызт ашьац ҟьыцыр ҳәа ишәаны иныҟәо, иқәыԥшу, аҵара иаҿу иԥха абас аԥстазааратеы иҵауланы дхәыцуит, еилылкаауеит ҳәа, насгьы имзакәа, дицәымшәакәа играқәа зегьы аахтны иахьылыҩуагьы уамашәа ибоит. Уи лаб дшылҭахызгьы, ида уаҩ дышлымамгьы ахара идылҵоит (ихароуп азы) лан лыԥстазаара иара иҩыжәреи игәаҵәажәпареи ирыхҟьаны ишкьаҿхаз.

Аԥсуанда лхәыцрақәеи лгәырҩақәеи, автор дагәылаланы иаҳирбо, уанрыԥхьо ихьааумгарц залшом аԥҳәызба дыҵагылоу имариам аԥстазаара. Уи анаԥшҩы иҳәар илшоит лан длыԥхазаргьы, акгьы лыгым, еиҳау аҵара ду дҭоуп бзиа илбо, иалылхыз азанаат ала, лаб иакәзар, Анцәа ду имҭаны иԥсы ҭоуп, ихьз-иԥша, имаҵура ыҟоуп. Нас уаҳа иарбану дзыргәаҭеиуа уҳәап. Аха аԥстазаара

убри аҟара амазақәа амоуп, адәахьала ус аламала анаԥшҩы иимбо, изеилымкааua. Убарҭ зеилкаара зынза имариам роуп Аԥсуанда лымшынҵа иҳанаҳәо. Ҳәарада, араҟа авторгьы дларҧьажәҩаны дыҟоуп, уи лыԥсихологиа, лхәыцра, лыҩныцкатәи дунеи, аԥстазааратеы хыкәкыс илымоу, дзыхәыцуа, анасыԥ аазго абзиабара дшахәаԥшуа, лаб дшизыҟоу, дышрыцхалшьоу (лан ихарала) иҩыжәра иахҟьаны дшыԥсызгьы) уҳәа зегьы хәыц-хәыц еилырфаҷа иануп лымшынҵаҿы. "Бзиа узбоз, иуеҳәараз, сан уԥсы дзоуҭазеи? Иужәуаз аҩы хжәылаас дзыҟауҵазеи?" (ад.29). Арҭ аԥха лажәакәа ашәакь ҭкьаран аб изы. Ас иаҳап ҳәа бзанҵы дгәыԓуамызт. Аха Аԥсуанда дкәышын, лаб дылҭахын. Дхагалан дызмаз аҩыжәра далылгарц даҿын. Ари ԥсихологиатә жәыларан. Ус шакәу арҵабыргуеит, маи 8 азы лымшынҵа ианылҵазгьы: "Уара, саб уаамҭахә уаҟәнаганы ауп уажәгьы ушыҟоу. Нас ус анакәха, иаарԥшы илашоу уара ухаҿы. Усҟан сан дмыԥсзеит, уара угәалашәарақәа рҿы дыԥшзаза дааувагылап, имԥсзо лакәны" (ад. 36).

Аԥсуанда лаб иҿы иԓьбараны, насгьы ахара идҵаны дахьцәажәо, ҳәарада, лгәы лнархьуеит, ихьаалгоит, уи баша илҳәом: "Суҳәоит, саб, уснымызбан, сеилкаа ибзианы" (ад.37) ҳәа. Уснымызбан (иара изкны илҳәаз зегьы рзы) лҳәеит акәымзар, сатоумҵан лымҳәеит, избанзар, лара ишырҳәо еиԥш, хшла дкәабоуп, хара лымазам иара иҿаԥхьа аҭамзаара даҳәартә еиԥш.

Аԥсуанда лыцкьареи ԥхьаҟатәи лынасыԥи дшырзыҟоу, дшахәаԥшуа атәоуп ирҳәо маи 28 азы лымшынҵа ианылҵазгьы:

"Сара сызҵабуп, сыцкьоуп зегь рыла. Схы сцәымҷхар ҟалон ҷьара ҳәынҵәак сыхьшьызар. Сангьы сабгьы абырҵкал скылхны ауп сшыраазаз. Схы ачарҳәара азызузшәа збон арԥыск снаидгыланы, сгәы каршәны снаиацәажәар. Уажәы исгәалашәоит раԥхьазатәи сцәалашәарақәа, аха схы еыԥныхәак астартә еиԥш избом. Саншәогьы ыҟоуп ҷьара сытцазырбгаша акы самхаҟатцар ҳәа. Зны-зынла ианысгәаԥхо ыҟоуп абри ицкьоу абзиабара иаԥсоу арԥыск ҳамҭас истар еиҷьызшәа. Издыруада уи еиха сеиликаар,

ҳҭибаҵааyа акәымкәа. Аҭибаҵаара – сцәымгуп. Сара бзиа избо еилкаам, имазоу, иҵьашьахәу, игәаҭам роуп. Исҭахуп бзиа дызбарц, иҳараку аидеалқәа иртәу ауаҩы, ахаҵара злоу, згәы еилыххоу еиҿамск. Саҭамыз саб, ас иаартны сахьуаҵәажәаз, аха сара исҭахуп идуу, иҭбаау аҧсҭазааpеи идуззоу абзиабареи" (ад. 37). Абарҭ ажәақәа рыла автор ифырхаҵа даҳирбоит, лхаҭара закәу, дышхәыцуа узыргәаҭеиуа, ихадароу – ашьха зыхь еиҧш зыҧсҭазаара цқьоу, бзанҵык ҵмыҳәҳәарак ҟаҵаны изымкьышьуа, насгьы анасыҧ лаша лызҭаша абзиабара иазгәашьуа лхаҿсахьа.

Аҧсуанда дызқәызбо, дызныбзо, аха гәыкала илҭаху Хьудар иҧсадгьыл аншәарҭаз уи аҿаҧхьа иуалҧшьа хаҵарыла инаигзеит, уи иҧҳагьы лымшынҵаҿы иазгәал-ҭеит, илаҩлмыршәеит, уи арыжәтә дшашәахьоугьы иҧҳа агәыҧра лымоуп арыҧьарахь дъежьып ҳәа. Уи ауп хадаратәла лымшынҵагьы зызку. Ҵабыргуп, лабби лареи реизыказаашьа анаҩсангьы, автор иажәабжь аҿы ицәырго азҵаарақәа итцегьы ыкоуп, иаххәап, Аҧсадгьыли ажәлари рхьаҧшымра азҵаара, аказара абзиабара, аҧшзара адунеи шеиқәнархо, моралла ауаҩы иаҳаракра ицқьара, ииашара уҳәа убас итцегьы.

Автор ишиҳәо еиҧш, Хьудар изы игәакра дууп иҧҳа лымшынҵа дахьаҧхьаз. Илалабатәын иара изы иҧҳа иаалырҧшыз акәышра, адырра. Иаалҳәо зегьы дрықә-шаҳатын. Иубон дшахьхәыз. Ахьхәрагьы имариоу усза-мызт.

"Иуаҳауама, папочка, суҳәоит азәы иумырбан, мамзар сара сыҧсҭазаара уадаҩохоит!" – ҳәа Аҧсуанда дызҳәаз Хьудар инаигзеит, аха дзыҧхьаз амшынҵа, дыцкьа дыкәнаҵеит, ила аалыртит, илырбеит аҧсҭазаа-ра заka дацәкьалаз. Ихы даланарҧшит. Хьудар иҧҳа диҧ-хьазон макьана дсабиуп ҳәа, аха изымдырит, убри асаби ишлызҭаз идуззоу, итцаулазоу, цәалашәарала иҭәу агәы. Хьудар ҩнуҵкала дгәакуан иҧҳаи иҧҳәыси ахьизеилым-кааз азы. "Уажәы акәу, ушьҭан акәу уҧсы ҭанаҵы зегь рыхә шәатәуп! – абарҭ ажәақәа рыла Хьудар изҟаб лахь ҩымш раахыс иҩуаз ҩны даалгеит" (ад.38).

Авторгьы иазгәеиҭоит ари аҩыза ашәкәы Хьудар Кәазба ахаан ишимҩыцыз, убри азы ауп арсkак дзадхалаз.

В. С. Занҭариа иажәабжь нацәаҟәкыла ҭаацәарак – Хьудар Кәазбеи изҟаб хәыҷи, иҧхахьоу иҧҳәыси ирызкуп, иманшәаламхаз урҭ рыҧсҭазаара ауп иаанарҧшуа. Аха ари ажәабжь иалкаау ҭаацәарк рыҧсҭазаара апроблема аҳәаа иҭытцуеит, итцегьы сахьаркыратә ҩымҭак аҳасабала иуадаҩоу иахьатәи ауаажәларратә ҧсҭазаараҿы хшыҩзышьҭра ззуша аидеиа аҵоуп, аҵакы ҭбааyп. Уаkа автор иаҧитцаз, иҩымҭаҿы ицәыриго афырхацәа рхаҿса-хьала, ирыхҭынхьаакәоу рыла дырҿагылоит, иҿаҧиҩуеит ауаҩы ихшыҩ зырцагәуа, игәабзиара ҵызшәааyа, ихаҭа-ра лазырkәуа, иҭаацәа хзырбго, атрагедиа акынза иназ-го алкоголизм – аҩы аҩаршьра. Ажәабжь аидеиа хаха ирҿагылоит, иахьнархәуеит Аҧсуанда ишылҳәаз еиҧш, ацәаҧеыгакәа, зымгәа азага ззымдыруа ауаа. Алкого-лизм шәарҭоуп ҳәа ҳгәы ҳәанаҵоит ажәабжь афырхаҵа Хьудар ихҭысгьы. Уи ихарала, иҩыжәрала диҧхеит гәы-кала дызҭахыз, аҳ еиҧш дызбоз иҧҳәыс. Нас ари траге-диами?

Иара убас аҩымҭаҿы иаҵшьны иарбоуп, иахьа изыззаyа аҿар аҿыҧшыртә еиҧш ацкьара, аҧсуара ақьабз иаҵанакуа агәаҧхашәара, ламысла адгьыл ақәзаара, ауа-ҩы зда дхәарҭам аразра, агәыҭбаара, нас итцауроу, ила-шоу мҩала ахатәы насыҧ азыкәпара, Аҧсадгьыл азгәык-ра уҳәа убас итцегьы. Абарҭқәа зегьы автор ҟазарыла иааирҧшит, ицәырганы иаҳирбеит шәагаала рацәак икам иҩымҭаҿы Аҧсуанда илхҭынхьаауа, илхылгаз лыпс-ҭазааратә хҭысқәеи, лыҩнытқатәи лыгәтахәыцрақәеи, лаб изылкуа лажәақәеи рҿы.

Ажәабжь абызшәа акәзаргьы, уанаҧхьо агәахәара унаҭоит, ахшыҩзцарақәа еилыхха икаҵоуп. Угәы еихьызшьуа абас изыкои, изиҩои ззуҳәаша ажәакгьы уҧылом. Уимоу, иара амшынҵа амза ҳзыҧхьо аинтервалқәа ирыбжьоугьы иуанаҳәоит, Аҧсуанда лхәыцрақәа заka ишәа-иза, дмыццакыкәа ақьаад ахь иналго. Убригь ажәабжь ахаҭабзиара иацызҵо акы акәны икоуп.

Акызаҵәык, угәы иаанамгарц залшом, аҩымҭаҿы Аҧсуанда абасkак леаартны лаб (шәкәыла) даниацәажәа, дызлакоу, лан лыҧсҭазаара зыркьаҿыз игхақәа цәырганы

иҽаҽы ианылҳәа, маҷк иадамхаргьы лан лтәы итцегьы лҳәар акәын, иаҳлырбар акәын еиҳа лхаҽсахьа гәылҭәаарц азыҳәа. Сгәанала, абраҟа автор "анапы" лыцәигхеит, уи лзы итрагедиатәу злахаҽсахьахаз ала, ииҳәо, иаабо "адырратарақәа" аҩымҭаҽы иазхом.

Ҳзыхцәажәо ашәҟәы иану ажәабжь кьаҽ "Акәытцараҽ" иаабоит кәытцарак иатцанакуаз акәытқәа аҭызшәа ду шроуз, ирҭаххеит ркәытцара акәытферма ахьзырцарц. Убри азын акәытцара аԥхьа еилаабзыруа еизеит шәкы инареиҳаны акәытқәа. Аԥшәма ԥҳәысгьы арҭ иҟарцо закәызеи ҳәа уамашәа илбеит. Акәытқәа "рмитинг" аҽы аиҽагылара ҟалеит, рҳәоу еиқәымшәеит. Шьоукы акәытферма рыхьзырцарц рҭаххеит, даҽа шьоукы итцегьы еиҳау, урҭ зыхьчоз ала Мурагьы аҽарҷҳәеит асуверенитет иаҳәеит, ҳазцатәоу ҳаҭрақәа ахан ахьзцатәуп, абгахәыҷқәа шәаны ҳааигәара изымааиуа, мамзар абгахәыҷқәа шәеимҷәыцә шәырфоит аҳәеит.

Абар акәытқәа "рмитинг" иалытцшәахаз: "Акәытхы зхагылоу акәытқәа еҕьарҳәандазгьы ирзымызбеит ирзеи ҕьыз ҳәа акы. Ԥытк гәааны ицеит, ԥытк, рыхәдацәақәа еибакит. Арцынақәа аҵара иаҟәытцит, арбаҕьқәа ангәаа, арцынқәа ихьаԥшынгьы ирыхәамԥшит, арцынақәа егьа икаказаргьы, аҕьа рмоукәа киаанхеит, арбаҕьқәа мыкәԥеит. Зымцәыжәоақәа ҭҕәаз акәытқәа иахыԥрааны ицеит.

Иарбан кутызаалакгьы ирзеилымкааит ишырхагылаз акәытхы".

Ҳәарада, ажәабжь "Акәытцараҽ" зҳәоу еиқәымшәаз акәытқәа ирызкуп, рыхҭыс аинтерес аҵаны иҟаицеит автор, уаҳа акы иазкзамзаргьы, ахалагьы зхы ҟәнызымшьо исахьарку жәабжь хәыҷык ыҟоуп. Аха уи аԥхьаҩ раԥхьа иибо, илаԥш заахо ауп. Егьицәкьа, иатцатцәаху ахшыҩцак зынза аҽәакуп. Ауаажәларратә ԥстазаарахь ихьазырԥшуа аллегориатә ҟазшьа аманы, еиҭарсны иҟаҵоуп аҩымҭа. Ус шакәу автор иаҳирбоит иажәабжь анцәамҭаҽы: "– Акәты – кәтуп, ус аԥсабара иашеит, аха ауаагьы акәытхы рхагылоума, мшәан, ҳәа рзуҳәаратәы ианыҟалогьы ыҟазаап" (ад. 40).

Ажәабжь афилософиатә ҵакы аидеиа абас иҟоуп:

ауааҩәларратә ԥстазаараҽы ихымԥадатәиуп аҳәоу еиқәшәара, аизызрыҩра, аидгылара, ахьибамжәара. Убасҟан ауп ажәлар милаҭ ҳасабла ианыҷҭәахо, амч анроуа. Ииашоуп, ажәабжь автор нацәаҟәкыла азәгьы избахә иҳәом, далкааны даҳирбом, аха имҩашьо ҳабла ихгылоит аҟәардә тата иашьҭоу, мамзаргьы аибашьра ашьҭахьтәи ҳаԥстазаара зцо аидара хьанҭа ашьҭыхра злымшакәа ҳҳы ныҟәаагоит ҳәа ҭәарапара иҟәцны ицаз рхаҽсахьақәа. Еиҭасҳәоит, автор икалам зқәикыз убарҭ роуп, акәытцараҽы амитинг ҟазцаз акәытқәа – уи сахьаркыратә хархәагоуп, аҩымҭа ахшыҩцак гәылҭәааны аарԥшразы иҟаҵоу акоуп.

***

В. С. Занҭариа аҩбатәи иповест "Иуаҳауама, бзиа узбоит!" (ҳзыхцәажәо ашәҟәы иану) аҽгьы цәанырра ҵаулала иаарԥшуп ауаҩы иԥстазаараҽы зда дхәарҭам, адгьыл аҽы дуаҩытәыҩсаны иҟазаара ҳәаақәызцо, иԥшьоу абзиабара. Аҩымҭа епиграфс иамоуп аурыс критик ду В. Г. Белински афоризмк еиԥш еицырдыруа иажәақәа: "Тот счастлив кого любят и кто способен любить". Абарҭ ажәақәа рыхшыҩзцара арахәыц ҟаԥшь еиԥш аҩымҭа иагәылсны ицоит, аидеиагьы арҕәҕәоит. Аповест шьақәгылоит ҩ-хәҭакны, епистолиартә формала иҩуп, мехакыла "Иԥшьоу абзиабара" аҵкысгьы еиҵоуп, аха араҟагьы автор ифырхацәа рлахьынҵа уаҩы ихьааигартә бзиа ибартә ирԥстазааратәны иаарԥшуп. Аповест афырхацәа хадақәа иреиуоуп: Хьрыԥс Аимхаа, Хьзана Агәхаа-ԥҳа, нас Шана, Фарида, Камыгә, Есма уҳәа еиҭа азәык-ҩыцьак.

"Акыр исзаԥсоу сгәыҕырҭа! Сеиҭаахит сынтәагьы, цыԥх аиԥш, ааԥын алагамҭазы, уареи сареи бзиа иаабоз ахәышәтәыртә асанаториаҽы. Даҽакакәым, иԥьоушьаша, цыԥх сзыҩназ ауадаҽы, ҩаԥхьа сынтәагьы сыҩнарҵеит. Аҽыхәышәтәыртә ҩны, уара ишудыруа аиԥш амшын омак иацәыхаразам, зынза аҟәара иазааигәамзаргьы" (ад.41), – абас аҩымҭа ахы икуеит автор. Уи нахыс еицрыхәхәа еишьҭагыланы рҽынархоит ашәҟәыҩҩ зсахьа ҭихуа ифырхацәа рыԥстазааратә хҭысқәа. Урҭ рыбжеиҳарак аатуеит Хьзана

лхаҽсахьала – лысалам шәкәқәа рыла. Абрацәкьа исҳәоит абри аепистолиартә форма В. С. Занҭариа ишиқәманшәалахауа, ибзианы инапаҽы ишааиуа, еиҳаракгьы ифырхацәа рыԥсҭазаара, рыԥныцкатәи дунеи ҳагәыларԥшреи, насгьы иаҳзааигәаны аҟалареи рҽы. Уи ипрозатә ԥымҭақәа шамахазак акәымзар, автортә хьацрақәеи аперсонажққәа ргәалашәарақәеи рызбахә ҳамҳәозар, зегьы аԥсуа литературазы иҽыцу аформала иԥуп.

Аҽыхәшәтәыртә санаториаҽы иҟоу аԥҳәызба, араҟа даазгаз, дызусҭо, гәырԥас, хьаас илымоу, лани лаби зусҭцәоу, иахьынхо, рзанаат уҳәа акы аанмыжькәа лара илҳәоит аха игәыԥцәагамкәа иааркьаҽ-ааркьаҽны. Урҭ "адырратарақәа" изаҟаразаалак имыцхәым, уимоу, лара "лҭоурых" ибзианы леилкаараҽы аԥхьаԥ ицхраауеит, насгьы иҟәнушьо ҳәа абиографиа рымам, излаабо ала, ицқьоуп, уаа нагақәоуп. Дбизнессменуп ҳәа дхьымзԥушьоума, закәанла, ламысла, амал ирҳазар? Уи уажәы зегьы азин рымоуп, ианақәызбоз даҽа аамҭан!), ларгьы драазеит акы лыгымкәа. Далгахьеит Москва аҳәааныркәтәи абызшәақәа ринститут.

Аԥымҭа амахәҭа-шьахәҭақәа азҭо, ицо ахҭысқәа рыедыртлаанзагьы Хьзанаи ҳара даабоит иҟәыҷоу, аԥсҭазаара цкаррацәала иазхәыцуа, еилызкаауа бзиахәк лакәны. Убри азы ауп аԥхьаԥ аханатә дидыруашәа дизааигәахоит, бзиа дибоит, иҟәандаза уаԥытәыԥсатә ԥхарак изцәырыргоит. Аха убри лыбзиахәра инашьҭаргыланы иаацәыртцуеит уи лзы даара ихьааугаша даҽеакгьы. Иҟалаз убри ауп, автор ишиҳәо еиԥш, ашкол данҭаз, ахьҭа илылаз иахҟьаны зыхәышәтәра уадаԥызқ ачымазара бааԥсы лцәа иалалт. Убри ачымазара ауп еыхәшәтәра Хьзана асанаториаҽы даазгазгьы. Аҽара еснагь аԥсымчхара дууп, иатәышьҭраны иамоу аԥсҭазааратә ҭахрақәа кыр ыҟоуп. Хьзана абраҟа длыкәшәеит ақыртқәа иаҳзааргаз аибашьра аан (адәаза цәартас измаз) зрыԥҳақәа ахьҭа алалаз, еыхәшәтәра ииаз Хьрыԥс Аимхаа. Абраҟа ахы акит урҭ рыбзиабара. Урҭ рцәаныррa ссир атәы Хьзана убасҟак ирԥсҭазааратәны, насгьы сахьаркыратәла аԥхьаԥ агәра игартә, ихаҭагьы акы ианаҳәартә иаарԥшуп илыԥуа асалам шәкәқәа рҽы. Уаҟа

иаабоит амцаԥшь еиԥш еибакуа абзиабара заҟа амч ҭаҳәоу, гәыԥрала иҭәу. Аԥҳәызба лгәамбзиара атәыҵы лцәахуам, уи аахтны илҳәоит. Абар Хьзана илыԥуа: "Сара сшымгәыҵзоз исызцәыртцыз убзиабара азнак азы сгәы иҭатцәахны, сыԥсы иатцатцаны исыман, исырзомызт суцәыԥхашьаны, насгьы сагьуцәшәон, сузеилымкаакәа, сгәы ҭаԥены ихыжәжәараза илахьынцадаха иаанужьыр ҳәа. Уи ус гәаԥхарак иаԥызамызт, уи иара абзиабара ахаҭа акәын, гәтыхала иҭәыз, ҭынчхашьа змамыз сгәы змыртәоз гәырԥала иҭәыз раԥхьазатәи асаби илаҭырз аиԥш ицқьаз, сыбзиабара акәын" (ад.44).

Абас иҟаз ацәаныррa цаула дамеханакит Хьзана, аха макьана илыздырам лгәы иалнахыз, лыԥсы злахаз Хьрыԥс Аимхаа иара бзиа дибо, димбо, лгәы ҽызкаауа ибзиабара иаахтны иалҳәару, иалымҳәару. Азнык азы уи илцәуадаԥхеит аиаша аахтны иаҳәара, аха ихааза, ираззa илыхәаԥшуаз уи иблақәа лгәы дырҕәҕәеит, амч лырҭеит, агәаҕьра лылартцеит Хьрыԥс иҽаԥхьа леаалыртыртә еиԥш. Иалҳәоит гәык-ԥсыкала дшылҭаху. Убри нахыс арҭ аԥыцьагьы абраҟа аҽыхәшәтәыртаҽы еиқәшәалон. Урҭ реиқәшәарақәа рҽы автор иааирԥшуеит досу рхаҭарақәа заҟа иҵоураз, аԥсҭазааратә хәыцыртас, гәытцхас ирымаз, ишеилыркаауаз иаарыкәршаны иҟаз аԥсҭазаара, излаз ауаа, аԥсҭдгьыл ахәрақәа (аибашьра ианнаҭаз) шырныруа уҳәа иҵегьы. Автор иара убас игәаԥхеибашьаз, зыԥсы еилатцәаз Хьзаиеи Хьрыԥси рыбзиабара асахьа ҭихуеит ргәаҵа дҭаԥшны. Насгьы урҭ ирызку ажәақәа аԥсы рхаҵаны иҟаҵоуп, цәаныррa ҟәымшәышәла еиҽыртәуп, абзиабара аԥхара ихәажжаза ирныруа, еиҳаракгьы Хьазана лҽала илҳәо, илыԥуа. Абзиабара иамехакны иамоу аԥыцьагьы еибагаанзатәи реизыҟазаашьа, реицәажәарақәа, реиԥыларақәа рҽы автор иаҳирбоит дара зхаҭарнаку амилаҭ ақьабзқәа ирауршәаны, ирхымгакәаирцымгакәа.

Аха абзиабара инагзаны аҽаартра аҭахуп. Уи зегьыцәкьа рымч ақәхом иԥшьоу ацәаныррa ҭаҳәа иԥнашәо рацәаԥуп, уи иҟанаҵо ақәыҳәҳәара ззышьҭымхкәа иканажьуа, иланарҟәа заҟаԥы ыҟада.

Автор гәыла-ԥсыла бзиа ибаны зсахьа ҭихыз Хьзана

абзиабара ҕәҕәа зылшоз, уи нцәахәык еиԥш иахәаԥшуаз, иамҵахырхәоз азәы лакәын.

Ҵабыргуп, абзиабара ахьыҟоу ахыбаарагьы цәыргуеит. Хьзанагьы ус еиԥш иҟоу аԥсыерақәа зны-зынла иаалылыжжуеит, аха адәахьы иаамырԥшыкәа ԓнуҵҟала лгәы иҭалхәаеуеит, аха ианылцәыргамахагьы ҟалалоит. Абри адетальгьы, абзиабара иатәышьҭроу акы шакәу дырны автор иаԓиршәом, иаҳирбоит абзиабара иафақторны.

Хьзана бзиа илбаз ахаҵагьы, игәабзиара уашәшәыраны иҟанаҵеит ҳажәлар ирхыргаз аибашьра хлымзаах, уигьы даалон еыхәшәтәра Хьзанеи иареи ахьеибадырыз асанаториаҽы. Урҭ рсыҟоссаашьа, рыбзиабара ацәыртцшьа, нас еиҳа-еиҳа аешарҕәҕәаз аешеибнаҵаз, иреиҳазоу акульминациатә кәаԥ аҽы ишхалаз уҳәа ашәкәыԓԓы дацклаԥшны, мыцхәы, дара рыбз иабара иатәым акы рыдмырҷаблакәа, аԥсабараҽы иҟалар шалшоз ирԥсҭазааратәны иаҳирбоит. Ус аҟаҵара зылшо жәынгьы аҽангьы асахьаркыратә жәа иамоу амагиатә мчы мацара анаԓсангьы аԥсҭазаара ахаҵа инарҵауланы адыррагьы иабзоуроуп.

Хьрыԥс ихаҵара еиҳа-еиҳа ҳалаҽы иааиртә, деилаҳкаартә, бзиа даабартә ҳҟарҵоит уи изы Хьзана илҳәо лажәақәа. Лара лымшынҵақәа рҽы илҭо аҟазшьарбагақәа аԥхьаԓ агәра идыргоит ицқьоу, итоуроу, инахараны ихәыцуа, насгьы абзиабара зылшо, ҳаҭыр ақәызҵо азәы шиакәу.

Хьзанеи Хьрыԥси еибагаанзагьы акыр аилибакаара (уи рыбзиабара еиҳагьы иарҕәҕәон, иԥнашәон) иаҽын, еиҳаракгьы, уи илыхьуаз ачымазара дацәшәон, имзакәа иалҳәеит ԓнак абас: "Исаҳәа, Хьрыԥс сара счымазара исылоу сагар алшоит, уи саргәаҟхьеит сара, уажәазы уи амчыдахара иаҽуп, аха сара сшәоит, сани саби сыда дахьрымам акәу, исыхзызаауеит. Урҭ рыцҳасшьоит. Уажәы уара усзацлеит. Изуцәыззозеи сара аԥсра сацәшәоит, сыԥсыр сҭахым еиҳарак уара бзиа уанызбо" (ад. 50). Абар уи аҭакс иҟаиҵо: "Ус бымҳәан... Бара Анцәа бзиа бибоит. Анцәа бзиа иибо дишьзом. Аԥсра бара бааигәара инеизом. Аԥсра аҵкыс иҕәҕәоуп абзиабара ибылоу. Былахь еиқәызҵо наҟ ибыдца!" (ад.50).

Хьзана Хьрыԥс ииҳәаз аҟәыш ажәақәа, ҳәарада, акыр лгәы дырҭынчит, аха иага умҳәан уи инагзаны измырҭынчуаз ыҟан, лынасыԥ дахзызаауан, лгәамбзиара иахҟьаны. Абар илҳәо: "Сара сгәы ҭынчхашьа амам. Сара саҟара абыржәы анасыԥ змоу дыҟоуп ҳәа сыҟам. Убри азы акәхап сынасыԥ акы ахьыр ҳәа сшәо сзалага. Сара издыруеит сара сзы иреиҳазоу анасыԥ арбану, уи уара уҽы санаанхо, уара сутәны саныҟало ауп. Аирыз иҭо ауп икаҭәо. Убри аиԥш икаҭәар ҳәагьы сшәоит сара сынасыԥгьы (ад.50).

Ааи, еилкааун, дарбанызаалакгьы инасыԥ дахзызаауеит. Хьзанагьы ус дыҟоуп. Ауаԓы игәаҵанза инеиуеит Хьзана луазыр ажәақәагьы: "Уара иулшеит уара ухьаа аиааира. Сара, агәра ганы сыҟоуп, сара схьаагьы ушаиааиуа. Хшыԓс исымоу уара убзиабара ауп. Ҵыԥх аҵкыс сынтәа хараза беиҭьуп, иҳәеит сҳақьым арентген итнахыз сгәы асахьа дахәаԥшуа. Сыбзиахоит сара, хымԥада сыбзиахоит. Сыбзиабара ус аҭахуп, ус уҭахуп уара, ус рҭахуп исыхгәаҟуа сан, саб, уаҳәшьеиҵабы Шана" (ад.57).

Абзиабара иамҽхак иҟоу аԥҳәызба Хьзана уи абзиабара адагьы лыкәша-мыкәша илныруа, илбо дзызхәыцуа рацәоуп. Урҭқәа ашәкәыԓԓ илаԥш итиршәом, зегьыҵәкьа ракәымзаргьы ихадарақәоу дырзаатгылоит, избанзар, усҟан ифырԥҳәызба лхаҵара инагза-аагзаны иааԥшуеит, ихатәраны иҟалоит. Хьзана философк иаҳасабала инарҵауланы аԥсҭазаара дазхәыцуеит, лхәыцра иалаҵаны илгәалалыршәоит аклассикатә литература ахаҽсахьақәа, иаҽлырԥшуеит дызҭагылоу аԥсҭазаара. Урҭ маҽа-маҽа еиқәыло лхәыцрақәа дрылырԥшны хара ддырԥшуеит.

Абзиабара иартхаԥьуа аԥҳәызба лхәыцрақәа, Хьрыԥс изхьра иадҳәалоу, есымшагьы, "ахаа лгәы иқәнашьуа" иҟам, агәкаҳарақәагьы ацуп. Ус шакәу ҳарҳәоит абарҭ ажәақәагьы: "...Сгәы аҭзызаара изаҟәыҵуам, схы сымч ақәхом. Сыԥсҭазаара зегьы алашьцара итахазшәа анызбо ыҟоуп. Омашәа иҟоуп адунеи аҽы аԥсҭазаара! Уи ахы хоуп ҵыхәаԥҵәара змам, илашьцоуахь, иара исзоушьҭыу сыԥсҭазааратә аамҭагьы сара исаҕоушәа избоит, аиааишьагьы сымамкәа" (ад.59). Уи аамҭалатәуп, анарха амам, хыхь иаҳҳәаз

лгәаанагара арбгоит иашьҭанеиуа ахшыҩзцара: "Аха издыруеит, сыгәҭы арҭәҿәоит, алашьцара зыцкьо алашарагь шыкоу". (ад.59) ҳәа деиҧхьхәыцаауеит лыбзиабара, ишаҳәшаҳәуа лгәы икыду анылгәалашәалак. Усҟан лыҧсы ҭалоит, доуҳала дыҭәҿәахоит.

Хьзана агәеилгара бзиа змаз лыҧсадгьыл гәакьа аҧшзарагьы дазгәдууан, лыҧсҭазаара иацын. Абар асанаториаҿы лылаҧш иҭашәо асахьаҟәа зеиҧшроу: "Асанаториа иахыкәшаны, ахаҳәкәа еинкьо, акәара ииакьаны амшын ахь ицоит. Уи абжьы аҧсахзом, еиҧшны ауп ишго. Сахьтәоу исаҳауеит, сгәалашәарақәа арҿыхоит, иузызоыша санаҳәоит, сыла ухгылоуп, сухәаҧшуеит" (ад. 59).

Ашәкәыҩҩ аҧсабареи ауаҩи шеизааигәо идыруеит. Убри азоуп аҧсабара иазку, атәы зҳәо ифырхатца лгәалашәарақәа, лхәыцрақәа иалылбаауа асахьагьы изихаимыршҭуа, штрих ҳасабла акәзаргьы, аҧсы ахатцаны, ифырхатца лыҧсҭазаара иазааигәаны изаҳирбо.

В. С. Зантариа иажәабжьқәеи иповестқәеи рҿы иаабо афырхацәа зегьы рыкны еиҧш, "Иуаҳауама, бзиа узбоит!" аҿгьы ицәыриго афырхацәагьы ааскьаза ақырҭ нацистцәа ирхараны ҳазларыжьыз, иалагылаз, зыҧсадгьыл хыцәнмырха изыхьчоз роуп. Цабыргуп, ашәкәыҩҩ уи атәы зҳәо, иаазырҧшуа асахьаҟәа иаҳирбоит гәалашәарак, еиҭаҳәарак (ииасхьоу аамҭа иадҳәаланы) аҳасабала. Аха аҩымҭа афырхацәа ирыхҭынхьааз иухамышҭуа, уцәа-ужьы ианыруа, аҭа хәымга ицәымҭра уеиланыршуа иҟаҵоуп. Иаагап, ус шакәу зыртцабыргуа, ҿырҧштәкәак: "Ҳара аҧсуаа, аибашьраан, аҧсреи азреи ҳартагыланы ҳақәҧон хацәнымырха. Усҟан иасуаз аҧшацәгьа амшын атра иҭанаргыломызт, ашьҭабжь уаҿеимшхаран. Аҧша тәомызт. Ажәлан аҿы еизнагон еилачу аҧсҭҳәа еиқәаҵәақәа. Ашьа каҭәон. Уара Хьрыҧс, ашьа умпыцкәкәа, аҭа уиҿаапкны уиҿагылан. Аиааира мра ҧхеит, ажәлар ччеит, аха аибашьра бзианы уаназхәыцлак – иаанарҧшуа гәакроуп, иунарбоит ишамадоу аҧсуа дгьыл аибашьцәа иҧшьоу рыбаҩ. Урҭ рыҧсадгьыл рыҧсы ахҭнырҵоит. Аибашьраан сан Гагратәи агоспиталь аҿы ҳақьымс аус луан, сара медеҳәшьас слывагылан, саб

Гагра ахы ианақәиҭыртәыз дырхәит. Уи ашьҭахь уаҳа деибашьыртә дзыкамлеит" (ад.59).

Араҟа аҧхьаҩ еилыхха ибоит аҩымҭа афырхацәа аибашьраан изҿыз, иззыққәпоз. Уи анеилгагьы аибашьра аҟыба-зыба, иннажьыз агәырҩара, шеихымсыҵыц, ахәрақәа шымҵьац, иҟаҵатәны ҳаҧхьа ишьҭоу кыр шыкоу гәыцхас ишрымоу рныруеит автор ифырхацәа.

Хьрыҧс игәы иахәон, "ахәша кыднаҵон" Хьзана Аҧсны дахьапатриотыз,уи лыҧсадгьыли лыжәлари рҭоурых бзианы иахьылдыруаз, лмилаҭ литературагьы доуҳатә мазараны дахьахәаҧшуаз, "Бара ҩнытцкала ббеианы бкәзҵо, баҧсуахдырра ҳаразкуа, аҧсуара былазырҵәо раҧхьа игылоуп аҧсуа литература ҳәа илеиҳәаз ажәақәа гәахәарыла иахьылгәалалыршәоз. "Сара, Хьрыҧс ибзиазаны издыруеит суаажәлар рҭоурых, ирхыргахьоу агәакрақәа, ирыцҳашьарадаз, игәыҭшьаагаз аамҭа шырхыргахьаз. Аха ианбыкәыз ҳара аҧсуаа иуадаҩыз аамҭа ҳанҭагыламыз, иҟазма ҳара иаҳзымдыруаз агәакреи азалымдареи. Ҳара аҧсуаа ҳзы иуадаҩым аҧсҭазаара ҳаҧхьаҟагьы ишьҭазам. ҳәа исҳәаз угәы иахәан: унан заҟа бкәышуи ҳәа уаасеигәырҵьан, ашырҳәа уааҩагылан, снапқәа аанукылан такәааамҭа улақәа сыларҵәаны усыхәаҧшуан" (ад.61).

Хьрыҧси Хьзанеи рхатә бзиабара еснагь иацрымшәо иацын рыпсадгьыли рыуаажәлари рыбзиабарагьы. Арҭ еиҿыгәҳәаауаз гәылагьы ҧсылагьы ианеилибакаа, иа- неилатцәа еибагеит, рынасып еиларҵеит.

Автор ишиҳәо еиҧш, Хьрыҧс иани иаби анхара ду рыман, ашьха ақыҭа Арасазыхь иабжан. Абар уи асахьа шҭихуа ашәкәыҩҩ: "Арасазыхьтәи ашьхақәа рымҵан, иҧшзаз дгьыл ҟьаҟьарак аҿы рхыбрақәа еиқәыххаа игылан. Рырахәрышәахә, рыҧсаса ихырҳага дуны иҟан. Хьрыҧс иаб Камыгә иеы кәадырны, разны ҟәынала иҩычаз аҭәра аҿатцаны, аҧсуа маҭәала иееилаҳәаны, илахьи иццымшьи затәны арыҵьала даагьежьны, иҟамчы ҟьаны ашҭа данҭыҵуаз, сихәаҧшландаз уҳәарын (ад. 9). Абас, инагаз аҧсуа ҩнаҭа дыҩниааит, даазеит Хьрыҧс. Уи абри иаб иҩнаҭаҿы ачара хаа иуит, ауа-аҭахы, аҩыза-ақәла адгаланы. Хьзанагьы насып

змаз дрылыҳәҳәо лхы лыԥхьазон. Урҭқәа зегьы автор ҟазарыла агәыбылра ду аҵаҵаны иааирԥшит. Аха, рыцҳарас иҟалаз, ачымазара баапсы зцәа иалаз Хьзана лыԥсҭазаара аркьаҽит, лабгьы лхаҵагьы иҟарымҵаз иҟоузеи, аха акгьы лмыхьзакәа лынарцә мҩа днықәлеит лхәыҷи лыбзиабареи Хьрыԥс изныжьны.

Аԥхьаҩ ихьааигоит уи аԥҳәыс ҽа гәыҭбаа лыԥсра. Хашҭшьа амам автор иаҳирбо абри асахьагьы: "Хьзана дахьышьҭазгьы уи лҽы иҟан ԥшзарас иҟоу зегьы рееизганы, илыларҵәан иҭынчыз, иԥсабаратәыз, иҟәымшәышәыз лоуԥашәылра. Алашареи аԥхареи, амреи ишахылҵуа аиԥш акәын ларгьы ишылхылҵуаз. Уи дыбзиахәын, избанзар лхаҽы иаалгомызт уи лыԥшзара, датҵаеырбомызт, игәырҧахәу ала дқьиан, лгәы былуан. Абзиабара илылаз ихылҩаԥсылҩаха, иахьцара азымдыруа илыламызт. Илҽыкәкәоз лылаҧырзқәа рыла ирылҭон аԥьшьара ду, абзиарақәа лзызухьаз зегьы. Лыԥсҭазаара зегьы аҳас иамаз, ицқьоу, иҵаулоу, иԥсабаратәу лыбзиабара ракәын. Уи зызкыз диҽҳәараны бзиа илбаз Хьрыԥс имацара иакәзамызт, уи лыбзиабара иамҽхакны иаман: уа, ҭынха, гәыцхәы, ҩыза зегьы. Илыҽҳәараны бзиа дырбон" (ад.76).

Автор ифыԥҳәыс лыԥсымҭазгьы даҳирбоит дыԥшзаны, дыҧҿәаны, аԥсраҵәкьа лара лҽы мчы амамкәа. Ааи, Хьзана, дыԥсит, аха автор убас лсахьа ҭихит, имԥсуа, тмеиҭасуа абзиабареи, аразреи, ақьиареи дырсимволны духамышҭуа. Насгьы аԥсра мыжда ауаҩы дааумҟәыцԥааны, думпытцкәкәааны дагозаргьы, аԥсҭазаара ахаҵа цыхәаԥҵәара шамам шьақәнарҧҿәоит. Хьрыԥси лареи рыԥсы иахылҵыз ахәыҷгьы.

Вианор Смел-иԥа Заҳҭариа ипрозатә ҩымҭақәа ртематика азкуп ауаҩы иԥсҭазааразәы зегьы ирыцку, дҳараскуа, дҟәымшәышәны, дразны ианаҭахугьы деиҽамсны, дыцьбараны дҟазҵо иԥшьоу Абзиабара. Аха уи абзиабара цәалажьылатәи агәаԥхеибашьара мацара иатәым. Сара сахьахәаԥшуала, уи шьақәгылоит: ҩ-факторк рыла. Актәи иаҵанакуеит аҽиара, аизҳара, ашьаҭамырзра иазку абзиабара. Аҩбатәи – аԥсадгьыли ажәлари рыбзиабара, еицырдыруа атермин ала иуҳәозар апатриотизмра. Убарҭ

аҩбаҵы иргәылоуп ихадароу даеа хшыҩцакыкгьы, уи ауаҩы иццьара, уаҩытәыҩсак иаҳасабала иҵакԥхыҷәра, иугәал-

азыршәо "дараза иҟаимату матцуроуп ууаҩытәыҩсаны адгьыл аҽы аҟазаара" ҳәа М. Горки иихәаз ажәақәа.

***

Аԥхьаҩ абра уажәы иудызгалаз ашәҟәы аҩра салагаанза снеит сиҽцәажәарц ибиографиа аҟнытә иҽыцыз дыррақәак еилыскаарц аԥсны зегьԥсазтәыз артцаҩы, акритик, апрозаик Вианор Смел-иԥа Занҭариа иҟны. Убри аамҭазы иара дыҟан Аҟәа инхо иԥеицабы Борис иҽы. Сара еснагь сыртцаҩык иаҳасабалагьы агәалаҟара бзиа снатон Вианор Смел-иԥа ибара, иҽцәажәара, изызрыҩра. Уи сара сзы еснагь зыԥхара сныруаз, сызҽыԥшуаз, бзиа избоз, рцаҩны дыҟан. Убасҟан ҳанеиқәшәагьы, есымша еиԥш, акыр аамҭа ҳаицәажәон, гәахәара дула сырзызырҩуан иажәа ҟәышқәа. Саԥхьа дтәан Нарҭаа дуқәа реиԥш зынарҳа ыҟаз, ихатәраз, агәаԥхара зцаз, иразыз, ауаҩы ибзиабара ԥсабарала излаз, иҭауланы ихәыцуаз, зыԥсадгьыли зыжәлари рзы иҭоуураз, зхы-зыԥсы иамеигзоз, аԥсуа интеллигент ду.

Вианор Смел-иԥа ибжьы ҽацаза хрыжь-хрыжь, дааҭгылоу данцәажәоз изызрыҩра акыр иаԥсан, ибызшәа цқьан, иихәоз аҟәыҷара аҭан, логикала ишьаҭаркын. Асахьаркыратә литература аума, аԥсуара аума, иара ус иахьатәи аполитикатә ҭагылазаашьа аума изызкызаалак зегьы рҽы ихшыҩзцарақәа агәрахаҭара рыцаны акәын ишыҟаз. Иқәрахь дышнеихьазгьы иуаҩыԥшзара ихаранаԥшра, агәыкра зцаз ихи-иҽы лаша ианыԥшуан, ибла гәыҭбаа разқәа урыдрыԥхьалон, дузааигәартәуан аԥстазаара акырԥьара дышкыднаҟьахьазгьы дшыҷәгәаз, иа-шамрак аҽаԥхьа дышхьамцуаз рыцубаауан.

– Вианор Смел-иԥа снапы зласкыз ашәҟәы – шәара ишәызку сызҩыр, акьыԥхьга ац итцызгаанза истахуп сышәзаԥхьарц, шәгәаанагара саҳарц. Убри аҟнытә ҩаԥхьа ҳаиқәшәоит шәареи сареи ара Аҟәа, мамзаргьы Тамшь, – сҳәан сҩагылеит ацара сеазкуа.

– Уи унапылаҩыра адагьы, Руслан, сара уара убара, уҽцәажәара сеигәырҷьоит, насгьы аибабареи аиҽцаареи ауаҩы инаҭо ыҟоуп, идунеиқәыԥшылара артбааueит. Егьи иуҳәаз азгьы, уара ус ианыҭахха ибзиоуп, сузыԥшуп араҟа, макьана Борис Тамшьҟа соуишьтуам усгьы, саанкыланы симоуп сызлаихәо ҳәа акгьы сыздырам аха, – иҳәеит алахҽыхра ихы-иҽы иқәыххуа дәзлафшәа аҭакс.

Ишызымуаз ҩбаҟа цәыцагьы сиржәит, снаскьеигеит. Ҳаиԥыртцит ҳҩыцьагьы агәалаҟара бзиа ҳаманы. Сыртцаҩ ду арҽиаратә ус дамехакны дахьыҟаз сеигәырҷьон.

Саргьы ауниверситет аҽтәи слекциақәеи, аинститут аҽтәи сусуреи уҳәа исылшоз ала игәцаракны, бзиа ибаны, сусумта аҩра саҽын. Исыздырам исыцазҳәаз закәыз, аха дараза истахын зцьабаа сыду сыртцаҩ изкыз ашәҟәы ирласны салгарц, нас иара сизаԥхьарц. Ҩымз сеақәырԥсны саҽын аҩра, сшалагазцәкьа, сгәырҷьатцәа, Борис иҩныҟа аҭел сасит Вианор Смел-иԥа дцахьоу дыҟоу еилыскаарц. Ус атрубка аҟнытә слымҳа инҭаҩит итаца Иулиа лыбжьы. "Ишԥашәасҳәари, уи (ихьз усгьы илҳәомызт) иацы (19.03.2002 ш.) ашьыжь иаалырҟьаны иԥстазаара далцит, Тамшьҟа даагеит, амала, даара шәеиқәшәара дазыԥшын аха, – лҳәан лылаҷырз злыжжуа иҟаз лажәа ашәаць, ааҽахылцәеит. Сшымгәыҷзоз исаҳаз сгәы иалсит, сааицанарҷәгәеит, исҳәо сҽамшәо сшанханы саанхеит, искыз аҭел атрубка ақәцашьа сақәымшәо. Уажәшьта сыртцаҩ ду иҟамзаара иага ихьаазгаргьы исымчузеи, ҳара иҳақәиту ҳазшаз дитәын, дигеит, цьанаҭ гыларҭас иоуааит.

2002 шықәса Март 3 Вианор Смел-иԥа иԥсыжра аҽны Тамшь ақытан иаб игәараҭыԥ аҽы еизеит ауа, аҭахы, аҩызцәа, ақәлацәа, ԥасатәи Аџьынџьтәылатә еибашьра аветеранцәа, ацаҩцәа, астудентцәа, арцаҩцәа, ашәҟәыҩцәа, ацарауаа, Аԥсны аиҳабыра рхаҭарнакцәа. Алахьеиқәратә митинг ааиртит Тамшь ақыҭа администрациа аиҳабы В. Занҭариа. Уи днагәылаланы иҳәеит Вианор Смел-иԥа Занҭариа иԥстазаареи ирҽиаратә мҩеи ирызкыз ажәа. Уи ашьҭахь иқәгылеит еицырдыруа аԥсуа поэт, апрозаик Платон Бебиа, Аԥсны аҳәынҭқарра авице-примиер Владимир Занҭариа. Урҭ иқәгылаз иазгәаҭеит Вианор Смел-иԥа

Зантариа ирцаоратә, ишәкәыоороратә цьабаа, насгьы инижьыз адоуҳатә атынха пспра-зра шақәым.

Атцыхәтәан назаза абзиала ҳәа иаҳәаны, Вианор Смел-ипа дамардеит иабацәа рыдгьыл аҽы, акыр шықәса аус ахьиуаз ишкол гәакьа атцаоцәа рыбжьеилапса еснагь игәы иқәыоуа.

Вианор Смел-ипа изы гәык-псыкала исҳәаз сажәа иара иҟны уажәшьта неишьа амам, уи акыр иапсахазар, избарто апхьаю уоуп. Амала сыртцаю ду Вианор Смел-ипа изы изоыз сышәкәы иара ихаҽсахьа лаша маҷзак иадамхаргьы иазаарпшызар сара даараза гәахәас иҟастцон, снапоыра сидтәаланы запхьара сахьымзаз онытцкала иснатаз агәалсрагьы акыр иарпсыеуан.

Егьирахь, Вианор Смел-ипа Зантариа ирҽиаратә моа иазыскыз ашәкәы зоит ипсы антаз, зыпсы тоу азәы ишихцәажәо еипш. Уажәшьта ус ишызоыз, саламкьыскәа, искьыпхьуеит, избанзар, алитературатә тынха нзыжьуа арҽиаоы бзанцы дыпсзом, ижәлар рдоуҳатә пстазаара дацуп. Убарт реипш иҟоу дырхатарнак иашоуп Вианор Смел-ипа Зантариагьы.

20.03.02 ш.

Руслан Хәаныеи-ипа Қапба

ВИАНОР ЗАНТАРИА
ИПСТАЗААРЕИ ИРҼИАМТЕИ

Руслан Хонеевич Капба

ВИАНОР ЗАНТАРИЯ
ЖИЗНЬ И ТВОРЧЕСТВО

(На абхазском языке)

Аредақтор *Т. М. Чаниа*

Акорреқтор *З. Шь. Тҳаицыкә-пҳа*

Акомпиутер ала акьыпхь иазирхиеит *И. Н. Асазба*

Икьыпхьуп адиапозитивқәа рыкнытә Аҧсны Аҳәынҭқарра аҭыжьыртә-полиграфиатә еидцараҽы. Аформат 84x108$^{1}/_{32}$. Аофсеттә қьаад. Аофсеттә кьыпхь. Апхьазага кьыпхь бҧьыцқәа 4,4. Атираж 300. Аҽаҵаҧка ....

Аҧсны Аҳәынҭқарра, ақ. Аҟәа, Е. Ешба имҩа, 9.